

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN

DE L'ASSOCIATION DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK XIII.
ANNÉE

1.-4. ZVEZEK
CAHIER

ZGODOVINSKA SEKCIJA SECTION HISTORIQUE

*S SODELOVANJEM ČLANOV UPRAVE ZGODOVINSKE SEKCIJE
UREDIL*

DR. JOSIP MAL

LJUBLJANA

1932

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO
ZA JUGOSLOVANSKO TISKARNO V LJUBLJANI: KAREL ČEČ

P. n. članom!

Pravila Muzejskega društva za Slovenijo ki jih je kr. banska uprava Dravske banovine odobrila s svojim odlokom dne 30. marca 1930, II. No. 10372, določajo v § 12., da je izrazito strokovno delo poverjeno sekcijским upravam, v kojih področje spada predvsem tudi izdajanje publikacij.

Upravo zgodovinske sekcije (ki se je osnovala poleg prirodoznanstvene) tvorijo za tekoče poslovno leto naslednji člani: univ. prof. dr. Milko Kos (načelnik), ravnatelj dr. Jos. Mal (nač. namestnik in tehn. urednik), dr. Fran Zwitter (tajnik), univ. prof. dr. Bald. Saria (blagajnik), kustos dr. Rajko Ložar (knjižničar), hon. univ. prof. dr. Rud. Andrejka, prof. Silvo Kranjec, dr.^{ica} Melita Pivec-Stelè, univ. doc. dr. Jos. Turk in prof. dr. phil. et jur. Jos. Žontar.

Občni zbor je določil letno članarino za vsako sekcijo 30 Din; za to udnino prejmejo člani brezplačno redne publikacije, ki jih zdaja vsaka sekcija zase. Vsakdo pa sme biti sočasno tudi član druge sekcije, ako plača zanjo predpisano članarino. Kdor želi torej kot redni član prejemati izdanja obeh sekcij, mora plačati letne udnine 60 Din. Zgodovinska sekcija je obdržala za svoje redno periodično izdanje dosedanje ime lista, kakor tudi njegovo zunanjo obliko in notranjo razdelitev.

Ako kdo p. n. članov doslej še ni prijavil društvenemu odboru, h kateri sekciji želi pripadati, odn. da želi biti član obeh, naj to takoj sporoči odboru. Če mu je bilo poslano glasilo sekcije, ki ji ne želi pripadati, naj publikacijo vrne ter obenem sporoči, da želi prejemati le izdanja druge sekcije. S tem prihrani član stroške sebi, ker bi ga sicer društvo terjalo za članarino sekcijske publikacije, ki jo je obdržal, prihrani pa stroške tudi društvu, da ne tiska svojih izdanj v preveliki nakladi.

Člane Zgodovinske sekcije prosimo, da poravnajo vso zaostalo članarino; koliko je ta znašala za posamezna leta je razvidno iz objave na drugi strani ovitka lanskega letnika „Glasnika“. Članarino do inkl. l. 1932 bo pobiral še blagajnik odn. njegov namestnik društvenega (ne našega sekcijskega) odbora. Ako bi se morda pripetile kake neljube pomete, prosimo, naj p. n. člani blagohotno oprostijo. Po sklepu obč. zbora in odbora je od l. 1933 pooblaščen vsaka sekcija, da pobere članarino pri svojih članih. Zgodovinska sekcija bo zato prihodnjemu snopiču „Glasnika“ priložila lastne položnice; njen račun pri Poštni hranilnici, podružnica v Ljubljani, ima št. 11537 in naslov: Zgodovinska sekcija Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana Društvenikom, ki bi bili na dolgu s članarino za več kot dve leti, se po sklepu društvenega odbora ustavi pošiljatev glasila. „Glasnik“ XIII (za l. 1932) prejmejo torej člani, ki imajo poravnano udnino vsaj za l. 1930.

Uredništvo in upravništvo „Glasnika“ je v Ljubljani, Bleiweisova cesta št. 24 (Narodni muzej), kamor naj se pošljejo tudi vsi za „Glasnik“ namenjeni rokopisi in recenzijski izvodi.

Za vsebino in obliko so odgovorni pisatelji. Ponatiskovati ali prevajati v „Glasniku“ objavljene spise in slike je dovoljeno samo s pritrditvijo avtorja in odbora ter z navedbo vira.

Izšlo 11. marca 1933.

Prihodnji zvezek „Glasnika“ izide še pred poletjem 1933.

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN

DE L'ASSOCIATION DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK XIII.
ANNÉE

1.-4. ZVEZEK
CAHIER

ZGODOVINSKA SEKCIJA SECTION HISTORIQUE

*S SODELOVANJEM ČLANOV UPRAVE ZGODOVINSKE SEKCIJE
UREDIL*

DR. JOSIP MAL

1664

LJUBLJANA

1932

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO
ZA JUGOSLOVANSKO TISKARNO V LJUBLJANI: KAREL ČEČ

44-557

G L A S N I K
MILITARY AND NAVAL SERVICE RECORDS
THE ASSOCIATION FOR MILITARY DEVELOPMENT

II 44551

030024811

KAZALO

INDEX

Razprave

Dissertations

Saria Bald. , Arheološki zemljevidi.	— Atlas archéologiques.	5—16
Saria Bald. , Najdba rimskih bronastih novcev v Igriški ulici v Ljubljani.	— Trouvaille de monnaie de bronze à Ljubljana, dans la rue Igriška ulica	17—20
Žontar Josip , Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije.	— Banques et banquiers dans les villes de la Slovénie du moyen âge.	21—35
Vrhovnik Ivan , Paberki iz protireformacijske dobe.	— Glanure de l'époque de l'antiréforme.	36—43
Andrejka Rudolf , Zemljiške razmere v Selški dolini v začetku 18. stoletja.	— Les tenures paysannes de la vallée de Selca au début du 18 ^e siècle.	44—53
Zwitter Fran , Socialni in gospodarski problemi Ilirskih provinc.	— Problèmes sociaux et économiques des Provinces Illyriennes.	54—70
Pivec-Stelè Melitta , Naše knjižnice.	— Statistique de nos bibliothèques.	71—92

Zapiski

Mélanges

Schmid Walter , In memoriam Arnold Luschin-Ebengreuth.	— In memoriam de Arnold Luschin-Ebengreuth.	93—95
Steska Viktor , Vodnikovo pismo iz leta 1797.	— Une lettre de V. Vodnik, datée de 1797.	95—97

Slovstvo — Chronique des livres

Nagy Lajos , Az Óbudai ókeresztény cella trichora. (B. Saria.)	98
Friedrich Stefan , Münzkunde des Altertums. (B. Saria.)	98—99
Průvodce sbirkami Národního musea v Praze. (R. Ložar.)	99

Museum der Stadt Villach. (R. Ložar.)	99—100
Jože Rus , Krst prvih Hrvatov in Srbov. (J. Turk.)	100—101
Dr. Otto Dungern , Genealogisches Handbuch zur bairisch-österreichischen Geschichte. (M. Kos.)	101—102
B. Mendl , O našich historických mapách. (M. Kos.)	102
Anton Mell , Grundriss der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte Steiermarks. (Jos. Žontar.)	102—104
Dr. Josip Turk , Breve Pavla V. Tomažu Hrenu. (Capuder.)	104

Arheološki zemljevidi.

Balduin Saria.

Arheološke zemljevide moremo zasledovati razmeroma zelo daleč nazaj, toda samo v toliko, v kolikor so neko pomožno sredstvo pri opisovanju politične zgodovine. Tako najdemo historične zemljevide že kot priloge pri starejših objavah iz stare zgodovine. Taki arheološki zemljevidi pa, v katerih bi predstavljale izkopanine preostankov stavb in drugih najdb pred- in zgodnjegodovinskega izvora neko enotno in stvarno delo, se pojavijo šele v zadnjih desetletjih. Vendar pa lahko zaznamujemo tudi na tem polju starejša, še danes važna dela, kakor n. pr. francoski zemljevidi, ki so nastali po iniciativi Napoleona III., ali pa predvsem arheološka karta Württemberške, ki je najstarejša v Nemčiji in ki jo je izvršil l. 1859 Ed. Paulus, topograf statističnega deželnega urada v Stuttgartu. Ta karta je izšla pozneje še večkrat do l. 1887, sedaj pa jo izdaja v drugi obliki, omejeno na dobo Rimljanov, württemberški deželni urad za varstvo spomenikov.

V večjem številu in sistematično za cela obsežnejša ozemlja pa se projektirajo arheološke karte šele v zadnji dobi in so se deloma tudi že izvršile. To zavisi namreč od razvoja tako predzgodovinske kakor tudi provincialno-rimske arheologije. Prvotno bolj antikvarično pojmovanje te vede, ki se oklepa bolj objekta samega, se bolj in bolj umika novemu pojmovanju, ki gre preko tega naravnost na nosilce dotičnih kulturnih dobrin, na narode same. Ta veda postane arheologija naselij, arheologija naseljevanja, ki zemljevidov nikakor ne more pogrešati.¹ Tudi starejša tipološka metoda se je predvsem in z uspehom posluževala kartografskega prikazovanja. To so arheološke karte tipov, ki hočejo v sliki ponazoriti razširjenost in selitve posameznih tipov, ter deloma tudi selitve posameznih ljudstev ali rodov, ki se sicer iz virov ne dajo razbrati. Toda tudi to niso bile karte naselij v tem pomenu besede, da bi v sliki jasno predočile celotno naseljenost kake dežele. Arheološke tipne karte imajo namen določiti najprej krajevno razširjenost posameznih kulturnih oblik zase, potem pa tudi istočasne kulturne oblike v njih medsebojnem razmerju. Prvi pomembni poizkus na področju teh kart predstavlja Bonstetten-ova karta o razširjenosti orjaških nagrobnih kamnov (dolmen) iz l. 1865. To metodo so dalje izdelali Šved Oskar Montelius in Francoz Mortillet. Izreden napredek na področju tipoloških kart pa pomeni Bertrandova karta o razširjenosti britev bakrene dobe iz l. 1889. To je prva karta najdenin, kjer prideta razločno do izraza dve istočasni, toda morfološko različni oblikovni okrožji: nordijsko in pa območje ostale Evrope. To dopušča gotove historične zaključke. Seveda je treba pri uporabi tipnih kart za plemenska raziskavanja največje previdnosti. Razširjenost neke določene kulturne forme ne dokazuje še ničesar, ker le-ta ne predstavlja nikake strnjene kulture. Šele, če najdemo, da različne določene forme predstavljajo eno in isto

¹ Prim. Časopis za zgod. in narodopisje, XX (1925), 72 sl.

okrožje razširjenosti, potem stojimo na sigurni bazi. V naslednjem se bomo bavili le s kartami naselij, ki predstavljajo vse najdbe enega ozemlja.²

Arheološke karte naselij ne služijo samo ožjemu krogu arheologov-strokovnjakov. Zgodovinarji, geografi, etnologi in jezikoslovci, mnogi raziskovalci domoznanstva vseh vrst, in ne nazadnje tudi učitelji na vasi se bodo posluževali take karte. Na to se je treba predvsem ozirati pri izdaji takih kart, posebno pri sestavi teksta. Če naj bo karta tudi širšim krogom pristopna, potem ne sme biti predraga, tekst ne preobsežen, toda kljub temu jasen, čitljiv in za vse razumljiv. Seveda se to ne sme izvršiti na račun izčrpnosti te karte. Če pa hoče ta karta na drugi strani predstavljati zanesljivo sliko naselitve neke dežele, potem se to danes ne da več napraviti s onimi razmeroma skromnimi sredstvi, kot je to bilo pri starejših francoskih kartah ali pri že omenjeni württemberški karti. Prvi predpogoj za izdajo dobre arheološke karte je popoln arheološki posnetek dežele ter inventar najdenin in izkopanin. To je podlaga za vsak tak zemljevid. Kjer pa se dela na taki arheološki karti brez teh predpogojev, tam je potreba časa in denarja, kar pa je v današnjih razmerah precej riskirano. Ne smemo namreč pozabiti, da so vrzeli v kartah često le posledica nezadostnega raziskavanja.

To se jasno kaže v neenaki izvedbi doslej največjega projektiranega arheološkega kartiranja, ki je bilo započeto po internacionalni zvezi akademij (Union Académique Internationale), ki je bila ustanovljena v Parizu l. 1919 in ima sedaj svoj sedež v Bruslju.³ Takoj na prvem bruseljskem zasedanju te unije je bila predložena cela vrsta načrtov za velika znanstvena podjetja. Med temi nas sedaj predvsem zanima Forma Romani Imperii ali, kakor se ta arheološka karta sedaj imenuje, Forma Orbis Romani.

Predlog, da se izdela arheološka karta vsega rimskega imperija s pomočjo in pod protektoratom omenjene Union Académique Internationale, izvira od rimske akademije dei Lincei, prav tako kakor ideja za nov Corpus grških in latinskih napisov. Italijani so imeli slično kakor Francozi za veliko zbirko antičnih vaz, Corpus vasorum, dovoljna predela že na razpolago. Že na prvem zasedanju komiteja v maju l. 1920 je prišel na vrsto italijanski predlog, toda so ga preložili na prihodnje leto, ker italijanski delegati takrat niso bili navzoči. Od Unije l. 1921 soglasno sprejeti sklep gre za tem, da se izda zemljevid rimskega sveta, katerega je ta obsegal okoli l. 200 po Kr., torej v dobi največje razširjenosti rimskega imperija. Enotno merilo za vse posamezne karte naj bi bilo 1:250.000. Z različnimi barvami in znamenji pa naj bi se vnesle tudi one faze zgodovinskega razvoja, ki okoli l. 200 po Kr. ne eksistirajo več, ali pa, ki — kot n. pr. pozna antika — še niso eksistirale. Vzporedno z izdelavo te velike karte v enotnem merilu naj bi vsaka od priključivših se akademij izdala detajlne načrte v različnih merilih, pač v zvezi z napredovanjem v terenu, po gostoti antičnih spomenikov in intenzivnosti raziskovanja. Ameriški zastopnik v Bruslju je pridejal še kot desideratum za bodočnost, da izdajo posamezne države za svoje ozemlje serije takih arheoloških kart, ki bi dotično ozemlje prikazale v posameznih zgodovinskih fazah od neolitika tja do bizantinske dobe.

Kot vidimo, ni bilo akademiji dei Lincei na tem, da bi dobila sliko celotne naselivitvene zgodovine določenega ozemlja, projektirana karta naj

² Zadnji čas si prizadevajo, da bi se zopet poživela komisija za tipne karte, ki jo je bila nekoč ustanovila nemška antropološka družba. Prim. A. Tode, Vorschläge zur Wiederaufnahme internationaler prähistorischer Typenkarten- und Inventararbeiten. Congressus Secundus Archaeologorum Baltocorum. Riga 19.—23. VIII. 1930. Riga, 1931, ter Prähist. Zeitschrift, XXII (1931), 224 sl. Reallexikon d. Vorgeschichte XIII 503 sl.

³ Prim. poročila v: Comptes rendues de l'Union Académique Internationale, Bruxelles, 1920 in sl.

bi namreč, slično kot moderne generalke, prikazala Imperium Romanum v nekem določenem trenutku. Torej nek historični atlant velikega merila. Pri tem je bil seveda sklenjen nekak kompromis v toliko, da se privzamejo v karto starejši in mlajši spomeniki, seveda le v glavnih fazah historične geografije, kakor je bilo pač sklenjeno. Toda z izvedbo tega sklepa in z izdelavo velike karte v enotnem merilu 1:250.000 so bile združene težkoče. Najprej se je pokazalo, da je paralelna izdelava detajlnih načrtov, torej inventarja najdenin in izkopanin, prav za prav predpogoj za izdelavo velike karte, ki se more izgraditi samo na osnovi teh podrobnih del. Tako je De Sanctis že l. 1922 pokazal na te težkoče. Čeprav še nadalje upa, da bo enkrat prišlo do prvotno zasnovane forme Romani Imperii, vendar meni, da bi bilo zaenkrat kot preddelo bolje, da vsaka država zase in v poljubnem merilu in kakor ji je pač mogoče začne z izdajanjem takih arheoloških kart. Te karte naj bi bile potem podlaga za veliko karto. Accademia dei Lincei je tudi v resnici začela izvrševati tako detajlno karto, od katere sta izšla tudi že dva zvezka in o katerima bom še govoril.

Tako je bila porušena enotnost velikega podjetja in posledice so se naravno kmalu pokazale, predvsem v vsakoletnem povpraševanju v Bruslju, kako naj bi naprej delali. V pravilnem spoznanju, da je tako podjetje nemogoče brez trdne volje posameznika in brez jasno izdelanega načrta, je predlagal grški odposlanec prof. Oikonomos l. 1927, naj se postavi specialna komisija, ki naj se bavi z gotovimi principialnimi in čisto tehničnimi vprašanji zaradi razjasnitve v pogledu enotnega označevanja in izvedbe načrta. Pri tej priliki so izpremenili tudi naslov podjetja: karta se imenuje sedaj Forma Orbis Romani. Tudi to pomeni oddaljevanje od prvotnega načrta, da se izdela samo Imperium Romanum.

Kot rečeno, je dala iniciativo za vse podjetje Italija. In Italija je izdala tudi kot prva država tako izgotovljeno karto. Najprej je začela s prvima augustejskima pokrajinama: Latium in Kampanijo. Od tega je izšel l. 1926 prvi del prvega zvezka, in sicer od Ager-a Pomptinus-a ozemlje Anxur in Tarracina. Izdala ga je Unione Accademia Nazionale, avtor Giuseppe Lugli.⁴ To pa, kar je Lugli tu podal, je popolnoma nekaj drugega, kar je bilo prvotno nameravano, nekaj čisto drugega, kot pa arheološka karta najdenin.

Ta Forma Italiae, kakor se imenuje skupni naslov tega italijanskega podjetja, se obdeluje za vsako augustejsko ozemlje posebej, vendar v gotovem oziru enotno, in to od komisij, ki so bile za to postavljene. Gradivo, ki naj se zbere in izda, obsega prazgodovinsko dobo tja do srednjega veka, vendar naj v skladu z bruseljskimi namerami uživa rimski material prednost. Načelno tvori podlago za to Formo Italiae vojaška specialka z merilom 1:50.000. To srednje merilo so izbrali zato, ker je 1:100.000 v te svrhe premajhno, 1:25.000 pa največkrat preveliko. V tem merilu naj se obdela večina Italije. Za pokrajine, ki so bogate na spomenikih, pa naj se uporabi merilo 1:25.000, obratno pa za pokrajine, kjer je manj spomenikov, merilo 1:100.000. Za ozemlja, v katerih se zgodovinske periode močno menjujejo in zaradi česar bi različni znaki postali nerazvidni (ker ima karta samo en rdeč nadtisek), naj se izda ločeno več kart za posamezne periode, vendar v enem in istem merilu in če le mogoče tiskane na transparentnem papirju kot oleati, tako da se po potrebi lahko postavijo eden na drugega in da tako nudijo sliko celotnega naseljevanja. Ta sistem, ki lahko naleti na gotove tehnične težkoče — vprašanje je, ali je mogoče dobiti dovolj prozoren papir — izvira od rajnega rumunskega profesorja Parvan-a.

⁴ Forma Italiae. Regio I. Latium et Campania. Volumen Primum: Ager Pomptinus. Pars prima: Anxur — Tarracina. Descripsit Josephus Lugli. Roma, 1926. L. 320.—

V obeh do sedaj izdanih delih je označen vsak razred spomenikov s specialnimi znamenji (templji, vile, grobovi, vodovodi itd.). Vsak spomenik ima svojo številko in se obravnava v tekstu po številčnem vrstnem redu. Neko posebnost pa vendar kaže ta karta. Posamezni zemljevidi se dele v cone, ali bolje rečeno v okrožja spomenikov. Vendar ne v enako velike, zgolj geometrične oblike, ampak v popolnoma nepravilne, le po arheoloških ali kronoloških kriterijih določene okraje, tako da tvori vsaka cona neko organsko celoto zase. Te cone so na karti omejene s tankimi rdečimi črtami, numeriranje spomenikov pa se vrši za vsako cono posebej. To ima svojo prednost, ker se da opis karte, ki je v našem primeru glavna stvar, organsko sestaviti v gotova zaključena ozemlja. Na drugi strani pa moram priznati, da to vso zadevo v gotovem pogledu komplicira — vsaj v predloženem zvezku —, ker se pomote prav lahko pripete.

Če pa so za gotove dele napravljeni specialni načrti, potem je dotično ozemlje v glavnem načrtu le šrafirano, ceste in viadukti pa so praviloma posebej zaznamovani. Najdišča posameznih predmetov, novcev itd. niso vrisana, ampak samo v prilogi k vsaki posamezni coni označena. Znaki pa so za vse periode enaki, rdeči. Periode se razlikujejo po različni obliki posameznih znakov. Pri izbiri znakov so se ozirali na znake, ki jih uporabljajo pri italijanskem generalnem štabu, te pa so dopolnili z novimi, pri čemer so se približali kolikor mogoče naravi objekta samega, to pa zato, da bi se dali ti znaki lažje spoznati. Vrste spomenikov se na tej karti detajlno ne razlikujejo (n. pr. za grobove so le trije znaki: prazgod., predrim. in rimski). Podrobnejšo razločitev vsebuje tekst, ki je pri *Formi Italiae* zelo obsežen, z mnogimi ilustracijami ter detajlnimi načrti v besedilu in na tabelah. Pred vsakim tekstnim oddelkom za posamezna najdišča stoji dotični znak, kar silno olajša identificiranje teksta in karte, prav tako tudi hitro iskanje določene vrste spomenikov. Polemike in izčrpne diskusije se sicer izogiba, vendar je tekst tako obsežen — posebno, ker so sprejete tudi arhivalične studije — da se da tu komaj še govoriti o kaki arheološki karti; ta karta stopi napram tekstu popolnoma v ozadje. To je bolj *corpus* spomenikov, neka umetnostna topografija, ali kakor pravi Lugli sam v predgovoru: »un rilievo particolare ed accurato di tutti i monumenti, non sempre conosciuti o bene studiati, dando quasi un inventario archeologico di essi, il piu possibile completo«. Zgodovina naseljevanja je seveda pri takem in extenso tiskanem preddelu za arheološko karto naseljevanja prekratka.

Doslej sta izšla oba prva zvezka (*Anxur-Tarracina* in *Circeii*), tretji *Setia* in *Privernum* je skoraj izvršen. Če pomislimo, da stane prvi zvezek, ki predstavlja ozemlje 160 km², 320 lir, vidimo, da bo vse skupaj zelo draga reč. Italija dela razen v Laciju, tudi še v Etruriji in zgornji Italiji. Maiuri je posnel ozemlje *Puteoli*, s katerim je skoraj pri koncu. Tudi za tiste inozemske pokrajine, v katerih dela Italija arheološko, naj se napravijo arheološke karte: *Kreta*, kjer naj se predvsem vzame v obdelavo ozemlje *Gortyna* in ravnina *Messara* in končno *Albanija*. Za enotno izvedbo *Forme Italiae* je izdal *Paribeni* tiskan uvod.

Nezavisno od teh podjetij izdaja *Direzione Generale dell' Antiquità e delle Belle Arti* odnosno posamezne soprintendenze v zvezi z vojnim geografskim institutom v *Florenci* res karto arheoloških najdenin v merilu 1:100.000.⁵ Ta zasleduje popolnoma druge cilje kot pa *Forma Italiae*, kar se da razbrati že iz kolosalne razlike v ceni. En zvezek te arheološke karte stane namreč samo 15 lir. To so namreč posamezni zemljevidni listi nor-

⁵ Edizione archeologica della carta d'Italia al 100.000. R. Istituto Geografico Militare, Firenze.

malnih vojaških specialk, ki pa so dobili povrhu še arheološki nadtlisk. Tehnika se tu razlikuje od *Formae Italiae*. Za posamezne periode se uporabljajo tudi različne barve, in sicer jih ni nič manj kot sedem, pri čemer pa stoji za paleolitik, neolitik, aeneolitik in bronasto dobo ena barva, posamezne faze pa se razlikujejo s črkami, ki so številkam pridejane: P, N, En, B. Različne barve najdemo za sledeče periode: prazgodovinski ostanki, italško-paleo-etrusčanska, etrusčanska (predrimska), grška, rimska, doba preseljevanja narodov in nedoločljiva doba. Tudi število znakov samih je preveliko. Za posamezne vrste grobov, ki so tukaj natanko ločeni, imamo 12 različnih znakov. Na srečo ima vsaka karta na robu seznam znakov. To je nujno potrebno, ker označevanje ni za vso Italijo enotno. Okosteneli sistem hočejo odpraviti. Za Etrurijo naj bi bila pravkar omenjena večja diferenciranost pri znakih za grobove potrebna, v drugih ozemljih pa ne. S tem pa gre ta *carta archeologica* preko svojega prvotnega cilja, kajti s tem postane neka kontaminacija karte naseljevanja in tipne karte, ki postane samo po sebi umevno nepregledna. Tekst je kratek, prelapidaren, vendar omenja, kje stoji danes spomenik in pa potrebno literaturo. Numeriranje posameznih najdišč ne gre po vsej karti, ampak je vsak list te karte razdeljen v 16 kvadratov, od katerih ima vsak svoje lastno numeriranje. Vsak kvadrat ustreza originalnemu posnetku 1:25.000. Ta *carta archeologica* je priročnega formata, saj je v prvi vrsti določena za uporabo v terenu. Doslej je izšlo približno 20 listov, predvsem Etrurija, kjer se že tekom 40 let zbira gradivo za arheološko karto, in nekaj gornjeitalskih listov. V »*Studi Etruschi*« so popolnejša pojasnila o tej karti. Tukaj izhajajo tudi vsako leto vse pridobitve k tekstu etruskih kart. Originalni posnetki (1:25.000), ki se stalno izpopolnjujejo (tekst se na shedah označuje), so shranjeni pri posameznih soprintendencah. Ker obsega vsak list ozemlje ca. 1500 km², zato bo obsegala karta vse Italije ca. 300 listov. Ker se računa, da se bo vsako leto izvršilo do 10 kart, bo to delo v 30 letih dokončano.

Poleg Italije je tudi Španija pokazala v Bruslju poizkusni zvezek, ki je bil izdelan od katalonskega instituta. Španija je zaradi tega na slabšem, ker nima nobene specialke vse Španije. Zato so tukaj začeli s *Conventus Tarraconensis*, ki je najbolj reven na spomenikih, to pa zato, ker so za tega bile na razpolago dobre specialke. Prvotno so mislili list s *Tarragono* najprej izdati, vendar se je zdelo zaradi bogatih najdb v zadnjem času pametneje, da so ta list zadržali. Tako je izšel kot prvi zvezek *Baetulo-Blanda*. Drugi zvezek *Blanda* in *Gerunda* je pripravljen. Španija si je vzela za zgled *Forma Italiae*, vendar je format nekoliko manjši. Italijanske znake so tudi nekoliko modificirali. Pripravlja se nadaljnji zvezek z *Granado*. Merilo je tudi tu 1:50.000.

Francija, ki se more ponašati s celo vrsto izvrstnih starejših arheoloških kart, predvsem za severno Afriko (*Tunis, Algir*),⁶ se ni dosti udeleževala na *Formi Orbis Romani*. Temu je vzrok v tem, da manjka Franciji primernih delavcev. Prvotno so mislili na *Esperandieu-a*, najboljšega poznavalca provincialnih spomenikov v Franciji. *Esperandieu* je skupaj s *S. Reinach-om* podal svoje mnenje o tej zasnovani karti. Kot merilo naj bi se vzela neka srednja mera med 1:40.000 in 1:80.000. Toda zdi se, da so se pogajanja z *Esperandieu-jem* razdrila, ker je namreč *Académie des Inscriptions* naprosila nekega drugega člana, *Adrien-a Blanchet-a*, da se

⁶ Atlas archéologique de l'Algérie par St. Gsell. Popoln v 51 kartah v merilu 1:200.000. — Atlas archéologique de la Tunisie. Po vojaških zemljevidih izdan v dveh serijah: 15 zvezkov in 86 kart v merilu 1:50.000. Poučen tekst so prispevali *Babelon, Cagnat* in *Reinach* (1893—1911); dva zvezka sta izšla 1914 in 1920 v merilu 1:100.000; tekst od *Cagnat-a* in *Merlin-a*. Tudi maroška vlada ima pripravljeno arheološko karto. Rokopisni poskus od *Chatelain-a* je bil l. 1922 na kolonijalni razstavi v *Marseille-u*.

loti *Forme Orbis Romani*. Esperandieu pa, ki se že dalj časa bavi s slovarjem *Dictionnaire archéologique de la Gaule*, bo kljub temu dal na razpolago v to svrho zbrane podatke. Francija se bo pri tem bruseljskem podjetju udeleževala predvsem le na galsko-rimski periodi, to pa zato, ker nima zadosti ljudi, ki bi lahko istočasno obdelovali prazgodovino in rimsko dobo. Pottier je popolnoma upravičeno opozarjal, da so v tem pogledu razmere v Franciji drugačne kot v Italiji, kjer prehajata prazgodovina in rimska doba druga v drugo. Seveda bo Francija obdelala tudi prazgodovino, toda pozneje in popolnoma ločeno od ostalega podjetja. Po poročilih je Blanchet že začel z delom s tem, da je izbral najprej cel štab sotrudnikov (64 jih je), na katere je poslal pole z vprašanji. Shedni aparat je že zelo velik. Prvi snopič karte *Galliae Narbonensis* je že izšel l. 1931. Tehnična stran mi ni poznana. Za podlago je vojaški zemljevid 1 : 200.000. Sodeč po majhni obsežnosti teksta (55 strani), bi se dalo sklepati, da tekst ne bo baš zelo izčrpen.⁷

Tudi Anglija za enkrat ni mnogo doprinesla. L. 1929 je nanovo izšla karta *Britanniae Romanae*. Angleška arheološka znanost ima dragoceno oporo v *Ordonance Survey Office* v Southamptonu, ki je po svetovni vojni ustanovila poseben zgodovinski oddelek pod vodstvom kapitana O. G. S. Crawforda, prejšnjega asistenta v geografskem seminarju oxfordske univerze, ki se je proslavil s tem, da je v prav posebni meri postavil letalo v službo arheološkega raziskovanja.⁸ Posrečilo se mu je med drugim sijajno odkritje *Venta Belgarum* (Winchester). Naloga tega zgodovinskega oddelka pri *Ordonance Survey Office* obstoji na eni strani v uredbi enotnega in stvarnega popisa stavbnih preostankov in drugih najdb zgodovinskega in predzgodovinskega izvora v normalnih kartah, na drugi strani pa v izdajanju posebnih arheoloških, predvsem splošno historičnih kart. Kolikor sem mogel razbrati iz *Comptes Rendues* Unije, nameravajo v Angliji ubrati popolnoma nasprotno pot kot v Italiji. Angleži mislijo začeti z najmanjšim merilom. Državni kartografski institut je izdal pod redakcijo Stuart Jonesa omenjeno karto *Britanniae Romanae* v merilu 1 : 1.000.000, in ta karta naj tvori podlago za nadaljnja detajlna dela.⁹ Nadalje se pripravlja serija kart v merilu 1 : 250.000, od katerih se en list, obsegajoč jugozapadno Anglijo, izvršen takisto pod vodstvom Stuart Jonesa, bliža baš svojemu koncu.

Na tem mestu se moramo dotakniti nekega drugega podjetja, ki je mišljeno popolnoma neodvisno od Unije. Tudi geografi so že davno čutili potrebo po zanesljivem zemljevidu antičnega sveta. O. G. S. Crawford je zato ob priliki mednarodnega geografskega kongresa v Cambridge-u l. 1928 predlagal, da se izda v merilu 1:1.000.000 zemljevid za *Imperium Romanum*, ki pa naj, drugače kot od Unije zasnovana karta, v velikih potezah prikaže sliko naselitve rimske svetovne države.¹⁰ Tudi tega dela se je več držav lotilo z vso energijo. Centralni komité za to karto se je osnoval v Southamptonu, sedežu angleške *Ordonance Survey Office*. L. 1929 so izdali za to karto seznam konvencionalnih znakov, po katerih naj

⁷ *Forma Orbis Romani, Carte archéologique de la Gaule romaine, dressée sous la direction de Adrien Blanchet. Partie orientale (carte) et texte complet du département des Alpes-Maritimes, par Henry de Gérin — Ricard. Paris, Leroux, 1931. 4e, 55 str., 3 table, 1 karta v fol. in tekst. Cena 75 fr. Prim. recenzijo prvega fascikla od A. Greniersa v: Revue Historique, tom. CLXIX (Mars—Avril), 1932, 378 sl.*

⁸ »Air Survey and Archaeology« *Ordonance Survey Professional Papers*, N. S. nr. 7, 2. izd., 1928.

⁹ *Map of Roman Britain, 2nd edition. Published by the Ordonance Survey, Southampton. Cena 5 sh., 16 str. teksta in 1 karta.*

¹⁰ Y. M. Goblet v *Revue Historique* tom. CLXX (1932), str. 40 sl. — Pellati-Lugli, *Circa la carta dell'Impero Romano, Firenze 1931.*

se posamezne države ravnajo. Težkoče so se pojavile le glede določitve časa v okviru rimske države, za katerega naj veljajo posamezni vpisi. Rimsko cesarstvo nima namreč ob istem času v vseh svojih delih viška svoje razprostranjenosti. Katera doba naj se torej izbere, ali Avgustova, Trajanova ali celo Dioklecianova? V tej stvari je moralo priti do kompromisa na ta način, da je posameznim državam dana svobodna izbira primerne enotne časovne točke; postavljen je bil le en pogoj, da mora biti namreč čas, za katerega veljajo vsi vpisi, pri eni in isti karti enoten.¹¹ Celotno delo je proračunano na 52 kartnih listov, katere izvršijo države, ki pridejo pri tem v poštev. Hidrografija v tej karti je modra, relief rjav in zelen, rimski spomeniki pa črni. Ta karta 1:1.000.000 se razlikuje od ostalih arheoloških kart po tem, da ne vsebuje nikakih podatkov iz moderne topografije. Noče pač biti karta najdišč, ampak le strogo historična karta rimskega imperija.

Do l. 1930 je izvršila Anglija en list (Edinburgh), Italija štiri liste (Rim, Florenca, Palermo in Tunis), pri katerih pa na nekaterih kartah manjkajo obmejni predeli, ki jih morajo izdelati sosednje države. Španija je provizorično izdelala dva lista (Madrid in Porto). Za enkrat naj bi se delalo samo v Evropi, ker bi bile težkoče drugod, n. pr. v Aziji, prevelike; zme se pričakovati, da bo celotno delo v 4—5 letih dovršeno.

Kar pa se tiče ostalih držav, ki so se priključile Uniji, je predvsem Romunija, pod previdnim vodstvom Parvan-a marsikaj storila za od Unije zasnovano karto. Najprej so začeli z obdelovanjem Dobrudže, od katere so že pred leti predložili v Bruslju že en dovršen list, dalje okolice Bukarešte. Definitivna izvedba te karte naj bi bila podobna oni od Accademia dei Lincei, s katero je romunska šola v Rimu v tem pogledu v stalnih stikih. Ob Parvanovi smrti je bilo natisnjenih že 6 kartnih listov. Vendar se zdi, da celotno podjetje danes miruje, ker mu pač manjka vodilne duše.

Belgija je pod vodstvom barona De Loë-a nekam pozno pričela z delom; vendar je baje Forma Belgica za južni predel te dežele že pripravljena za tisk, dočim so sever, ki ima manj rimskih ostankov, šele v zadnjem času začeli obdelovati. Nizozemska izdaja veliko arheološko delo, *Excerpta Romana*, ki bo dobilo tudi historični atlant, ki bo tvoril pozneje podlago za *Formo Orbis Romani*, v kolikor se ta pač tiče Holandske.

V Jugoslaviji se je začelo delati in zbirati gradivo za arheološko karto od različnih strani. Ves vzhod, skupaj z Vojvodino, obdeluje Vulić, Bosno Sergejevskij, Dalmacijo Abramić, ki so mu na razpolago bogata predela Bulićeva, Hrvatsko in Slavonijo je prevzel Hoffiller, jaz pa sem prevzel zapadni del te države, Dravsko banovino, za katero je gradivo za nekaj listov že zbrano. O končni izvedbi te karte spregovorim kasneje.

Nemčija in Avstrija, o katerih vstopu v Unijo se je že večkrat razpravljalo, stoje iz gotovih vzrokov, o katerih ni potrebno tukaj govoriti, ob strani in torej nista soudeleženi pri Bruseljskem podjetju. Dočim se v Avstriji obdeluje arheološka kartografija prav po mačehovsko, je Nemčija že davno pred osnovanjem Bruseljskih kart polagala glavno pažnjo na dobre arheološke zemljevide. Kako velik je tukaj interes za arheološke karte, kaže najboljše dejstvo, da je bilo na 24. zasedanju zapadno- in južnonemške zveze za starinoslovje (*Verband für Alttertumsforschung*) v Stuttgartu o veliki noči l. 1931 posvečeno celodnevno zasedanje razjasnitvi

¹¹ Zelo zanimivo predavanje o mejah rimskega imperija in kako naj bi se te meje vrisale v arheološko karto 1:1.000.000, je imel na mednarodnem geografskem kongresu v Parizu (1931) I. Tourneur-Aumont (Poitiers). *Congrès International de Géographie*, Paris, Septembre 1931. *Résumés des communications* p. 104 sq. Rimski imperij namreč ne pozna meje v današnjem smislu kot jasno zaznamovane linije. Granice so bile v antiki labilne in niso imele toliko političnega značaja, marveč so označevale le bolj vsakokratne meje moči (*svirium suorum terminum*, Tacitus, *Hist.* IV 55).

tega problema.¹² Najstarejšo arheološko karto Nemčije, Württembersko, smo že enkrat omenili. Vprav radi vzglednega skupnega sodelovanja urada za varstvo spomenikov v Stuttgartu in topografičnega oddelka statističnega deželnega urada tvori sedaj ta karta s svojimi dopolnili temelj za ponovno predelavo arheoloških kart, ki so priložene Württemberskim okrajnim popisom. Naravnost vzgledna je nadalje od G. Wolffa predelana karta za južni Wetterau (okolica Frankfurta ob M.).¹³ Omeniti je treba dalje karte, ki so bile priložene arheološkimi katalogom rim. germ. komisije (kot n. pr. Birkenfeld).¹⁴ Sedaj je izšel tudi prvi del arheološke karte Renske province z listom Trier-Mettendorf.¹⁵ S to karto, ki je v metodičnem oziru tudi za nas zelo poučna, se bomo na koncu še podrobneje seznanili.

Več kot 100 let so se trudili, da bi ustvarili arheološko, ali za tedanje razmere pravilneje rečeno »antikvarično« karto Trierskega okraja, toda šele l. 1912 se je Rheinische Gesellschaft für wissenschaftliche Forschung resno poprijela dela za ustvaritev arheološkega zemljevida renskih provinc. Izdajatelj te karte nam daje v predgovoru podrobnejše poročilo o organizaciji predel, ki nas radi tega, ker se je tudi pri nas začelo s takim delom, interesira.¹⁶

Za prvo podlago so mogli uporabiti od Trierskega provincialnega muzeja začetni, alfabetsko urejeni register najdb in izkopnin. Prvi sotrudnik te karte, Fr. Oelmann, je začel l. 1913 s polami podrobnih vprašanj, ki jih je poslal na vsa mesta, ki pridejo v okraju v poštev. Uspeh teh vpraševalnih okrožnic je bil zadovoljiv. Odgovori so prinesli množino gradiva, ki je bilo po svoji zanesljivosti sicer neenako in pomanjkljivo, ki pa je vendar služilo kot dragocena opora pri neobhodno potrebnih kontrolah na kraju samem in pa pri osebnem poizvedovanju. Kljub temu, da je bil Trierski okraj kot eden od najbolj raziskanih, je to krožno povpraševanje vendar prineslo popolnoma nepričakovano množino novega, doslej nepoznanega gradiva pred- in zgodnje zgodovine. Poleg tega je bil ves dosegljivi material, tiskan ali netiskan, prestudiran in preiskan. Temeljno pravilo pa je bilo potem, da se za vse te zbrane najdbe in najdišča povpraša na kraju samem. Posebno važnost so polagali na to, da se vse ozemlje kolikor mogoče enakomerno in enako temeljito obhodi. Od tega zavisi prav za prav vrednost vsake arheološke karte. »Če je kako ozemlje uživalo prednost,« tako poudarja avtor, »potem so bili to najbolj oddaljeni, doslej malo uvaževani kraji«. Hvaležno se spominja avtor prvega zvezka, dr. Steinhausen, dragocenih pojasnil s strani starejših prebivalcev teh krajev. Saj je tudi že skrajni čas, da se izrabijo ti važni »viri«, preden pomrô. Mlajša generacija — to lahko izkusi vsak od nas — nima niti od daleč toliko zanimanja za najdbe, kakor starejša generacija.

Podlago za delo v terenu je tvorila nemška specialka 1 : 100.000, ki je služila tudi za podlago tiskani karti sami. To je potrebno poudariti zlasti radi tega, ker so hoteli pri nas uporabljati za delo v terenu stari avstrijski posnetek v merilu 1 : 25.000. Smatram to za nepotrebno, ker se v večini

¹² R. Rau, Die 24. Tagung des West- und Süddeutschen Verbandes für Altertumsforschung in Stuttgart am 10.—12. April 1931. *Prähist. Zeitschr.* XXII, 222 sl., ter *Trierer Zeitschrift*, I (1931), 35.

¹³ Wolff Georg, Die südliche Wetterau in vor- und frühgeschichtlicher Zeit mit einer archäologischen Fundkarte. Frankfurt a. M., 1913.

¹⁴ Baldes H. und Behrens G., Birkenfeld. Sammlung des Vereins für Altertumskunde im Fürstentum Birkenfeld (Kataloge west- und süddeutscher Altertumsammlungen herausgeg. von der Röm. germ. Kommission III). Frankfurt a. M., 1914.

¹⁵ Archäologische Karte der Rheinprovinz. I. 1. Halbband: Trier — Mettendorf, bearbeitet von Dr. J. Steinhausen. (Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde XII. Dritte Abteilung.) 6 kart in en oleat v posebni mapi s kazalom; tekst XX + 383 strani s 32 tabelami in 38 slikami v tekstu. Bonn, 1932. Cena RM 40.—.

¹⁶ Nadaljnje opombe od Fr. Oelmann v: *Bonner Jahrbücher*, 131 (1926).

primerov ne dajo več eruirati čisto točno fiksirana najdišča. Če pa vzamemo majhno merilo, pa imamo prednost v tem, da bodo napake redkejšje, karta pa bo pridobila na slikovitosti. Slabo sliko poselitve pa bi dobili, če bi onih najdišč, ki se ne dajo več natanko lokalizirati, sploh ne vnesli v karto, ampak bi jih samo v tekstu pod dotičnim krajem imenovali. Na žalost se drži Trierska karta tega pravila. Mi pa bomo v Jugoslaviji poskusili ta problem na drug način rešiti.

Kar se tiče karte same, ali pravilneje kart, je bil za vsako posamezno glavno historično periodo tiskan po en poseben list, in sicer eden za kameno dobo, eden za predrimsko kovinsko dobo, eden za rimsko in eden za frankovsko periodo. K temu pride še ena skupna karta, ki vsebuje vse štiri posamezne liste, in ki je posebno važna, ker jasno prikazuje kontinuiteto poseljenosti za posamezna ozemlja. V pravilnem spoznanju, da so se z raziskovanjem predrimskih in rimskih cest čisto bavili diletanti — slično kot pri nas — in da je zatorej vsa stavba na zelo nesigurni podlagi, zato niso vnesli cest in potov v liste posameznih period, ampak na en poseben list, razen tega pa tudi še na separaten oleat, tako, da se je lahko položil na posamezne liste.

V primeri z italijanskim zemljevidom vsebuje Trierska karta dosti manj znamenj, kar ima marsikako prednost. Štirim glavnim periodam ustrezajoč so uporabili tudi štiri različne barve: kamena doba = zelena, predrimska metalna doba = vijoličasta, rimska doba = rdeča, frankovska doba = modra. Pododdelki predrimske metalne dobe so točneje označeni s črkami, ki so pripisane (B = bronasta doba, H = Hallstatt, T = Latène, E = železna doba v splošnem). Radi zveze s tekstom niso posameznim signaturam, posebno najdiščem, pripisane številke, kot je to pri drugih kartah, temveč je topografska temeljna karta prevlečena s pravokotno mrežo. V vsakem pravokotniku pa je mogoče natančneje določiti posamezna najdišča s pomočjo celuloidnega kazala, ki ima na dveh straneh lestvico.

Tekst pa, ki vsebuje že za en pollist cel zvezek, vsebuje samo arheološke kraje, dočim so sumarni sestavki, h katerim spada zgodovina arheološkega posnetka dežele, določitev geografskih osnov, pregledna slika naseljenosti v posameznih periodah itd., pridržani za popolnoma ločeno publikacijo: »Archäologische Siedlungskunde des Triererlandes«. V tekstu »Ortskunde« tvori vsak okraj zaključeno enoto, v kateri so najdbe kronološko zaznamovane. Spredaj postavljena črka (ST = Steinzeit, R = römisch itd.) olajšuje uporabo teksta. Kljub temu, da se pisec trudi, da bi čim bolj mogoče vse skrajšal in kljub temu, da opusti vsak daljši popis posameznosti, vsako razpravljanje o tipoloških in kronoloških vprašanjih, je tekst vendar precej narastel. Načelno razpravlja samo o tem, kar pride v poštev za zgodovino naselitve same. Temu cilju služijo tudi priloženi posamezni načrti in slike točk, ki so za zgodovino naselitve važne. Nekatere najdbe, ki ne spadajo v karto naseljenosti, marveč v kak muzejski katalog, so — v nasprotju s Formo Italiae — popolnoma upravičeno izločili.

Dobrodošle so opombe na koncu posameznih krajevnih popisov. Pisec omenja tukaj (v drobnem tisku) najstarejše dosegljive oblike krajevnih imen in starejše cerkvene razmere. S tem namerava, kot to sam trdi, ustvariti most med zemljiškimi listinami in pisanimi listinami. Ta poskus je s stališča geografije naselij zelo uspel in se bo, upajmo, napravil tudi pri nameravani karti Jugoslavje: Najsi bo le-ta pri nas še tako pomanjkljiv, karta bo s tem le pridobila.

Triersko karto lahko po vsem tem označimo kot vzgledno. Želeti bi bilo le, da bi se pridejal temu zemljevidu še en oleat s podatki geografsko-geoloških razmer (oblike tal, gozdovi, neposeljeno skalnato ozemlje, aluvij itd.). Kajti samo, če se oziramo na te momente, si lahko raztolmačimo

značilnosti v naselitvi določenega ozemlja ali pa v razširjenosti kakega arheološkega pojava. Avtor obeta sicer, da bo geografske temelje raztolmačil v dopolnilnem zvezku, vendar mislim, da bi nas oleat hitreje in jasneje orientiral. Karte oziroma oleate potov in cest bi zato popolnoma lahko izpustil; oboje istočasno je bilo nepotrebno.

Če pregledamo še enkrat vse doslej izdane arheološke zemljevide, kolikor pridejo v poštev za našo zasnovano karto, potem moramo reči, da Forma Italiae s svojo luksuzno izvedbo že iz finančnih vzrokov za nas ne more priti kot vzgled v poštev. Ta karta ni več karta naselitve, marveč nekak inventar spomenikov, neki Corpus Monumentorum. Mnogo boljša je Carta Archeologica d' Italia, čeprav ima marsikatero napako, predvsem mešanico barv in znakov. Tudi tekst je nekoliko prekratek. Kot karto naseljevanja pa smatram za vzgledno novo karto Triera ali pa, od starejših nemških kart, Wolffovo karto juž. Wetterau, ki pa ima še vedno preveč znakov in barv.

Union Académique Internationale ni predpisala nikakih takih pogojev, na katere bi bile vezane karte, ki izidejo pod njenim protektoratom. Mi imamo zato, kar se tiče izvedbe naše karte, popolnoma proste roke. In to je dobro, kajti razmere so v posameznih državah različne, in uvedba enotnega, okostenelega sistema za vse države bi bila le ovira. Kot omenjeno, se celo Carta Archeologica d' Italia za Italijo samo ne ozira na enotno izvedbo. Toliko bolj imamo mi vzrok, da si prosto izberemo način in obliko, ki bo našim razmeram najbolj primerna. Pri tem seveda ne smemo izgubiti izpred oči neenakega raziskovanja posameznih delov dežele. Kako naj torej izgleda naša arheološka karta, če bo izpolnila svoj namen, postati vir za zgodovino naseljevanja? Že vnaprej je jasno — tudi vse ostale karte se ravna po tem — da ne more biti podlaga za to karto samo neka v obrisih in s podatki rek in krajev narisana karta dežele. Če hoče karta predstavljati posamezna naselja in najdišča v zvezi z morfologijo dežele, potem mora biti predvsem teren natančno kartografsko narisano. Vprav s stališča raziskovanja naselij je zlasti treba vedeti, ali leži naselje n. pr. ob severnem ali južnem pobočju, v dolini ali na višini, pri izviri itd. Zato, da bo mogoče karto čim bolj poceni napraviti in tudi zato, da se ognemo topografskega dela v terenu, bo treba računati z že obstoječim gradivom.

Nameravani jugoslovanski zemljevid se bo moral, kar se tiče kartografije, prilagoditi razpoložljivemu materialu vojaških kart; torej bo morala vzeti merilo 1 : 100.000 za bolj raziskane in na spomenikih bolj bogate kraje, za ozemlja z manj številnimi spomeniki pa celo merilo 1 : 200.000. Pri tem se bo morda lahko opustilo marsikaj, tako n. pr. vnašanje modernega pogozdovanja. To bi se eventualno lahko prepustilo oleatu z vrisanimi geografsko-geološkimi razmerami tal. V svoji razpravi o tej arheološki karti v ČZN, XX, 72 sl., sem se zavzemal za staro avstrijsko specialko 1:75.000 kot podlago, ker je bila ta pač edina na razpolago. Za naše namene ima ta karta v toliko prednost, ker je samo v eni barvi tiskana in ker bi bili obrisi v blede barvi pač najbolj primerna podlaga za arheološki nadtis. Čim pa so izšle naše izvrstne nove karte, ki so že za mnogo pokrajini na razpolago, so se pa razmere temeljito izpremenile. Edino te pridejo sedaj v poštev. Radi uporabe barv in znakov se je lansko leto (1931) sešla konferenca v Zagrebu, ki je določila tozadevne smernice. Samo tri barve naj bi se uporabljale: zelena za predzgodovinske najdbe (s tem, da se pridejejo začetne črke dotične periode, P, N, B, H, T); rdeča za rimske, odnosno grške na vzhodu; modra za srednjeveško dobo priseljevanja narodov do ca. 1000 po Kr. Število uporabljenih znakov naj bo čim manjše, slično kot pri Trierski karti. Dalje naj se poskusi s kakim znakom (+) prikazati posamezne, za zgodovino naselij važne spomenike v sekundarnem položaju

(seveda razen v muzejih in zbirkah; n. pr. vzdani napisi in slično). Če najdišče ni natančno lokalizirano, naj se narišejo dotični znaki v oklepajih v bližini krajevnega imena. To je potrebno zato, da pridejo vsi dokazi za naselitev nekega kraja v določeni dobi tudi kartografsko do izraza. Znaki pa ne smejo biti preveliki, da ne motijo drug drugega. Za posamezne najdbe je bila slično kot pri Trierski karti izbrana enostavna pika, zato da ni razmerje do bolj razširjenih najdb preveč drastično.

Glede sestave teksta ni bilo še nič določeno. V. Hoffiller, ki hoče najprej predelati okolico Stare Pazove s kasteli Rittium in Burgenae, je hotel celo nadkriliti italijansko delo s slikami vseh posameznih najdb; pred očmi mu je lebdelo nekaj sličnega, kot je nemško delo »Der obergerm. rätische Limes«. Toda radi prevelikih stroškov, ki so združeni s tako publikacijo, je našel ta načrt le malo odziva. Kar se pa tiče obsega teksta, se bomo morali držati pač srednje mere med prekratko Carto Archeologica d'Italia in med še vedno preobsežno Triersko karto. Kako pa se uredi tekst v posameznostih, o tem nas lahko ta karta prav dobro pouči.

Résumé.

Archäologische Karten.

Der Verfasser bespricht in der vorstehenden Abhandlung neuere archäologische Karten mit besonderer Berücksichtigung ihrer Bedeutung für die geplante archäologische Karte von Jugoslawien. In der Einleitung wird im Allgemeinen auf den Wert der Karten für die vor- und frühgeschichtliche Forschung hingewiesen. Wir können im grossen Ganzen zwei Arten von archäologischen Karten unterscheiden: 1. Typenkarten, die die Verbreitung einer einzelnen Kulturform für sich, dann aber auch in ihrem Verhältnis zu verwandten Formen darstellen wollen. Diese Karten sind zwar für die Kenntnis der Entstehung und Wanderung urgeschichtlicher Kulturen sehr wichtig, werden aber mit Rücksicht auf den Zweck der vorstehenden Arbeit hier nicht weiter behandelt. 2. Archäologische Siedlungskarten, die die gesamte Besiedlung einer Landschaft in vor- und frühgeschichtlicher Zeit bildmässig zum Ausdruck bringen wollen.

Von den grossen Kartenunternehmungen wird zunächst jene Karte behandelt, deren Herausgabe 1921 über Antrag der römischen Accademia dei Lincei von der Union Académique Internationale in Brüssel beschlossen worden ist. Sie sollte das Imperium Romanum zeigen, wie sich dieses ungefähr um das Jahr 200 n. Chr., also in der Zeit der grössten Ausdehnung darstellte. Der ursprünglich für alle Kartenblätter geplante Masstab sollte 1:250.000 sein. Daneben sollten, je nach Bedarf, Detailpläne herausgegeben werden. Der Verfasser bespricht dann ausführlich die Arbeit an diesem Kartenwerk. Als erster Staat hat Italien einen Teil der »Forma Orbis Romani«, wie das Unternehmen offiziell heisst, herausgegeben, dann Spanien und Frankreich. Da der Verfasser auf der 24. Tagung des West- und Süddeutschen Verbandes für Altertumsforschung in Stuttgart über die archäologischen Karten der Union Académique Internationale gesprochen hat, kann auf das Résumé dieses Vortrages in der Prähistorischen Zeitschrift XXII 227 f hingewiesen werden. Italien gibt daneben noch eine archäologische Ausgabe seiner militärischen Spezialkarte 1:100.000 heraus, die jedoch nicht unter dem Protektorate der Union steht. Weiters sei die von O. G. S. Crawford auf dem internationalen Geographenkongress in Cambridge 1928 angeregte Karte des Imperium Romanum im Masstab 1:1.000.000 erwähnt. Deutschland, das der Union nicht angeschlossen ist, kann auf eine Reihe vorzüglicher älterer Karten hinweisen. Nunmehr ist auch der erste Band der archäologischen Karte der Rheinprovinz mit dem Halbblatt Trier-Mettendorf unter der Redaktion von Dr. J. Steinhausen erschienen. Diese Karte, die eine richtige Siedlungskarte und daher auch in methodischer Beziehung für die

Gestaltung der künftigen archäologischen Karte von Jugoslawien sehr lehrreich ist, wird in der Abhandlung ausführlich besprochen. Die Trierer Karte hat gegenüber den italienischen den Vorteil, dass sie weniger Zeichen und Farben aufweist, daher übersichtlicher ist. Der Text selber, der schon für das eine Halbblatt einen stattlichen Band füllt, enthält nur die archäologische Ortskunde, wobei aber grundsätzlich nur das erörtert wird, was für die Siedlungsgeschichte selber in Betracht kommt. Sehr begrüßenswert sind die Bemerkungen am Schluss der einzelnen Ortsbeschreibungen. Der Verfasser verzeichnet hier in kleinerem Druck die ältesten erreichbaren Ortsnamenformen, ältere kirchlichen Verhältnisse usw. Dieser Versuch, ein Kontinuum zwischen Altertum und Mittelalter herzustellen, sollte auch bei der geplanten Karte von Jugoslawien gemacht werden. Alles in allem kann die Trierer Karte als mustergiltig bezeichnet werden, schade nur, dass das hier eingeschlagene Verfahren bei den heutigen Verhältnissen zu teuer und in Anbetracht der Gründlichkeit der geleisteten Arbeit ein Abschluss nicht so bald zu erwarten ist. Zu wünschen wäre auch, dass der Karte eine Oleate mit Angabe der Bodenformationen beigelegt wäre. Die Karte mit den Wegen hätte man dafür weglassen können, da die Oleate mit dem gleichen Überdruck genügt.

Zum Schlusse werden noch die für die Herstellung der jugoslawischen Karte aufgestellten Richtlinien kurz besprochen.

Najdba rimskih bronastih novcev v Igriški ulici v Ljubljani.

Balduin Saria.

Pri polaganju kanala v Igriški ulici v Ljubljani l. 1931. so delavci večkrat naleteli na rimsko zidovje, ostanke opeke itd., vendar pa ni prišlo do nikakih omembe vrednih najdb, ker je bilo celotno ozemlje, kot se je pokazalo, nekoč že močno razrito. V bližini Dramskega gledališča je bilo najdenih več bronastih novcev, ki jih je Narodni muzej od nekega delavca odkupil. Razen srednjega bronca (Mittelbronze) Trajana¹ je treba zlasti omeniti 5 novcev, ki so ležali na enem in istem mestu in ki so, kot je bilo razvidno iz njihovega stanja, že v starem veku pripadali eni ter isti denarnici ali nečemu sličnemu. Štirje kosi so iz bronca, eden je iz bakra. Na

Slika 1.

rdeči oksidaciji, ki se na vseh nahaja, leži zelena patina, ki jo je bil delavec deloma odstranil. Vsi novci so močno obrabljeni.

V naslednjem navajam popis posameznih novcev.

1. Brónc. Premer 31 mm. Tež. 13·22 gr. Sl. 1.

Lice (avers): Venec z obrnjenim napisom na levo, kateri je le še deloma čitljiv: *ob civis servatos*. Okrog vsega se nahaja biserni trak.

Hrbet (revers): V sredi *S(enatus) C(onsulto)*, okrog tega napis, ki naj bi navajal imena kovničarjev (kovniških uradnikov), je pa v resnici samo vrsta cikcak-linij. Nato se bere na levo: *III ΛΛΛΕΕ* torej *III viri a(ere) a(rgento) a(uro) f(lando) f(eriundo)*. Vse zopet obdano z bisernim trakom. Na hrbtu se nahaja tudi protižig (contremarque), enako na levo ΕΑΘ.

2. Brónc. Premer 31 mm. Tež. 14·7 gr. Sl. 2.

Lice: Zelo primitivno izveden dvojni venec (prvotno pač zamišljen kot hrastov venec z lovorjevimi vejicami), v njem še čitna beseda *CIVIS*. Besedi »Ob« in »servatos«, ki sta se nahajali nad oz. pod vencem, nista več prišli na novce.

¹ Ta novce ima temnozeleno, deloma divjo patino, hrbet je že zelo poškodovan, tako da napisa ni mogoče točneje določiti. Čita se najbrž še *COS VI PP* in *SC*. Torej kovan po 112. l.

Hrbet: V sredi, a nekoliko vstran SC, okrog najprej ostanek napisa, ohranjen samo v vrhovih črk, nato pa pravi napis kovničarjev, ki je pa slično kot pri št. 1. samo navidezen napis. Avtor žiga se ni toliko prizadejal, da bi napisal cel napis, nego je posnel le začetne črke imena iz predloge, ki jih dalje vselej ponovi: CN. PCNPISNPISCNPIS//NP. Na novcu, ki je služil našemu za predlogo, se je imenoval tedaj III vir mon. Cn. Cal-

Slika 2.

purnius Piso, ki se je kesneje sprl z Germanikom in so ga osumili, da je le-tega zastrupil (Tac. ann. II 57 sl.). Piso je bil o. 23 pr. Kr. III vir mon. (po Prosopographia Imp. Rom. I p. 281 circa 25 a C.). Naš kos se strinja približno z Babelonom, Monnaies de la Rep. Rom. I. p. 387 n. 38.

Slika 3.

3. Bakrenec. Premer 32 mm. Tež. 16.1 gr. Sl. 3.

Lice: Zelo zabrisan, medel kov. Venec z napisom CIVIS, ostali del napisa je izginil.

Hrbet: SC z besedilom, ki je le še deloma ohranjeno: III VIR AAAFF, torej *III vir a(ere) a(rgento) a(uro) f(lando) f(eriundo)*. Ime kovničarja je izpadlo. Nekatere črke so dvakrat pritisnjene.

Slika 4.

4. Bróneec. Premer 30 mm. Tež. 9.5 gr. Sl. 4.

Lice: Venec, sličen kot pri 2. z napisom OB CIVIS / SERVATOS. Od zadnje besede je prišla na kov samo zgornja polovica. Besedilo je sicer pravilno, a okornih črk, edino R v »*Servatos*« se ne zdi v redu.

Hrbet: SC z opisom: C. ASINIVS C F GIS III VIR AAAFF, torej *C(aius) Asinius C(aii) f(ilius) G(allus) III vir* itd. Grobe črke. Obe črki

IS za G sta najbrž pomota žigorezsa. Predloga je imela GALLVS. C. Asinius Gallus je bil l. 22./21. pr. Kr. kovniški uradnik (III vir mon.). Ker se je l. 12. pr. Kr. poročil z Vipsanijo Agripino, prvo ženo Tiberija, ki se je moral ločiti od nje iz političnih razlogov, je padel v nemilost pri Tiberiju in je l. 33. po Kr. umrl od glada v ječi. Naš novce se sklada s kovi Cohen I² p. 114 n. 367 — Babelon I p. 122 n. 1. Na hrbtu se nahaja protižig CAE. Ta protižig je, kot se zdi, v numizmatični literaturi nepoznan. Cohen, Babelon in Bernhart, Handbuch zur Münzkunde der röm. Kaiserzeit, ga ne navajajo, enako ne novi katalog Britanskega muzeja. Narodni muzej v Zagrebu pa ima tudi en dupondij C. Asinija Galla z istotakim protižigom kot je na našem primeru. Najden je bil l. 1911 v Kolpi pri Sisku.

5. Bróneec. Premer 33/34 mm. Tež. 16·8 gr. Novce je močno obrdnjen.

Lice: Glava Avgusta, obrnjena na desno. Napis (Augustus) nečitljiv.

Hrbet: Sredi venca C A (*commune Asiae*). Tu gre za novce, ki ga je izdala provincijalna deželna vlada (*concilium*) provincije Azije. Izraz *commune* se v grških zemljah porablja namesto sicer navadnega *concilium* in se točno strinja z istotam v predrimski dobi obstoječimi koiná. Cohen² 791.

Pri tej najdbi so zlasti pozornosti vredni prvi štirje novci. Trije bronasti novci (iz tzv. aurichalcum) so pač dupondiji, novci v vrednosti 2 asov, čeprav ima prav za prav samo novce št. 1 približno normalni teži dupondija ($\frac{1}{24}$ funta — $\frac{1}{2}$ unče — 13.644 gr) odgovarjajočo težo. Novce št. 4 je mnogo lažji. Novce št. 3 je, sodeč po metalu, as. Od drugih novcev z enako legendo pa se razlikujejo naši primeri po svojem površnem kovu in surovem stilu. Posebno očitno je to pri novcu št. 1 z njegovim napisom v zrcalni legi.

Kolikor vemo, je bila v rimski državi za časa Avgusta, kateremu naj bi pripadali naši novci, samo ena kovnica, in sicer v Rimu samem, v templju Junone Monete. Za mestnorimske kove so pa naši novci, kar razvidimo iz primerjanja sličnih kosov, preslabi. Ako so naši novci sploh uradni kovi, tedaj so nastali kvečjemu v kaki provincijalni kovnici. Ker je bila dostava denarja iz Rima v province težavna, se je v 3. stol. kot znano kovanje novcev decentraliziralo z ustanovitvijo številnih provincijalnih kovnic. A že v prejšnjih stoletjih so si morali rimski vojskovodje tako ali drugače pomagati. Tako že Graf v svojem obsežnem delu o ponarejanju denarja v starem veku² domneva, da so imeli voditelji armade dovoljenje, v svrhu premagovanja finančnih težav vzeti s seboj prenosljive vojne kovnice, katerih izdelki so kajpada glede kvalitete daleč zaostajali za onimi mestno-rimske kovnice. Tudi H. Mattingly domneva tako vojno kovnico Vespazijana v Ptuju.³ Seveda se je tu koval samo srebrn denar. Dalje poznamo iz 2. in 3. stol. večje število rimskih bakrenih novcev, izvirajočih večinoma od donavskega limesa, med drugim pa tudi iz Trierja, ki so bili v masah vlivani in ne kovani. Po zadnjih raziskavah jih smatrajo za zasilni denar iz časa katastrofalnega pomanjkanja drobiža, ki je obsegalo dobo od 199—209 po Kr. ali pa iz sledeče dobe. Ta denar je služil izključno lokalnemu prometu z drobižem med taboriščem in kanabami.⁴

Naši kosi št. 3 in 4 bi mogli biti takšnega porekla, težje je že s kovom št. 2. Popolnoma izključeno pa je, da bi bil kos št. 1 uradni kov, četudi v časih krize. Zoper to ne govori samo in toliko obrnjeni napis, ki bi ga nazadnje še lahko pripisali kakemu nerodnemu vojaškemu kovničarju,

² Numismatische Zeitschrift Wien XXXV (1903) 109.

³ Numismatic Chronicle V. ser. vol. I. 221 sq.

⁴ Kubitschek, Num. Zeitschrift Wien 1921, 153 sl.; Lacom, Mitt. d. Num. Gesellschaft Wien XVI (1929) Nr. 25—28, 5 sl. z dopoln. XVI (1931) Nr. 51/2, 172 sl. Paul Steiner, Römische Falschmünzerei in Trier, v: »Fortschritte und Forschungen«, Jg. VII, Heft 2, str. 35 sl.

kolikor prav tako obrnjena kontramarka CAO ki so jo narobe prevzeli že iz predloge in je sočasna s kovom. Ti protižigi se nahajajo na sestercih, dupondijih in asih in izvirajo iz dobe po Avgustu. Njih namen je bil, obdržati tudi pod kesnejšimi vladarji veljavo novcem, ki so bili kovani pod starejšimi vladarji. V Italiji so protižigosani novci zelo redki, narobe pa pogosti v provincah. Ako gre tedaj v našem primeru za uradno izdajo zasilnega denarja, vzbuja očitno pozornost, da so porabili stari kontramarkirani denar, namesto denarja novega vladarja. Z zadostnim razlogom smemo zato domnevati, da so naši primeri št. 1 in 2, morda tudi 3 in 4 izdelki neke privatne ponarejevalnice denarja, pri čemer nas ne sme motiti, da teža novcev odgovarja približno normalni teži, odnosno da je deloma celo večja, kajti tedaj je bil rimski bronasti in bakreni denar že močno manjvredno kreditno sredstvo.

Seveda bi mogli pri tem misliti tudi na barbarske posnete kove, recimo na način, kakor so posnemala v predrimski dobi traška in ilirska plemena kove macedonskih vladarjev, posebno Filipa II.⁶ Znano je tudi, da so se na enak način kopirali tudi rimski republikanski novci, pri Sarmatih in drugih narodih pa na sličen način v pozni antiki bakreni in zlati novci.⁷ Ti barbarski kovi se od državnih novcev razlikujejo slično kot naši primeri po svojem surovem stilu in po pogrešnih napisih. Zoper to domnevo pa govori po mojem mnenju njih redkost in čas.

Čas nastanka teh novcev se da namreč približno določiti. Protižig CAE se sicer, kolikor vem, v numizmatičnem slovstvu ne navaja, pač pa poznamo novce z ligaturo kot protižigom, katero je mogoče brati za CAESAR⁸. Te z našim očitno istočasne protižige pripisujejo času Kaligule (37—41 po Kr.). S tem imamo tudi terminus post quem naše ponaredbe, čas, v katerem niso verjetni niti zasilni kovi kakega vojskovodje, niti barbarske kopije.

Résumé.

Ein Fund römischer Bronzemünzen aus der Igriška ulica in Ljubljana.

Bei Anlage eines Kanals in der Igriška ulica in Ljubljana im J. 1931 wurden verschiedene römische Münzen gefunden, darunter 5 Stück, die beieinanderlagen und auch durch die gleiche Patina verraten, daß sie den bescheidenen Inhalt einer Geldbörse bildeten. Davon ist No 5 ein Gepräge des asiatischen Provinziallandtages (CA = commune Asiae), No 1—4 stellen Dupondii und Asse aus der Zeit des Augustus dar. Wie aber der rohe Stil und die fehlerhaften, bei No 1 sogar spiegelverkehrten, Aufschriften beweisen, sind es keine offiziellen Prägungen, sondern wahrscheinlich Erzeugnisse einer antiken Fälscherwerkstätte. No 1 und 4 weisen einen in der numismatischen Literatur anscheinend unbekanntem Gegenstempel CAE auf, der bei No 1 wie die übrige Legende spiegelverkehrt ist. Er dürfte der Zeit des Caligula angehören, womit auch ein terminus post quem für die Fälschungen gegeben ist.

⁵ Pri št. 4 je tudi možno, da je bil kesneje protižigosan.

⁶ Forrer, Keltische Numismatik der Rhein- u. Donauländer; Nar. Enciklopedija, članek »Novac«.

⁷ Gohl, Numizm. Közlöny III 1904; Alföldi, Materialien zur Klassifizierung der gleichzeitigen Nachahmungen von röm. Münzen aus Ungarn und den Nachbarländern Numizm. Közlöny XXV (1926) ter XXVI/XXVII.

⁸ Bernhart, Handbuch z. Münzkunde d. röm. Kaiserzeit, str. 263; H. Mattingly, Coins of the Roman empire in the British Museum Vol. I (1923) p. XXVIII sl.

Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije.

Dr. phil. et jur. Jos. Žontar.

Svoboščine naših starejših mest, ki jih je temeljito razčlenil Fr. Zwitter,¹ ne poznajo ozkega stika s trgovskim pravom, ki se je razvilo ločeno na tuji podlagi.² Iz italijanskih mest, ki so radi hitrega gospodarskega razmaha od 12. stoletja, predvsem od dobe 3. križarske vojne,³ pridobila prvenstvo v obrti in trgovini, so prešle mnoge uredbe trgovskega prava v naše pravno območje. Zlasti velja to za panogo bančnih poslov, katerim so se posvetili trgovci Astija, Lombardije, Siene, Florence, Pize, Genove in Benetk v taki meri, da je mogel pred kratkim (1931) zapisati G. Masi⁴ za Florenco, da so bile banke vodilni činitelj v notranji in zunanji politiki mestne republike.

Florentinski bankirji so se uveljavili ne le v Italiji marveč tudi onstran Alp, posebno na Francoskem, Angleškem, Španskem, v manjši meri v Nemčiji, na Češkem, Poljskem, v hrvatskih in srbskih deželah.⁵ V razpravi bom skušal pokazati, kako so se udejevali na slovenskem ozemlju. Pri tem ne podcenjujem pomena kreditnih poslov, ki so jih vršili naši samostani in tuji redovi pri nas, vendar jih puščam za samostojno studijo.

Svetovne trgovske družbe florentinskih bank Scala-Mozzi in Macci od stranke Gibelinov in Bardi, Peruzzi od stranke Velfov so se bavile v oglejskem patriarhatu s pobiranjem in prepošiljanjem dajatev papežu, kardinalom in papeževemu osebju (*servitia communia et minuta*), z izterjavanjem križarskih vojnih davkov, s kovanjem denarja, zakupom uradov, dajatev in sl.⁶ Družba Bardijev je imela svoj glavni delokrog na Angleškem in Francoskem. Vendar srečamo družbinega zastopnika tudi v Vidmu (Udine), ki je prejel v 14. stoletju za denarna posojila od patriarha Bertranda de St. Ginnes tolminsko gastaldijo,⁷ od goriških grofov pa druga posestva v Furlaniji⁸ v zastavo.

V vzhodnih Alpah pa so zadeli Toskanci na močne in stare židovske naselbine, katerih vpliv v gospodarskem življenju so mogli izpodrinuti v drugi polovici 13. stoletja v Tirolski, Koroški in Kranjski, ki jih je združil l. 1286. po padcu kralja Otokarja Češkega Majnhard Tirolski (1258 do 1295).⁹

Posebno živahno je delovala tu florentinska trgovska družba Frescobaldi-jev, s katero je stopil deželni knez v trajno poslovno zvezo. Frescobaldiji so izvirali iz podeželskega toskanskega plemstva, ki se je preselilo v Florenco in imelo svoje hiše ob Ponte san Trinità, ki so ga sami zgradili.

»Societas Frescobaldorum« je štela 5—10 družabnikov. Prestopila je ozko mejo »fraterna societas« bratov, ki po očetovi smrti tržiša s skupnim

premoženjem. Radi političnega nasprotja sta se razdružila brata Berto in Lambertucij ter ustanovila samostojni, nasprotujoči si trgovski družbi.¹¹ Za naše kraje pride v poštev le »societas Lambertucii«, ki je pritegnila brata Ivana in celo vrsto nesorodnikov ter s tem utemeljila »c o m p a n i a«, v kateri je več družabnikov udeleženih z glavnico in delom, pa vsi ne-razdelno in neomejeno jamčijo za obveznosti družbe. Po tem solidarnem jamstvu se je razlikovala »compagnia«¹² celinskih mest Italije od trgovskih družb »commenda, rogadia, entega« in dr., ki so se razvile v primorskih mestih Italije in Dalmacije ter so znane tudi v genovskih naselbinah v bolgarskih mestih ob Črnem morju. Vse te oblike so poznale že omejeno jamstvo družabnika.

Veliko število družabnikov »compagnia« je omogočalo, da je bil družbin interes zastopan istočasno na najrazličnejših krajih, kjer so delovali družabniki v lastno, s tem pa tudi v družbino korist. Le v manj pomembnih trgovskih naselbinah srečamo podrejene uslužbence.

Družba Frescobaldijev je imela trgovske posle s papeževu kurijo, za katero je pobirala križarsko desetino v nadškofijah Salzburg, Mainz in Trier. Uveljavili so se tudi v Neaplju, na Francoskem in Angleškem.¹³ V Padovi so imeli močno trgovsko podružnico. Majnhard II. jim je dovolil otvoriti faktorijo v Griesu pri Boznu na Tirolskem. L. 1299 pa je Kurzij Forensis iz florentinske rodbine Donati, kot zastopnik družbe Frescobaldijev, prejel privilegij banke za posojila na zastavo v Slovenjem Gradcu.¹⁴ Ob koncu 13. stoletja so skušali združiti Frescobaldiji večino takih bank v deželah Majnharda II. in njegovih sinov v rokah od njih odvisne družbe, vendar zaman. L. 1303 so izginili Frescobaldiji na Tirolskem. Na Angleškem so utrpeli v spekulaciji z volno take izgube, da sta pobegnila oba družbina zastopnika, za katere je izdal angleški kralj Edvard II. zaporno povelje. L. 1311 so pregnali del rodbine Frescobaldijev tudi iz Florence.¹⁵

Manjšo trgovsko družbo sta tvorila brata Feo in Nikolaj, sinova Bracina de Janzolo iz Florence, ki sta prejela od vojvode Otona l. 1299 triletni privilegij za banki v Ljubljani in Kamniku.¹⁶ L. 1302 je bil Feju podaljšan privilegij za ljubljansko banko.¹⁷

Toskanska trgovska naselbina je nastala baje l. 1307 tudi pri Škofji Loki, vendar te Battistellijeve¹⁸ vesti ne morem kritično presoditi.

Kmalu nato je zavzela na Kranjskem vodilno mesto trgovska družba Nikolaja in Jakoba »porgariorum de Laybaco«.¹⁹ Že naziv »porger«, ki znači isto, kar »prestator, usurarius«, kaže, da so se bavili s kreditnimi posli.

Prepotrebna kritična zgodovina Ljubljane nam bo šele pokazala gospodarski in pravni nastoj mesta ter razčlenila elemente, iz katerih se je razvilo njeno meščanstvo, zlasti patricijske rodbine. Med temi so igrali odlično vlogo Porgarji, ki so se bržkone priselili iz Furlanije.²⁰ Iz ohranjenega listinskega gradiva sledi, da sta obstojali dve panogi Porgarjev: Nikolaj z bratom Weriandom in Jakob Porgar. Weriland nastopa v dobi 1271 do 1291,²¹ Nikolaj od 1280 do 1323,²² Jakob pa od 1312 do 1358.²³

Weriand je imel »iure feudi« štiri kmetije ob Gradaščici na levem bregu Ljubljane in jih je odstopil l. 1271²⁴ nemški komendi v Ljubljani; isti je izročil brat Nikolaj l. 1280²⁵ kot »donatio pro anima« za pokojno soprogo Konstancijo štiri njive pred Gradiščem ter prejel v dosmrtni užitek troje drugih njiv. Še l. 1339²⁶ se omenja ena izmed njiv, ki jih je nekdanj imela »die porgerin«.

Nikolajev sin Leonard²⁷ se pojavlja v gradivu prvič l. 1307 ob važni pogodbi občine ljubljanskih meščanov z nemško komendo zaradi zidanja in straženja mestnega obzidja. Ni pa nadaljeval trgovske družbe

po očetovi smrti z Jakobom Porgarjem oziroma z njegovim sinom Francem. Omenja se pogosto, zlasti v listinah nemške komende v Ljubljani in samostana Bistre do 1344. Leonardova soproga J e r a²⁸ je podarila l. 1341 župni cerkvi sv. Jurija v Ložu eno kmetijo v Novi vasi za vzdrževanje večne luči (kot luminarijsko cerkveno posest) in obvezala svoje podložnike na loških in cerkniških posestvih, da vsako leto ob cerkvenem prazniku dajo loški župniji 3 oglejske beliče. Nikolajeva hči I r e m g a r t se je poročila s plemičem Merklom iz Iga (der Iger). Imela je hči M a r j e t o. L. 1326²⁹ je podarila samostanu v Mekinjah šest kmetij v Bukovici.

Posebno visoko se je povzpел J a k o b P o r g a r. Henrik Koroški je podelil njemu in sinu Francu v pravi fevd grad Goričane z določenim dedkom od zavetništva v Skofji Loki, dalje ribarsko pravico na Sori, ribiče v Svetju in ostale pritikline.³⁰ Enako je dobil v fevd več kmetij v Kozarjih (Geiselmansdorf) in na Dobravi (Hard).³¹ Ostro osvetljuje razmere listina od 23. aprila 1321,³² ki se v nji imenuje Jakob Porgar »Phleger des Landes dacz Chrayn«. Dokazuje, da je deželni knez v finančni stiski tudi na Kranjskem kakor drugod, na pr. na Tirolskem, Francoskem,³³ prepustil svojemu bankirju upravo dežele.

Jakovov sin F r a n c je podaril l. 1322 svoji ženi Katarini iz Mengša (Maingospurch) v jutrnjo 20 kmetij in en mlin, ki jih je prejel od svojega očeta.³⁴

V kakem odnošaju so stali do naštetih Porgarjev ljubljanski meščani »L u b e t z e p o r g a r i u s«³⁵ (1295), »V i t a l i s d e r P o r g e r« (1350—1353) in »G r ö s s l e i n d e r P o r g e r« (1362),³⁶ mi ni znano.

Trgovska družba ljubljanskih Porgarjev je stala v trajni poslovni zvezi predvsem s koroško-tirolskimi in goriškimi deželnimi knezi, s kraljem Henrikom Koroškim, sinom Majnharda II. Tirolskega, z goriškima grofoma Albertom in Henrikom; po smrti poslednjega (1323) z vdovo Beatriko in njenim sinom Ivanom Henrikom; dalje z oglejskim patriarhom Paganom della Terre, z Ortenburžani, z nemško komendo v Ljubljani, samostani Bistrom in Stično, z domačim plemstvom na pr. Kolovškimi (Gerlochstein), Krajeki (v. Kreyg) in Jeterbenki (Hertenberg).

Za izvršitev poslov v Italiji so se zlasti družili s Florentincem L a p p u c i j e m, sinom Papirija, ki je bival v Čedadu, in z Albertinom iz Urbina v Markah.³⁷ V Čedadu so imeli ljubljanski Porgarji lastno hišo in močno podružnico, ki sta jo vodila družbina agenta Jakob in Ropret iz Pušje vasi (Venzona).³⁸

Radi svoje nesrečne italijanske politike, zlasti radi borbe proti Padovi,³⁹ in slabega gospodarstva vobče, je iskal Henrik Koroški, ki je bil pravo nasprotje svojega skrbnega očeta, vedno večja posojila pri svojih bankirjih. Tudi sredstva ljubljanskih Porgarjev so se izčrpala. Že l. 1323³⁸ so prišli včasne denarne težkoče. Ko pa Jakob Porgar ni mogel poravnati Giampolinu iz Vidma svojega deleža na dolgu v znesku 550 mark srebra, so poroku na dražbi prodali imovino.⁴⁰

Propadanje ljubljanskih Porgarjev je izviralo predvsem iz poslovnih nesreč, bilo pa je tudi v zvezi z odločnim nastopom cerkvenih krogov zoper oderuštvo.⁴¹ Cerkevno stališče glede obrestnih poslov je prišlo prav v statutih sinode v Vienne (1311) do najkrepkejšega izraza. Vsaka odmena, katera se je zahtevala pri posojilu preko izposojene denarne vsote, je veljala kot oderuštvo, ki je bilo najstrožje prepovedano kristjanom. Zato so prešli denarni posli tudi pri nas bolj in bolj na žide.

Namesto Porgarjev so stopili sedaj č e d a d s k i i n g o r i š k i ž i d j e,⁴² ki so posojevali denar Henriku Koroškemu. Jakob Porgar jim je moral spomladi l. 1327⁴³ po naročilu deželnega kneza nakazati dohodke iz ljubljanskega urada. Še istega leta je dovolil Henrik Koroški trgovski družbi:

Manuelu, sinu Bonfanta, magistru Bonaventuri zdravniku, sinu pok. magistra Jakoba zdravnika, Aronu, Pilgrimu, Jakobu in Bonaventuri, sinovoma Jeremije, da so se preselili iz Čedadada oziroma Gorice v Ljubljano in prevzeli odnotno banko za posojila na zastavo.⁴⁴ Ko so omenjeni židje odpustili deželnemu knezu škodo, ki so jo radi njega utrpeli v Pušji vasi (Venezona),⁴⁵ jih je nagradil z novimi predpravicami.⁴⁶ Delokrog ljubljanskih židovskih bankirjev je hitro naraščal do l. 1335; med svojimi strankami so šteli Celjane, Turjačane, gospode iz Mengša⁴⁷ i. dr.

Ko so pa združili Habsburžani po smrti Henrika Koroškega Kranjsko in Koroško s Štajersko, je prenehala banka za posojila proti zastavi v Ljubljani⁴⁸ kot deželnoknežji regal. S tem je bila tudi ukinjena izključna pravica do denarnih poslov, ki so bili zvezani z bančno koncesijo. Zdaj ni mogla več tekmovati mala židovska naselbina v Ljubljani⁴⁹ s starimi, močnimi židovskimi središči v Celju,⁵⁰ Slovenjem Gradcu,⁵¹ Ptujju,⁵² Radgoni⁵³ in Mariboru.⁵⁴ Zato tudi ni ohranila Ljubljana lastnega židovskega sodišča, ki ga je dovolil Henrik Koroški čedadskim židom ob preselitvi v Ljubljano.⁵⁵

Židje so se udejevali navadno posamično, večkrat zakonca skupno. Svoj promet so znali spretno povečati tako, da so izvršeni denarni posel čez nekaj časa prenesli na drugega, bogatejšega žida.⁵⁶ Ugledna je bila zlasti »fraterna societates«⁵⁷ bratov Muša iz Maribora in Kadšima iz Celja, sinov Schebleina iz Celja, ki sta se razdružila kmalu po polomu l. 1367.⁵⁷ Pri večjih, zelo plodonosnih podjetjih pa srečamo združitev več oseb v obliki priložnostne družbe.⁵⁸

Od srede 15. stoletja dalje so se posluževali židovskih posojevalcev predvsem meščani in kmetje, v manjši meri plemstvo in duhovščina. Pripravljala se je polagoma gospodarska osamosvojitve domačih krogov. Uveljavljaj se je nazor, da je odmena za dano posojilo »sub titulo damni emergentis et lucri cessantis«⁵⁹ dopustna tudi za kristjane. Pojavili pa so se tudi novi tekmeči, zlasti gornjenemške trgovske družbe, katerih vplivu in delovanju pri nas bo treba posvetiti posebno studijo. Zuamenje osamosvojitve je bila zahteva deželnih stanov, da dovoli vladar izgnati žide (l. 1496 oziroma 1515).⁶⁰

Posli opisanih bančnih družb so bili zlasti: 1. menjava novcev (valut) in trgovina z žlahtnimi kovinami; 2. depozitni in kontokorentni posli; 3. kovanje denarja; 4. posojevanje denarja z različnimi vrstami zavarovanja, zlasti 5. lombardni posel. Uporabo menic pri nas nameravam opisati posebej.

Radi številnih vrst in pogostne obnove novcev je bilo menjavanje denarja eno glavnih opravil bankirjev. Ko so dali sredi 13. stoletja Florentinci v promet svoj odlični zlatnik, je nastopilo silno povpraševanje po zlatu in s tem naraščanje cen te žlahtne kovine v južni Evropi. Ker pa je ostalo onstran Alp v Nemčiji in pri nas še staro razmerje med zlatom in srebrom 1 : 8, dočim je v Italiji rastlo od 1 : 10 do 1 : 14 v začetku 14. stoletja, je obstojala prilika za spekulacijo, ki sta jo vršila s pomočjo Frescobaldijev Majnhard II. in Oton. Dala sta sistematično po trgoveih nakupovati zlato, ga zbirala v svoji zakladnici, vodila o njem posebno knjigo ter ga izročala v večjih količinah zastopniku družbe Frescobaldijev v prodajo na italijanskih tržiščih.⁶⁰ Pri denarnih poslih se navajajo tudi novci iz kamniške kovnice.⁶¹

Pošiljke zlata so se obračunavale tudi v Florenci na sedežu družbe. Tam so izstavili o prevzetih ali prodanih količinah zlata posebna potrdila,⁶² v katerih so ugotovili protivrednost v kurantnem novcu t. zv. »depositum seu accomanditia«. Iz takih vlog se je razvil tekoči račun oziroma udeležba tihega družabnika. V Italiji je bilo ob koncu 13. stoletja spreje-

manje vlog s fiksnim obrestovanjem ali z udeležbo pri poslovnem dobičku zelo običajno. Na ta način se je tudi povečala glavnica družbe, vendar razmerje med lastnimi in tujimi denarnimi sredstvi pogosto ni bilo pravilno ter je vedlo v mnogih primerih do bančnega poloma.⁶³

Potrdila družbe Frescobaldijev o znesku, ki se je računal v dobro, so imela obliko »instrumentum garantigiatum« ali »confessionatum«.⁶⁴ Za znesek so jamčili vsi družabniki z vso svojo imovino nerazdelno. Obljubili so popolno varnost vloge tudi za primer požara, brodoloma, tatvine, nasilja, celo za naključje. Trgovska družba se je odrekla vsem pravnim prigovorom in sredstvom, ki bi mogla zavirati točno izpolnitev plačilne obveznosti. Obenem so predvideli »stipulatio duplae« t. j. obveznost, plačati ob neizpolnitvi kazni v znesku dvojne vloge. Upnik je bil zlasti upravičen poseči po dolžnikovem imetju brez sodne intervencije. Poslednja določba je bila posebno važna, ker je iz »instrumentum garantigiatum« nastala v naših krajih po mnenju M. Dolenca⁶⁵ znana klavzula »des Landschadenbundes«.

Iz svojega računa pri banki Frescobaldijev so vršili tirolski deželni knezi številna izplačila. Z denarjem so razpolagali potom nakaznic, zlasti z menicami. Pošiljali so svoje zastopnike v glavne podružnice, vendar je veljalo načelo, da se mora plačati vlagatelju, kjerkoli bi se nahajal kak družbin agent.

Iz ohranjenih spisov v računskih knjigah koroško-tirolskih deželnih knezov posnamemo, da so plačevali Frescobaldiji različne dobave blaga za dvor na pr. fine tkanine, drago kamenje, nakit, inozemska vina, južno sadje i. dr.⁶⁶ Značilno je izplačilo Kurzija Forensis iz l. 1296⁶⁷ kardinalom in drugim uglednim osebam pri papeževi kuriji »pro absolute domini Meinhardi«, ki je bil cerkveno izobčen.

Patriarh Pagano je imel svoj »depositum« pri družbi Porgarjev,⁶⁸ vendar ni razvidno, na podlagi kakega pravnega posla je nastal.

Ker deželni knezi niso imeli osrednje finančne blagajne, v kateri bi se stekali vsi njihovi denarni dohodki, so se posluževali pogosto svojih bankirjev, da so obračunavali z upravitelji deželno-knežje imovine, z deželnim pisarjem ali vicedomom in plačevali upnike deželnega kneza. Tako je l. 1328⁶⁹ obračunaval Jakob Porgar po naročilu Henrika Koroškega z oskrbnikom laškega urada o grajski straži (Burghut) gradov Zibnik, Freudenek in Klausenstein pri Zidanem mostu ter o materialnih izdatkih o priliki gradnje nove utrdbe v Laškem.

Bankir, ki je pri njem vlagatelj naložil svoj denar, je bil tudi dolžan prevzeti poročstvo za vlagateljeve obveznosti. Ko je obljubil patriarh Pagano l. 1320⁷⁰ svoji nečakinji Belingeriji, zaročenki Majnharda, grofa Ortenburškega, doto 800 mark sold., je prevzel Jakob Porgar iz Ljubljane poročstvo, da bo polovica te vsote izplačana ob koncu prvega leta, ko vzame Majnhard Belingerijo v zakon.

Ljubljanski Porgarji so prevzeli tudi kovanje denarja za patriarha Pagana.⁷¹ V oglejskem patriarhatu ni obstojala stalna privilegirana korporacija kovalcev denarja t. zv. »Münzer Hausgenossen«,⁷² kakor v Nemčiji ter v alpskih deželah, marveč je izročil deželni knez izdelovanje novcev različnim tujim podjetnikom ali pa dal kovati denar v Benetkah ali Florenci. Ob obnovi novcev l. 1321 so finansirali to podjetje ljubljanski Porgarji, ki so se zvezali s Florentincem Lapucijem in Albertinom iz Urbina. V pogodbi s patriarhom so dogovorili težo, zmes, odstop (remedij) in kovni dobiček za deželnega kneza, ki je takrat pričel občutno zmanjševati čistino novca. Za tehnično izvedbo kovanja se pa Porgarji niso zanimali. Lapucij je kot »magister monetae« prevzel nakup zlahtne kovine in kovanje v Ogleju. Ko je bil l. 1322 izgotovljeni denar preizkušen in odobren od patriarhovega za-

stopnika vpričo odposlancev Čedadada in Vidma, je pričelo razpošiljanje in zamenjavanje novca, ki je potem krožil do l. 1330.⁷³

Ali so bili Porgarji udeleženi pri domačih kovnicah denarja, zlasti v Slovenjem Gradcu v dobi 1307—1311,⁷⁴ mi ni znano.

Važen posel naših bančnih družb je bil posojevanje denarja, zlasti deželnim knezom. S tem stoji v zvezi z a k u p tirolskih, goriških in furlanskih carin, mitnin in pristojbin za spremstvo trgovcev, njih blaga in tovarne živine.⁷⁵

Po dogovorih iz l. 1271 in 1308 so bile carine na Tirolskem in Goriškem obema panogama deželnih knezov skupne. Za Majnharda II. pa goriški grof ni razpolagal s tirolskimi carinami, ker je tirolski grof odkupil delež svojega brata. Pod Otonom in Henrikom Koroškim so postale oddaje v zakup vedno pogostnejše in so prešle skoraj neopaženo v z a s t a v i t v e. Takrat je znašel delež vsakega goriškega grofa le četrtno tirolskih carin in mitnin.⁷⁶ L. 1321 so prejeli ljubljanski Porgarji v zakup četrtno grofa Alberta pri mitnicah na Brennerski cesti v Luegu na Brennerju, an der Töll pri Meranu in v Passeierju ob prelazu Jaufen.⁷⁷ Naslednjega leta so dobili Porgarji še četrtno grofa Henrika pri istih mitnicah, vendar niso obdržali teh daljnih zakupov. Četrtno carine in mitnine v Töllu in Passeierju je prevzel Franc de Gereut, sodnik v Passeierju,⁷⁸ četrtno carine v Luegu pa l. 1327⁷⁹ čedadaska židovska družba, ki jo je že drugo leto oddala za 300 mark ver. meranskemu meščanu Engelmanu Austrenchu.⁸⁰ Delež grofa Henrika je po njegovi smrti l. 1323 zastavila vdova Beatrika Grifu iz Čreteža (Reutenberg), nato pa Galvanu iz Maniaga in Arteziju de Rubeis iz Florence.⁸¹

Ljubljanski Porgarji so prejeli nekaj časa tudi v zakup mitnico v Kluzah (Chiusa)⁸² s pravico nabiranja smole v ondotnih gozdovih (jus picis montium) in carino v Latisani v Furlaniji ter v Lokvi, Rupi in Peči⁸³ na Krasu. Za njimi jih je deloma prevzela ljubljanska židovska družba, ki je imela v zakupu mitnino in spremstveno pristojbino v Latisani ter carino v Pušji vasi (Venzona).⁸⁴ Henrik Koroški jim je odstopil za 11 let dohodke od spremstvene pristojbine v Lienzu, Oberdrauburgu in Spittalu na Koroškem, ki so jih l. 1340 prodali ljubljanski židje dalje nekemu Italijanu.⁸⁵ Grof Ivan Henrik Goriški jim je zastavil tudi del plače (salarium) tržaškega podestà in čedadskega generalnega kapitana.⁸⁶

Florentinec Lapucij, družabnik Porgarjev, je imel od goriškega grofa Henrika v zakup mitnino in užitnino v Mestre.⁸⁷

Zakupnik je moral plačati določeno zakupnino, navadno v obrokih, včasih tudi neko vsoto na račun. Ker je bil donos carine odvisen od raznih činiteljev, zlasti od vojne, represalij, roparskih napadov in sličnega motenja prometa, se je predvidevalo za ta primer znižanje zakupnine ali pa podaljšanje zakupne dobe, dokler ni dosegel zakupnik zaželenega kritja. Obračunavanje tirolskih četrtn carine in mitnine se je moralo vršiti potom družbinih zastopnikov, ki so nadzirali računovodstvo carinarn in mitnic. Da tirolski grofje niso dolgo trpeli razpolaganja goriških deželnih knezov z njihovimi carinami, dokazuje dejstvo, da je mislila grofica Beatrika pri oddaji v zakup tudi na primer, ko bi bil zakupnik odstavljen od mitnin in carin po tirolskih deželnih knezih.⁸⁸ Zato so pa ljubljanski Porgarji kmalu prodali svoje tirolske deleže domačinom, kar je deželni knez-zakupodavec potrdil.

Poleg stvarnega zavarovanja posojila v obliki zastavitve nepremičnin in dohodkov so uporabljali dolžniki zlasti osebno p o r o š t v o.⁸⁹ Poroki so prevzeli jamstvo, da bo dolžnik vestno izpolnil svoje obveznosti. Ker so pa imeli poroki polčžaj glavnega in ne le subsidiarnega plačnika kakor v Justinijanovem pravu, je smel izterjati upnik dolžno vsoto od dolžnika ali

poroka. Pri več porokih tudi ni obstojal kak beneficium divisionis. Zato je moral izposojevalec zagotoviti poroku povračilo škode, ki bi jo utrpel radi poročstva (relatio indemnitas).

Starejše vrste zavarovanja, kakor za stavitev v časti in zvestobe ter samozastava ali samoporočstvo v obliki t. zv. obstagium⁹⁰ srečamo večinoma poleg porokov, ker so izgubile svoj prvotni pomen. Prva oblika, ki se je razvila v 13. stoletju iz simbolične vadiacije, sploh ni nudila upniku potrebne varnosti. Dovoljevala mu je, da osebo, ki ni izpolnila dane obljube, sramoti z besedo in sliko. Uporaba t. zv. obstagium (Einlager) je bila v zadolžnicah plemstva iz 14. stoletja tudi pri nas precej pogostna. Dolžnik, ki ni plačal ob dospelosti svojega dolga, je moral priti sam, pozneje poslati svoje namestnike na določen kraj, zlasti v kako gostilno. Tam so ostale osebe toliko časa, dokler ni dolžnik poravnal dolga. Seveda v naših listinah ni več sledov o prvotnem bistvu te institucije kot zastavitve dolžnikovega telesa. Šlo je le za sredstvo, s katerim so izvajali na dolžnika pritisk, da čimprej poplača, ker bi radi potrebnje poslanih oseb dolg s pripadki še bolj narastel. V italijanskem pravnem območju so skušali to nemško-pravno uredbo izriniti že v 14. stoletju. Furlanski parlament je ukinitel 1344 veljavnost posojilne pogodbe s pogojem »quod debitor intret hospitium«.⁹¹

V dobi, ko so prešli denarni posli pri nas v roke židovskih bankirjev, si je upnik rad izgovoril pravico, da ob dospelosti neplačan dolg »hincz den juden«,⁹² t. j. na dolžnikov račun pri židu izposodi na obresti.

Kot poseben posel so izoblikovali italijanski bankirji, združeni pod skupnim nazivom »Lombardov«, posojevanje denarja proti ročni zastavi (= lombardni posel).⁹³ V dobi gospodarskega povzdiga 13. in 14. stoletja, ko je nastala velika potreba kredita pri deželnih knezih, mestih, trgovcih in obrtnikih, so spoznali in izkoristili florentinski trgovci velik pomen lombardnega posla ter ustanovili z dovoljenjem deželnega kneza posebne banke za posojila proti ročni zastavi (casanae, Lehenhaus)⁹⁴ tudi pri nas.

Koncesijska listina deželnega kneza je določala pravni polczaj imetnika banke-zastavljalnice. Za dopustitev poslovanja je plačeval letno redno pristojbino (pensio cazanae),⁹⁵ ki je bila podobna zakupnini. Ker pa je bila doba podelitve kratka (do 5 let), je moral zaprositi za podaljšanje koncesije in ob taki priliki položiti posebno pristojbino »pro honorantia«.⁹⁶ Višina letne pristojbine se je ravnala po donosu posamezne banke. V slovenskih mestih je znašala povsod po 10 mark letno, kar odgovarja bankam s srednjevelikim prometom na Tirolskem in v Furlaniji.⁹⁷

S podelitveno listino je prejel bankir v določenem okolišu izključno pravico posojevati proti ročni zastavi na obresti. O poslovanju naših bank bi bili podrobno poučeni, ako bi ostale ohranjene trgovske knjige. V računskih knjigah goriško-tirolskih grofov srečamo za Henrika Koroškega pogostne zastavitve nakita, posode i. sl.⁹⁸ Naših bank pa se je najbrž posluževalo zlasti plemstvo in meščanstvo. Kot zastavni predmet je prišlo v poštev tudi vino, ki ga je moral izposojevalec unovčiti, ako je zapadlo. Zato so ohranili židje kljub protestu meščanskih krogov pravico do trgovine z vinom.⁹⁹

Pravna vsebina privilegijev za banke-zastavljalnice na Francoskem, v zapadni Nemčiji, na Tirolskem, Kranjskem, v Istri in drugod kaže izredno podobnost, ki dokazuje obstoj enotnega mednarodnega prava posojevalcev denarja.¹⁰⁰

Posebnosti so obstojale: 1. v pravicah imetnika banke in njegovi podsočnosti; 2. v določbah o višini obresti; 3. v dokazni moči zapisov in listin ter pričevanja bankirja; 4. v izvršilni pro-

da ji zastavnih predmetov; 5. v lastninski tožbi, ki jo je mogel naperiti glede zastavnega predmeta samo zastavljalec.

1. Osebna svoboda bankirja-tujca ni bila omejena. Pristojbina za koncesijo banke je pomenila obenem zaščitnino samo pri židih. Bankir in njegovo osebje je uživalo posebno deželno knežjo zaščito. Kakor domači trgovec se je smel tuji bankir svobodno kretati in tržiti po deželi. Židovski bankir se je smel držati svojih verskih predpisov glede hrane, bogoslužja, šole in pokopališča. V civilnih in kazenskih zadevah niso spadali italijanski bankirji pred deželskega sodnika, marveč pred namestnika deželnega kneza. Žide so tožili pred posebnim sodiščem za žide, ki je imelo na Kranjskem dva, v Mariboru štiri prisednike. Vsako sodišče, do katerega se je obrnil bankir, je moralo nuditi najhitreje in v najkrajšem postopku pravno zaščito (sine strepitu et figura iudicii).

Pri poslovanju niso plačevali dajatev in davkov. Za trgovske obveznosti bančne družbe so odgovarjali vsi člani. Ako pa je izvršil eden izmed družabnikov kako kaznivo dejanje, se ni smela zapleniti imovina družbe; izvesti je bilo treba najprej razdružitev in ugotoviti storilčev delež, ki je zapadel. O višini deležev je veljalo pričevanje družabnikov.

Deželni knez je dovolil svobodno razpolaganje z imovino »inter vivos et mortis causa«. Potrdil je veljavnost njihovih oporok. Ako pa so umrli brez poslednje volje, je pripadla zapuščina zakonitim dedičem. S tem se je odrekel deželni knez stari pravici, poseči po tujčevi zapuščini (jus albinagii).

Nihče ni smel v bankirjevi hiši staviti za zastavni predmet višje ponudbe. Radi pogostne obnove denarja je veljalo, da mora izposojevalec dobiti isto denarno vrednost nazaj, kakor jo je dal. Sicer pa se je moralo redno plačati v isti vrsti denarja, kakor je bil posojen. Represalije ali samolastna rubežen ni bila dopustna. Deželno knežji moratorij za dolgove kake osebe ni veljal za bankirjeve terjatve. V poslovanje bankirja se tudi uradniki deželnega kneza niso smeli vmešavati in ga primorati k prisilnemu posojilu.

Ko je prenehala koncesijska doba, je imel bankir pravico, da v določenem roku dovrši tekoče posle ali pa prepusti preostale zastavne predmete svojemu nasledniku.

2. Obrestna mera je bila redno določena, za domačine nižja na pr. na Kranjskem $43 \frac{1}{3} \%$, za tujce višja $86 \frac{2}{3} \%$. Domačin ni smel zastavljati predmetov, ki so bili last tujcev, da bi s tem dosegel nižjo obrestno mero. Komur je zaračunal bankir višjo obrestno mero, kakor pa je bila dopustna, se je moral pritožiti v določenem roku, sicer bi se ne upoštevala kršitev predpisov.

V zadolžnicah židov pogosto sploh ni določb o obrestovanju. Večkrat vsebujejo opombo, da je posojilo dano »an gesüch« (= brez obresti) do dneva dospelosti, ko je izročiti tudi primeren zastaven predmet. Ker pa je bilo možno izgovoriti si vrnitev višje vsote kakor je bila dana, je nepravilna sodba,¹⁰⁰ da so bila židovska posojila do dospelosti pretežno brez-obrestna. Od dneva dospelosti pa so tekle tudi obrestne obresti.

Da se olajša dokaz škode, ki bi jo utrpel upnik radi zamude v izpolnitvi, se mu je prepustilo pričevanje o tem »credere de damnis et expensis simpliciter verbo creditoris« (= »welchen schaden sew nement, den si pey irn trewn sagent, den schullen wir in genczleich gelten an chlag und an alle widerred«).¹⁰¹ Isti pomen »schaden« = škode, ki nastane, če se dolg ne poplača, tiči v klavzuli »Landschadenbund«, katera se je razvila po izgonu židov najbrže na Štajerskem z recepcijo kanonsko-rimskega prava.¹⁰²

3. Zapisi, zlasti poslovne knjige in bankirjeva izjava pod prisego so imeli posebno dokazno moč, v kolikor so se tikali zastavljajalnih poslov, zlasti velikosti posojila in zastavne dobe. Protidokaz z dvema nesumljivima

pričama je bil dopusten. Končni obračun z ljubljanskim bankirjem se ni dal več ovreči (endhafft raittung).¹⁰³

4. Izročena zastavni predmet je služil pravdno-pravno kot dokazilo za obstoj dolga. Izvršilna prodaja zastavnih predmetov pa je bila redno izvensodna. Taka je bila italijanskemu pravu že dolgo znana na podlagi pogodbene klavzule. Ako je bankir opomnil dolžnika, so zapadli zastavni predmeti preje kakor brez opomina. Nekaj dni je imel zastavljalec še pravico, da reši svoje stvari. Po poteku pol do 1 leta pa se je smela vršiti prodaja tudi brez opomina zastavnega dolžnika. Nameravano razprodajo je bilo treba navadno trikrat razglasiti po mestnem sodnem biriču. Ni pa bilo dopustno, da bi bankir po določenem roku obdržal zastavni predmet na račun glavnice in obresti (lex commissoria).

Ako so bile obresti in pristojbine v redu plačane, je sledilo podaljšanje zastavitvene dobe tudi preko enega leta.

5. Bistvena določba bančnih privilegijev je bila zlasti, da imetnik banke ni bil dolžan, »nulli personae de pignoribus obligatis, nisi ei, qui obligaverit, respondere«. Lastninsko tožbo je mogel torej uveljaviti le zastavljalec, ne pa druga oseba. Tudi tej določbi slično srečamo v italijanskem trgovskem pravu, ki je predpisovalo, da je premičnino izročiti lastniku le proti plačilu kupnine, ako zatrjuje kupec pod prisego svojo »bona fides«.

Bankir ni bil dolžen vrniti lastniku izgubljenega, ukradenega ali poneverjenega predmeta, ki je bil pri njem zastavljen. Židovski privilegiji 15. stoletja pa so poznali v tem pogledu že nekatere omejitve, ker so izvzeli posvečene in blagoslovljene stvari. V primeru zastavitve takega predmeta bi izgubil bankir svoj denar, ki bi ga posodil nanj. Modernemu pravu se bolj in bolj približuje določilo, ki je obvezalo bankirja, da izroči ukradeni zastavni predmet lastniku proti plačilu glavnice in obresti.

Bankir je bil dolžen varovati zastavne predmete »bona fide et sine fraude«. Ako so mu uničili zastavni predmet miši ali molji oziroma je propadel radi tatvine, ropa ali požara, ni bil več dolžen vrniti zastavnega predmeta, izgubil pa je tudi svojo terjatev.

Določbe prava posojevalcev denarja niso izgubile svojega praktičnega pomena do danes. Bistvo teh privilegijev o zastavni pravici na zastavljenem predmetu, o izvensodni prodaji in omejitvi lastninske tožbe so prevzeli dobrodelnih zavodi »montes pietatis«,¹⁰⁴ ki so nastali ob koncu srednjega veka v Italiji. Nudili so posojila proti zastavitvi premičnin in računali le neznatne obresti za kritje upravnih stroškov. Od 16. stoletja dalje nastopajo tudi v našem Primorju, v Trstu, Istri in na otokih. Ustanovila so jih mesta Koper (1550), Piran (1634), Trst (1641), Rovinj (1772), Krk (1782) in dr.¹⁰⁵ Sledile so oblastveno koncesijonirane ali od mestnih občin upravljane zastavljalnice 18. in 19. stoletja (Celovec 1768, Ljubljana 1835).¹⁰⁶ Smernice starega prava Lombardov so bile uzakonjene v avstrijskem zakonu z dne 23. marca 1885 drž. z. št. 48 in izvršilni naredbi z dne 24. aprila 1885. V velikem obsegu so oživele v zakonodaji naše kraljevine: v privilegijih državne Hipotekarne, Agrarne in Narodne banke, poštna hranilnice ter oblastnih in krajevnih zadrug za poljedelski kredit.¹⁰⁷

Résumé.

Banken und Bankiere in den Städten des mittelalterlichen Sloveniens.

Unser Recht der mittelalterlichen Stadtfreiheiten kennt keine enge Verbindung mit dem Handelsrechte, welches sich stark unter fremden Einflüsse entfaltete. Vor allem gilt dies für die Bankgeschäfte, welche die Kaufleute Nord- und Mittelitaliens zu solcher Höhe ausbildeten, daß Gino Masi die

Bankgesellschaften in Florenz als Haupttriebfedern der äusseren und inneren Politik der Stadtrepublik darstellen konnte.

Die Florentiner waren jenseits der Alpen in Frankreich, England, Böhmen, Polen, in kroatischen und serbischen Ländern äusserst vielseitig tätig. Im Patriarchat Aquileia beteiligen sich die Welthandelshäuser der Scala-Mozzi, Bardi und Peruzzi beim Einsammeln und Versenden verschiedener Abgaben für den päpstlichen Stuhl, als Münzer, Pächter u. dgl. Die Gesellschaft der Bardi erhielt unter Anderem im 14. Jahrhundert vom Patriarchen Bertrand die Gastaldie Tolmin als Pfand.

In den Ostalpen trafen aber die Toskaner auf alte Judenniederlassungen, denen gegenüber sie sich in Tirol, Kärnten und Krain im Zeitalter Meinhards II., Grafen von Tirol bewährten. Der Landesfürst selbst trat in lebhafteste Geschäftsverbindungen mit dem Handelshause Frescobaldi. Es bestanden damals infolge politischer Gegensätze zwei Gesellschaften Frescobaldi, des Berto und Lambertucius. Letzterer gehörte auch Cursius Forensis aus der Florentiner Familie Donati an, welcher namens der Gesellschaft 1299 die Pfandleihbank in Slovenj Gradec eröffnete. Einer kleineren Gesellschaft gehörten die Brüder Feo und Nikolaus, Söhne des Bracinus de Janzolo aus Florenz an, welche gleichzeitig Pfandleihanstalten in Ljubljana und Kamnik gründeten. Über die Handelsniederlassung der Toskaner bei Škofja Loka 1307 fehlen noch Details. Wichtiger war die Gesellschaft der Porger, Nikolaus, Werian und Jakob aus Ljubljana. Die Patrizierfamilien sind wahrscheinlich aus Friaul eingewandert und erwarben bedeutenden Grundbesitz. Aus den Quellen treten uns hervor: Nikolaus' Sohn Lienhart, seine Gemahlin Gertrud, Schwester Irmgart, Gemahl Merkl der Jger, deren Tochter Margarete. Besonders tat sich Jakob hervor. Er erhielt bedeutenden Lehenbesitz und wurde »Pfleger in dem Land zu Krain.« Sein Sohn Franz vermählte sich mit Katharine von Mannsburg. Gesellschafter der Porger waren der Florentiner Lapucius, Sohn des Papirius und Albertinus aus Urbino.

Seit dem Niedergange der Gesellschaft der Porger treten an ihre Stelle jüdische Bankiere aus Cividale, welche nach Ljubljana übersiedeln und die dortige Pfandleihbank bis 1335 weiterführen. Dann hörte die ausschließliche Berechtigung zu Bankgeschäften für die Bankinhaber auf. In Geldgeschäften gewannen auch in Krain die alten Judenniederlassungen in Celje, Ptuj, Maribor und Radgona den Vorrang. Nur langsam setzte die Verselbständigung der einheimischen Kaufleute ein, als neue Konkurrenten traten die oberdeutschen Handelsgesellschaften auf, welche eine selbständige Studie verdienen.

Die Bankiere in den Städten des mittelalterlichen Slovenien befaßten sich: 1. mit Münzwechsel und Handel mit Edelmetallen, 2. Depositen- und Kontokorrentgeschäften, 3. Prägen von Münzen, 4. Gewährung von Gelddarlehen gegen verschiedene Sicherheit, besonders 5. Lombardgeschäften.

Die Goldgeschäfte Meinhards II., Grafen von Tirol und seiner älteren Söhne hatte Luschin-Ebengreuth eingehend dargestellt. Über das vom Vertreter der Gesellschaft Frescobaldi übernommene Gold wurden Bestätigungen in Form der »instrumenta guarentigiata« ausgestellt, welche den Geldwert der Goldes als »depositum seu accomanditia« gutschreiben. Bei der Gesellschaft der Porger besaß Patriarch Pagano ein mäßiges »depositum«. Der Landesfürst ließ seinen Bankier auch Abrechnungen mit seinen Amtleuten durchführen. Der Bankinhaber leistete für seinen Kommittenten Bürgschaft bei Zahlungsverprechungen. Im J. 1321 finanzierten die Porger von Ljubljana dem Patriarchen von Aquileia die Ausprägung neuer Münzen.

Sie pachteten ferner landesfürstliche Mauten und Zölle in Tirol (Lueg, an der Töll und Passeier), in Friaul (Latisana, Chiusa) und auf dem Karste (Lokev = Corgnale, Rupa, Peč). Ihnen folgte die jüdische Bankgesellschaft aus Ljublja-

na, welche dazu noch die Maut zu Venzona in Friaul, das Zollgeleit in Latisana, Lienz, Drauburg und Spittal erwarben.

Besondere Bedeutung hatte das Pfandleihgeschäft. Die Privilegien der Leihbank in Ljubljana entsprechen den Vorrechten der Lombarden und Juden in Frankreich, Westdeutschland, Tirol, Triest und Istrien und beweisen ein internationales Recht der »campsores et foeneratores«, welches in seinen Ursprüngen auf italienisches Handelsrecht zurückgeht. Es besteht bezüglich: 1. der Rechte und des Gerichtsstandes der Bankinhaber; 2. der Maximierung des Zinsfußes; 3. der Beweiskraft der Handelsbücher und des Zeugnisses des Bankiers; 4. des exekutiven Verkaufes der Pfänder; 5. des Ausschlusses der Eigentumsklage in Betreff des Pfandes außer dem Verpfänder (H. Voltelini).

Mehrere von diesen Vorrechten lassen sich weiterhin verfolgen über die »montes pietatis«, die städtischen Pfandleihanstalten bis zu den Privilegien der Agrarbank, Hypothekenbank, Nationalbank, Postsparkasse und der Genossenschaften für landwirtschaftlichen Kredit im Königreich Jugoslawien.

OPOMBE.

Iskreno zahvalo dolgujem upravam vseh arhivov in knjižnic, ki sem jih uporabljal; dalje gg. vseučiliškimi profesorjem dr. M. Kosu, J. Polcu, M. Škerlju v Ljubljani, pok. A. Luschinu-Ebengreuthu v Gradcu, H. Volteliniju na Dunaju in profesorju bogoslovja dr. I. Trinku v Vidmu (Udine) za ljubeznive nasvete in pomoč pri sestavljanju.

Kratice: ANV = osrednji arhiv nemškega viteškega reda na Dunaju; AÖG = Archiv für österr. Geschichte; cod. = kodeks; ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje; MHK = Mitteil. des histor. Ver. f. Krain; MMK = Mitt. des Musealvereines für Krain; ZZR = Zbornik znanstvenih razprav jurid. fakultete v Ljubljani; ZRG = Zeitschrift d. Savignystiftung f. Rechtsgeschichte.

1 Fr. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana, 1929, zlasti 27 sl. in 48 sl.

2 W. Silberschmidt, die Bedeutung der Gilde, insbesondere der Handelsgilde, für die Entstehung der italienischen Städtefreiheit (ZRG, german. Abt. 51. 1931) 171—173; P. Rehme, Geschichte d. Handelsrechts (v. Ehrenberg, Handbuch d. gesamten Handelsrechts, I. Leipzig, 1913) 96.

3 A. Solmi, Storia del diritto italiano³, Milano, 1930, 426 sl., 432; J. Kulischer, Allgem. Wirtschaftsgeschichte d. Mittelalters u. Neuzeit, I. München, 1928, 229 sl., 345 sl.

4 Gino Masi, I banchieri fiorentini nella vita politica della città sulla fine del dugento (Archivio Giuridico, Modena, V. 105. 1931), 57—89, zlasti 58.

5 H. Voltelini, die älteren Pfandleihbanken und Lombardenprivilegien Tirols, Innsbruck, 1904, 18 sl., VI. Mažuranič, Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik, Zagreb, 1908—1922, s. v. »Ihva« in »Tuškan«; C. Jireček, Gesch. d. Serben, II. 1. Gotha, 1918, 61; André-E. Sayous, Les opérations des banquiers italiens en Italie et aux foires de Champagne pendant le XIIIe siècle (Revue historique, t. CLXX, 1932, 1—31).

6 O »servitia communia« in »minuta« prim. R. Kušej, Cerkveno pravo,² Ljubljana, 1927, 526 ter J. Kulischer, o. c. 340. Za delovanje trgovskih družb Bardi in Peruzzi najbolje delo: Saporì, La crisi delle compagnie mercantili dei Bardi e dei Peruzzi (Bibliot. storica toscana, v. III.), Firenze, 1926. O vlogi Toskancev v Furlaniji prim. zlasti Battistella, I Toscani in Friuli, Bologna, 1898, na pr. 140 št. 43, 141 št. 46 i. dr.; Czörnig, Görz, Wien, 1873, 447 sl.; J. Zahn, Friaulische Studien (AÖG 57. Bd.), 370; Caprin, Il trecendo a Trieste, Trieste, 1897, 147 sl.; P. Paschini, Raimondo della Torre patriarca d' Aquileia (Memorie storiche forogiuliesi. Udine, XXI, 1925, 25, 53 sl.; isti, Il patriarcato di Pietro Gera (ravnotam), 88 sl., 106; E. Traversa, Quellenkritik z. Gesch. d. Patriarchates unter Peter II. Gerra. (Jahresber. d. Gymnas. in Görz 1905), 16 sl. 41. Posebno značilni so primeri pri Bianchi, Documenti per la storia del Friuli, I. Udine, 1844, 131 št. 55, 539 št. 322, 541 št. 323, 551 št. 332, 600 št. 364, 675 sl. št. 400, 617 št. 369; II. 307 št. 568, 390 sl. št. 612, 445 št. 638, 451 sl. št. 642, 506 št. 672.

7 Archeogr. Triestino, n. S. XV, 61 sl., 81, 89 sl.; od oglejskega patriarha so imeli tudi mitnico v Klužah (Chiusa), prim. J. Zahn, Austro-Friulana (Fontes rer. austriac. II. 40). Wien, 1877, 52 št. 43, 55 št. 44, 56 št. 45.

8 Belgrado z gastaldijo de Flambro, prim. Archeogr. Triest., n. S. XV, 449 sl., XVI, 11, 39.

9 H. Voltelini, o. c. 17, 20; R. Heuberger, Graf Meinhard II. von Tirol und (V.) von Görz (I.) Herzog von Kärnten (Zeitschr. d. Ferdinandeums f. Tirol u. Vorarlberg 3. F. 59. Bd., Innsbruck 1915), 97 sl.; Luschin v. Ebengreuth, Österr. Reichsgesch. des

Mittelalters,² I. 1914, 292; isti, die Anfänge Österreichs an der Adria (Almanach d. Akad. d. Wiss., Wien, 1916).

10 H. Voltolini, o. c. 21 sl. 31; R. Davidsohn, Beiträge z. Geschichte d. Reiches u. Oberitaliens aus den Tiroler Rechnungsbüchern d. Münchener Reichsarchives (Mitteil. d. Instit. f. österr. Geschichtsforschung, XXXVII, 196; G. Masi, o. c. 63 sl., 69, 76.

11 R. Davidsohn, Geschichte von Florenz, II. 2, 462 sl., III. 216, 423; G. Masi, o. c. 63.

12 O trgovskih družbah Italije prim. J. Kulischer, o. c. 291—297; A. Solmi, o. c. 403, 443, 792; W. Silberschmidt, o. c. 169 sl.; P. Rehme, o. c. 101, 103; Dalmacije prim. G. Čremošnik, Naša trgovačka društva u srednjem veku (Glasnik zem. muz. u Bosni i Hercegovini, XXXVI, 1924), 69—82; recenz. W. Silberschmidta v Vierteljahrsschr. f. Soz. u. Wirtsch.-geschichte, XIX, 1926, 464 sl.; mest ob Črnem morju prim. G. I. Bratianu, Actes des notaires Génois de Péra et de Caffa. Bucarest, 1927 in recenz. W. Silberschmidta v Vjschr. f. Soz. u. Wirtsch.-gesch., XXIII, 1930, 499 sl.

13 R. Davidsohn, Geschichte von Florenz, II. 2, 71, 229 sl. 234.

14 24. jul. 1299. R. Davidsohn, Forschungen z. Gesch. von Florenz, IV, 1908, 330.

15 H. Voltolini, o. c. 139 sl.

16 12. febr. 1299. R. Davidsohn, Forschungen zur Geschichte von Florenz, IV, 330.

17 Carniola, n. v. II, 159.

18 Battistella, I Toscani in Friuli. Bologna, 1898, 201 št. 15.

19 Fr. Zwitter, o. c. 46 sl. je prvi opozoril na Porgarje.

20 Prim. listino od 8. febr. 1309 v drž. arh. na Dunaju: Merkl z Iga, zet Nikolaja Porgarja odobri prodajo fevda, ki ga je doslej užival Weriant der Agleger von Laybach, ki je bržkone istoveten z Nikolajevim bratom Weriantom.

21 Weriant se omenja v listinah: 17. nov. 1271 v muzej. arh. (Fr. Zwitter, o. c. 21), 22. jul. 1280 v muz. arh. (MHK XV, 97, Archiv f. d. Landesgesch. v. Krain 193 sl. z nepravilno letnico 1275), 25. marca 1291 (MMK XIII, 45 št. 9).

22 Nikolaj nastopa v listinah: 22. jul. 1280 v muz. arh., 25. marca 1291 (MMK XIII, 45 št. 9), 24. dec. 1297 v muz. arh., 28. dec. 1312 v ANV (reg. Pettenege, Urkunden d. Deutscherordens Zentralarchivs, I, Prag, 1887, 240, MHK, XVII, 79), 15. jan. 1321 (Bianchi, Documenti, I, 444 št. 244), 15. jan. 1321 (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 380 sl. št. 72), 29. avg. 1323 (Bianchi, Documenti, I, 575, št. 348 z napako »purgraviorum« namesto »porgario- rum«; reg. Bianchi, Indice dei documenti per la storia del Friuli, Udine, 1877, št. 1688; AÖG, XXVII, 474, št. 506, MHK XI, 5), 25. avg. 1325 (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 399 št. 89).

23 Jakob je omenjen v listinah: 15. avg. 1312 v ANV (reg. Pettenege, o. c., 236), 28. dec. 1312 v ANV (reg. Pettenege, o. c., 240), 6. okt. 1317 (MMK XIII, 49 št. 19), 1. jan. 1320 (Bianchi, Documenti, I, 370 sl. št. 209 napačno »Porgravius« namesto »Porgarius«), 15. jan. 1321 (Bianchi, o. c., 444 št. 244), 15. jan. 1321 (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 380 sl., št. 72), 22. marca 1321 (Bianchi, o. c., 460, št. 258), 23. apr. 1321 v muz. arh. (MHK XV, 97), 24. jun. 1321 v muz. arh. (MHK XV, 98, Putsch, Registerbücher v drž. arh. na Dunaju, IV, 410, 507), 14. avg. 1321 (Battistella, o. c., 144, št. 62), 4. avg. 1322 (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 385 št. 79), 29. avg. 1323 (Bianchi, o. c., 575 št. 348), 25. avg. 1325 (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 399, št. 89), sredi marca 1327 (Cod. R. 52, f. 36 v drž. arh. na Dunaju), 10. dec. 1327 (Cod. R. 43, f. 2' v drž. arh. na Dunaju), 20. dec. 1327 (Cod. R. 65, f. 5 in 5' v drž. arh. na Dunaju, Chmel, Österr. Geschichtsforscher, II., 174), 30. jan. 1328 (Chmel, o. c., II., 383), 25. maja 1330 v drž. arh. na Dunaju (MHK XVII, 46, ima napačno »auf der Sau« namesto »auf der Czawer«), 14. apr. 1331 v drž. arh. na Dunaju (reg. v Archiv. f. vaterl. Gesch. u. Topogr. Kärntens, VII, 76, št. 87), 29. jun. 1358 (Notizenblatt d. k. Akad. d. Wiss. in Wien, IV, 1854, 78),

24 Listina od 17. nov. 1271 v muz. arh.

25 List. od 22. jul. 1280 v muz. arh.

26 List. od 2. sept. 1339 v ANV (reg. Pettenege, o. c., 301).

27 Leonard nastopa v listinah: 13. jun. 1307 (Fr. Zwitter, o. c., 68, št. 1, reg. Pettenege, o. c., I, 229), 15. avg. 1312 v ANV (reg. Pettenege, o. c., 236), 26. dec. 1312 v muz. arh., 28. dec. 1312 v ANV (2 listini istega datuma, reg. Pettenege, o. c., 240), 20. jul. 1314 v ANV (reg. Pettenege, o. c., 241), 6. okt. 1317 (MMK XIII, 49, št. 19), 29. sept. 1319 (MMK XIII, 51, št. 22), 24. jun. 1321 v muz. arh., 16. okt. 1323 (MMK XVIII, 138, št. 36), 11. maja 1325 (MMK XIII, 53, št. 28), 22. maja 1328 v muz. arh. (MHK XV, 98), 26. jan. 1329 v muz. arh. (MHK XV, 98), 2. dec. 1330 v muz. arh., 18. okt. 1338 v drž. arh. na Dunaju, 9. maja 1339 v muz. arh., 25. maja 1339 v drž. arh. (Fr. Zwitter, o. c., 46, op. 115), 2. sept. 1339 v ANV (reg. Pettenege, o. c., 301), 20. sept. 1340 v muz. arh., 5. nov. 1340 (MMK XIII, 56, št. 36), 13. sept. 1344 v muz. arh.

28 Listina od 9. dec. 1341 (MHK XV, 74).

29 List. od 22. jul. 1326 v drž. arh. na Dunaju.

30 List. od 25. maja 1330 ravnotam.

31 List. od 14. apr. 1331 ravnotam.

32 MHK XV, 97.

- 33 H. Voltolini, o. c., 32; Fr. Arens, *Analekten zur Geschichte d. spätmittelalterlichen Geldhandels im Dauphiné* (Vierteljahrsschr. f. Soz. u. Wirtsch. gesch. XXI, 1928), 308, 310, 312 sl.
- 34 Listina od 27. okt. 1322 v drž. arh. na Dunaju.
- 35 List. od 20. marca 1295 (MMK XIII, 47, št. 12).
- 36 *Vitalis* der Porger se omenja v listinah: 4. maj 1350 v ANV (reg. Pettelegg, o. c., 324), 23. dec. 1352 (MMK XVIII, 174, št. 96), 22. apr. 1353 (MMK XVIII, 175, št. 99). »Grözszlein der Porger« v listini od 17. maja 1362 v drž. arh. na Dunaju, skupno z ženo Elizabeto proda samostanu v Mekinjah zemljišče v Črnučah ob Savi.
- 37 Lapucij se omenja: A. Puschi, *La zecca de' Patriarchi d' Aquileja*, Trieste, 1884, 51; Czörnig, Görz, 1873, 422 sl.; Battistella, *I Toscani in Friuli*, Bologna, 1898, 271 (Lapucijeva soproga Mendrada); v listinah od 26. jul. 1320 (C. Fabrizio, *Delle usure del Friuli nel sec. XIV.*, Udine, 1774, 76), 15. jan. 1321 (Bianchi, *Documenti*, I, 444, št. 244), 22. marca 1321 (Bianchi, o. c., I, 460, št. 258), 5. jul. 1321 (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 381).
- 38 Prim. list. od 15. jan. 1321 (Bianchi, o. c., I, 444, št. 244) in 29. avg. 1323 (Bianchi, o. c., I, 575, št. 348).
- 39 R. Davidsohn, *Beiträge zur Geschichte d. Reiches u. Oberitaliens aus den Tiroler Rechnungsbüchern* (Mitt. d. Instit. f. österr. Geschichtsforschung XXXVII, 196, 403).
- 40 List. od 29. jun. 1358 (Notizenblatt d. k. Akad. d. Wiss. in Wien, IV, 1854, 78).
- 41 A. Ušeničnik, *Sociologija*. Ljubljana, 1910, 770 sl., Ang. Tominec, *Osnovna načela krščanskega socializma*, Ljubljana, 1931, 34 sl., R. Kušej, *Cerkveno pravo*², 551; M. Weber, *Wirtschaftsgeschichte*², München, 1924, 234—237, L. Halban, *Lichwa w nauce i prawie kościelnem do soboru wienneńskiego 1311 r.* (Pamiętnik historycznoprawny izd. Prz. Dąbkowskiego II, 5, Lwów, 1925), recenz. H. F. Schmida v ZRG, kanon. Abt., 47, 1927, 515—518.
- 42 O židih v Gorici prim. Fr. Kos, *K zgodovini Gorice v srednjem veku* (Glasn. muz. dr. za Slov., II/III, 6, 8, 12. IV—VI, 1, 4; o židih v Čedadu glej Bianchi, *Documenti*, I 483, št. 277).
- 43 Cod. R 52, f. 36 v drž. arh. na Dunaju.
- 44 Cod. R 52, f. 60^v ravnotam. Prim. tudi H. Voltolini, o. c., 45, J. E. Scherer, *die Rechtsverhältnisse der Juden in deutsch-österr. Ländern*, Leipzig, 1901, 518 sl. (napačno Jakobov sin Aron), J. Gruden, *Zgodovina slov. naroda*, 227.
- 45 List. od 25. jan. 1330 (Carniola, n. v., II, 53).
- 46 List. od 8. febr. 1330 (Carniola, n. v., II, 54).
- 47 Prim. listine: 21. april 1337 v drž. arh. na Dunaju, 27. avg. 1338 ravnotam (reg. Krones, *die Freien von Saneck*, 165, št. 80).
- 48 H. Voltolini, o. c., 39 sl.; drugod so ostale koncesije bank-zastavljalic, na pr. v Trstu in istrskih primorskih mestih. O njih glej: A. Ive, *Banques juives et monts de piété en Istrie* (Revue des études juives, Paris, 1881, n° 4; isti, *Dei banchi feneratizi e capitoli degli ebrei di Pirano e dei Monti di pietà in Istria*, Rovigno, 1881; Fr. Majer, *Gli ebrei feneratori a Capodistria*, Capodistria, 1914; A. Pogatschnig, *Divagazioni Parentine* (Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria. Parenzo, vol. XXXII, 1920, 149—151, 168—172).
- 49 Poglavlje o židih v Ljubljani spada v kritično zgodovino Ljubljane. V listinah 14. in 15. stoletja so omenjeni kot posojevalci denarja židje iz Ljubljane: bratje *Fraduc*, *Elias*, *Kadžim*; *Eysach* in brat *Smuel*, sinova *Eferleina*; *Jakel*, *Leben* in *Aron*; *Kalman*; žid *David* iz Kopra v Ljubljani (1395). Kot gradivo za njih delovanje pridejo v poštev listine: 20. okt. 1350 (MMK XVIII, 171, št. 86), 25. maja 1352 (v arhivu dvorne komore na Dunaju), 12. marca 1353 (MMK XVIII, 174, št. 98), 29. jan. 1356 (MMK XVIII, 179, št. 108, 109), 13. jun. 1358 (MMK XVIII, 183, št. 117), 21. jun. 1359 (arh. dv. kom. na Dunaju), 24. jul. 1366 (MMK XIX, 51, št. 162), 30. sept. 1368 (MMK XIX, 54, št. 170), 16. jun. 1369 (MMK XIX, 55, št. 173), 21. jun. 1369 (MMK XIX, 56, št. 174, 176), 23. okt. 1395 (arhiv dv. kom. na Dunaju), 9. dec. 1399 (MMK XIX, 140, št. 270), 23. marca 1433 (MMK XX, 211, št. 372), 19. nov. 1434 (MMK XX, 213, št. 375), 23. maja 1435 (MMK XX, 214, št. 378).
- 50 O židih v Celju prim. zlasti Fr. Kos, *Doneski za krajevne kronike ČZN XV*, 90—94; isti, *K zgodovini trga Žalca*, ČZN XIV, 57—71; dalje MMK XVIII, 158, št. 61, 167, št. 73, 172, št. 91, 173, št. 95, 179, št. 107, 183, št. 116, 184, št. 119; XIX, 37, št. 128, 43, št. 144, 43, št. 145, 47, št. 151, 47, št. 152, 52, št. 165, A. Rosenberg, *Beiträge zur Geschichte der Juden in Steiermark*, Wien, 1914, 188 (register).
- 51 O židih v Slovenjem Gradcu prim. Fr. Kos, *Doneski...* ČZN XVI, 4; A. Rosenberg, o. c., 195 (register).
- 52 O židih v Ptujju glej Fr. Kos, o. c., 13; A. Rosenberg, o. c., 198 (register).
- 53 A. Rosenberg, o. c., 193.
- 54 Prim. Fr. Kos, o. c., 97—98; A. Rosenberg, o. c., 192 (register); dalje MMK XIX, 101, št. 187, 106, št. 198, 115, št. 215, 116, št. 220; XX, 203, št. 355, 209, št. 368.
- 55 A. Rosenberg, o. c., 14—30.
- 56 A. Rosenberg, o. c., 45, 125.

- 57 A. Rosenberg, o. c., 8 op. 1, 128 sl., 160—163; H. Schulsinger, O pravnom i gospodarskom životu Jevreja u Štajerskoj, Koruškoj i Kranjskoj god. 1371—1496 (Jevrejski Almanah za god. 5686, Vršac, 1925), 110 sl.
- 58 Prim. MMK XX, 204, št. 356 »mittailen«.
- 59 A. Rosenberg, o. c., 6 sl., 97 sl.; H. Schulsinger, o. c., 106; Fr. Zwitter, o. c., 66.
- 60 A. Luschin-Ebengreuth, Goldgeschäfte Meinhard's II., Grafen von Tirol und seiner Söhne. (Veröffentlichungen d. Museum Ferdinandeum in Innsbruck, 8, 1928) 443—458.
- 61 MMK XVIII, 41.
- 62 Prim. listine drž. arh. na Dunaju: 18. okt. 1292 o 664 funtih in 13 šil. ben. srebr. grošev, 2. okt. 1293 o 4039 funtih 3 šil. 10 den. ben. srebr. groš., 11. jan. 1301 o 2290 flor. zlat.; H. Voltelini, o. c., 22 sl.
- 63 J. Kulischer, o. c., 346.
- 64 A. Solmi, o. c., 456, 612, 768; André-E. Sayous, o. c., 25.
- 65 M. Dolenc, Pravni institut »Klausel des allgemeinen Landschadenbundes« v slovenskih deželah. ZZR VII. (1930). 32—63.
- 66 Mayr-Adlwang, Regesten zur tirolischen Kunstgeschichte (Zeitschrift d. Ferdinandeums f. Tirol u. Vorarlberg III, F. 42. 1898), 132—156 o nabavkah iz let 1293—1303.
- 67 4. febr. 1296 pri O. Stolz, Das mittelalterliche Zollwesen Tirols bis zur Erwerbung d. Landes durch die Herzoge v. Österreich (1363), AÖG 97., 736, op. 3.
- 68 Listina od 22. marca 1321 (Bianchi, Documenti I, 460, št. 258) vloga 300 mark ogl. den.
- 69 List od 30. jan. 1328 v drž. arh. na Dunaju = Chmel, Österr. Geschichtsforscher II, 383. Laški urad je bil zastavljen takrat Petru Liebenbergu. Prim. Cod. R 53, f. 8, 26' in 27 v drž. arh. na Dunaju, Orožen, das Dekanat Tüffer, 1881, 210, 234, 425. A. Mell, Grundriß der Verfassungs u. Verwaltungsgeschichte Steiermarks. Graz, 1930, 257 sl.
- 70 List. od 1. jan. 1320 (Bianchi, Documenti I, 370, št. 209); Tangl, die Grafen v. Ortenburg in Kärnten. Wien, 1866, 148.
- 71 List. od 15. jan. 1321 (Bianchi, Documenti I, 444, št. 244), A. Puschi, o. c., 11 sl., 50 sl.; Czörnig, o. c., 422 sl.
- 72 Prim. W. Jesse, die deutschen Münzer-Hausgenossen (Wiener Numismat. Zeitschrift, LXIII, 1930, 47—92); o korporaciji kovalcev denarja v Pluju 1322 prim. Beiträge z. Kunde steierm. Geschichtsquellen, XIV, 36.
- 73 Prim. Bianchi, Documenti, II, 390—394, št. 612.
- 74 K. Tangl, Windischgratz u. die Herren von Windischgratz (Mitt. d. histor. Ver. f. Steierm. XIII, 46 sl., 54 sl.); Luschin v. Ebengreuth, Friesacher Pfennige (Numismatische Zeitschrift, 56, 1923, 70 sl.). — O kovnicah v Slovenjem Gradcu in Kamniku pod Audechs-Meranci bo razpravljal E. Baumgartner v prih. snopišču ČZN (za l. 1933).
- 75 L. Fiesel, Woher stammt das Zollgeleit? (Vierteljahrsh. f. Soz. u. Wirtsch. geschichte, XIX, 1926) 403.
- 76 O. Stolz, o. c., 564 sl., 573, 590 sl., 693 sl., 700 sl.
- 77 Archeogr. Triest., n. S., XIII, 380 sl., št. 72.
- 78 Cod. R 65, f. 5 in 5' v drž. arh. na Dunaju (20. dec. 1327) = Chmel, Österr. Geschichtsforscher, II, 174.
- 79 Cod. R 53, f. 2' v drž. arh. na Dunaju (10. dec. 1327).
- 80 Cod. R 53, f. 8' ravnotam (8. marca 1328).
- 81 Archeogr. Triest., n. S., XIII, 399, št. 89; Czörnig, o. c., 386, op. 1.
- 82 Bianchi, Documenti, I, 575, št. 348; Jos. Zahn, Friaulische Studien, I, AÖG, 57, 369 sl., 370, op. 2 napačno: 2 Laibacher Burggrafen Jacob und Nicolaus.
- 83 E. Werunsky, Österr. Reichs- und Rechtsgeschichte, Wien, 1899 sl., 516; O. Stolz, o. c., 573, op. 1 napačno, da sta Lokev in Rupa pri Kranju.
- 84 O mitnici v Pušji vasi (Venzone) prim. J. Zahn, Friaulische Studien, I, 372 sl.
- 85 Listina od 23. apr. 1340 (Archeogr. Triest., n. S., XV, 53 sl.).
- 86 Listini od 12. febr. 1333 in 25. nov. 1336 (Archeogr. Triest., n. S., XIV, 25, 268).
- 87 Listina od 5. jul. 1321. (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 381).
- 88 List od 25. avg. 1325. (Archeogr. Triest., n. S., XIII, 399, št. 89).
- 89 O vrstah zavarovanja prim. A. Solmi, o. c., 392—396, 773—778; H. Voltelini, o. c., 5. sl.; H. Brunner-Cl. v. Schwerin, Grundzüge d. deutschen Rechtsgesch.⁸ München u. Leipzig, 1930, 208—220.
- 90 M. Dolenc, Dušanov zakonik. Ljubljana, 1925, 135. Primeri t. zv. obstagium v naših listinah: MMK XVIII, 153, št. 55, A. Rosenberg, o. c., 152 sl., št. 5, 154, št. 6.; H. Schulsinger, o. c., 113.
- 91 Archeogr. Triest., n. S., XIV, 74.
- 92 A. Rosenberg, o. c., 150, št. 2.
- 93 P. Rehme, o. c., 105, 127, 134, 171.
- 94 H. Voltelini, o. c., 33 sl.; Handwörterbuch d. Staatswissenschaften hrsgb. v. Elster—Weber—Wieser. 4. A. Jena, 1925. 6. Bd. 333 s. v. Leihhäuser.
- 95 25. jan. 1330. Carniola, n. v., II, 53.
- 96 Carniola, n. v., II, 159, O. Stolz, Zollwesen, AÖG 97, 700.

- 97 R. Davidsohn, *Forschungen zur Geschichte von Florenz*, IV, 1908, 330; H. Voltelini, o. c., 34.
- 98 A. Rosenberg, o. c., 31 sl.; H. Schulsinger, o. c., 108.
- 99 O privilegijih Lombardov in židov prim. H. Voltelini, o. c., 47—61 in priloge št. 2.—4. (62—69); P. Rehme, o. c., 98, 105, 171. O. Stolz, *Über eine Leihbank zu Lienz im 14. Jahrhundert* (*Zeitschr. d. Ferdinandeums* III, F. 53) 179; A. Rosenberg, o. c., 147—149, št. 1; A. Pogatschnig, *Divagazioni Parentine*, 168—172; *Carniola*, n. v., II, 54; *Cod. R* 52. f. 60' v drž. arh. na Dunaju.
- 100 A. Rosenberg, o. c., v tabelah I. (134—140) in 63.; na prikrievanje dejanskega stana v zadolžnicah je opozoril H. Voltelini, o. c., 36 in H. v. Srbik v recenziji *Rosenbergove knjige* *Zeitschr. d. histor. Ver. f. Steiermark*, XVI, 1918, 169.
- 101 A. Rosenberg, o. c., 158, št. 11; Fr. Kos, *K zgodovini trga Žalca*, ČZN XIV, 65, št. 7.
- 102 M. Dolenc, *Pravni institut »Klausel d. Landschadenbundes«* ZZR VII, 57—59.
- 103 *Carniola*, n. v., II, 54.
- 104 Iz obsežne literature o »montes pietatis« omenim: H. Holzappel, *die Anfänge der Montes pietatis*, 1903; Camillo Depiera, *Monti di pietà*. Trieste, 1905.; A. Ušeničnik, *Sociologija*. Ljubljana, 1910, 461, 778.
- 105 Camillo Depiera, o. c., 11—14.
- 106 *Handwörterbuch d. Staatswissenschaften* hrsg. v. Elster—Weber—Wieser, 4. A. Jena, 1925, 6. Bd. 339.
- 107 I. Matijević, *Povlastice nekih kreditnih ustanova u pogledu naplaćivanja njihovih potraživanja* (*Pravosude*, I, 1932, 473—480, 534—536).

Paberki iz protireformacijske dobe.

Iv. Vrhovnik.

1. O nekdanjem evangelijskem pokopališču v Ljubljani.

Novoverci 16. stol. so pokopavali svoje mrtvece na različnih krajih: v špitalski cerkvi sv. Elizabete, v Šenklavžu, pri Sv. Jakobu, pri frančiškanih, najčešče pa pri Sv. Petru, kjer so na ondotnem pokopališču imeli svoj oddeljeni prostor (Vrhovec ZMS V, 30). Tja polagati k počitku trupla sovernikov, jim ni nihče branil, pač pa jih je katoliška duhovščina ovirala v izvajanju njihovih pogrebnih obredov: slovesnega sprevoda, petja, govorov. Da bi se ognili temu nasprotovanju in nekaj tudi zato, ker je postajalo šentpetrsko pokopališče premajhno, so si ljubljanski evangeličani omislili svoje groblje, kar je jezuitski letopisec leta 1599 takole zabeležil: Meščani so takoj pričeli delati novo pokopališče (kar je čudovito in zdi se, da se je zgodilo po božji sodbi na tistem kraju, kjer je bila nekdanj (olim) delavnica pasjedercev (canificum) in podobnih ljudi). In so svoje mrtve pridno, z veliko udeležbo in svečanostjo, kakor nekdanj veljake, pokopavali (Historia annua Coll. S. J. 18 v muz. a. — Koblar, Izobraž. knjiž. III, 32).

Meseca marca 1599,¹ če ne prej, so dobili ljubljanski evangeličani svoje pokopališče (MHK 67, 102). Že 18. junija 1587 so se posvetovali kranjski deželni stanovi o nakupu Gričarjeve pristave v ta namen (Vrhovec ZMS III, 10). Leta 1592 je deželni upravitelj Jurij baron Khisl posredoval pri svojem očetu radi nakupa zemljišča za evangelijsko pokopališče (BK 62, 56) in dne 10. marca 1595 je Ludovik baron Thurn v stanovski seji omenil potrebo novega groblja (Dimitz III, 263). Naposled so kupili deželni stanovi od Bonomovih hišo, vrt in njivo v porabo evangeličanom za pokopališče, kakor stoji v urbarju cerkve sv. Krištofa (gl. nižje).

Obstoj evangelijskega pokopališča ni bil dolgotrajen. Pod datumom 11. januarja 1601 stoji v koledarju škofa Toma Hrena pripomnja: der lutherische Freithof verbrent — in v odloku reformacijskih komisarjev z dne 23. jan. 1601, navedenem v urbarju Sv. Krištofa, kaže besedica »ungst« (= jüngst), da se je to zgodilo pred kratkim. Hren je dal požgati leseno ograjo, ki je bilo ž njo evangelijsko pokopališče za silo zaplankano. Na zborovanju deželnih stanov meseca jan. 1601 je prišla na dnevni red pritožba zaradi razdejanja pokopališča (Dimitz III, 337).

Pokopališko zemljišče, imenovano »Bonomova njiva in hiša« je bilo na ukaz avstrijskega nadvojvode Ferdinanda zaplenjeno in izročeno v last ubogi cerkvi sv. Krištofa (urb.). Ko je bil mestni magistrat zvedel o tem, je prosil škofa in reformacijske komisarje, naj bi omenjeno zemljišče rajši podarili in prepustili meščanskemu špitalu. Tej prošnji je komisija — podpisani so: škof, kranjski deželni glavar Gregor Lenkovič in Filip Kobencel s Proseka — dne 23. jan. 1601 deloma ugodila pripoznavši znova last cerkvi sv. Krištofa, užitek pa ubogim špitalarjem, ki naj plačujejo Sv. Krištofu

¹ V članku Pokopališča v stari Ljubljani (Jutro 25, 276) je tiskovna hiba 1598 namesto 1599.

4 gld. na leto. Ako bi ne plačevali teh obresti, gre cerkvenim ključarjem pravica, da smejo rečeno zemljišče vzeti špitalu in ga po svoji previdnosti komu drugemu dati v najem, toda le z vednostjo duhovske gosposke (urb.).

Dimitz (III, 333) poroča, da je bilo evangeljsko pokopališče prilasčeno meščanskemu špitalu, kar nasprotuje urbarju. Takisto ne drži, kar trdi Vrhovec (LMS 1898, 45), da je reformacijska komisija brez daljšega preiskovanja pripisala zaplenjeno groblje takoj špitalu, četudi ne brez vsake odškodnine. Po 4 gld. na leto je moral meščanski špital plačevati Sv. Krištofu. Zakaj Sv. Krištofu? Zato, sklepa Vrhovec (ZMS III, 11), ker je bila njiva, izpremenjena v protestantovsko pokopališče, poprej last te šentpeterske podružnice, kateri je bila po njegovem neutemeljenem domnevanju s silo vzeta. Dimitzovo in Vrhovčevo zmoto, da je škof Hren (oziroma reformacijska komisija) podaril nekdanje evangeljsko pokopališče meščanskemu špitalu, je povzel Gruden (Zg. slov. n. 384).

V računih cerkve sv. Krištofa, hranjenih v kapiteljskem arhivu, se je ponavljal redno vsako leto donesek meščanskega špitala 4 gld. Cerkev je plačeval to davščino vsakokratni višji špitalski mojster. V računu leta 1662 se prvokrat zove dotična cerkev sv. Krištofa in špitalu v najem dana njiva *A j d o v š č i n a* (von H. Jos. Blossio Ober spittal meister von der haydenschaft 4 Fl.), enako 1663—67, 1675, 77, 78, 1722, 44, 56.

S prejemki v računih cerkve sv. Krištofa se ujemajo izdatki v računih višjega oskrbnika meščanskega špitala (Oberspittalmeister), ki je zapisoval leto za letom: *Bezahle der St. Cristoph-Kürchen den Zins von der Haidenschaft* (Vrhovec LMS 1898, 21). Tu kakor v računih Sv. Krištofa rabi za *Ajdovščino* nemški izraz *Heidenschaft*.²

² *A j d o v š č i n o* omenjata Valvasor (XI, 720) in Thalnitscher (Ep, 70), ko poročata o utemeljevanju (1633) mestne gostilne, imenovane »na Ajdovščini« (V: *Wirtshaus zur Heydenschaft* genannt). Thalnitscher pravi, da je stala »e regione Eccl. S. Josephi«. Njen hrup je motil diskalecate, zato so jo od mesta kupili in dali podreti (1690). Tabernala je nekako na razpotju sedanje Dunajske in Gosposvetske ceste. Še točneje označi Thalnitscher (Ep, 88) Ajdovščino, ko poroča o spomeniku sv. Trojice, ki je bil postavljen l. 1693 na trikotnem trgu, ki se zove Ajdovščina, pred samostanom oo. diskalecatov (*Erigitur Statua Sanctissimae Triadis in triangulari foro, quod Haidenschaft audit, ante sacras aedes PP. Aug. Discal.*). Ta še vedno brezimni trikot med Figovecem, Kmetsko posojilnico in kavarno Evropa je torej Ajdovščina v ožjem pomenu; v širjem pomenu je bila predmestnem Ajdovščina ozemlje, kjer so bili ajdovski grobovi.

Slovenski izraz za *Heidenschaft* se je ohranil v maticah šentpeterske cerkve. Prvikrat z opazko »In Aidouschina« je zabeležen v odnotni krstni knjigi 18. sept. 1674. Ajdovščina kot rojstni kraj se ponavlja potem 8. marca 1675, 19. maja 1699 (»ex Aidauschna«), 20. febr. 1709 in 6. dec. 1718 (Jutro, 30, 269). Ajdovščino pozna tudi šentpeterska mrliška knjiga, kjer se omenja leta 1708 dvakrat, potem naslednjega leta v nemški obliki *Haidtenschaft*, in naposled 9. nov. 1711, ko je vpisana smrt neke beračice Katarine »ex hospitallensi villa seu Aidouschna«. V spakedrani obliki se je ohranila Ajdovščina v šentpeterski oklieni knjigi (26. jul. 1782 u Schaitavich Hishah — 30. jan. 1784 na Shaitoushim — obkrat in via regia prope Discal.). Iz nemške *Haidenschaft* izvira bržkone okrajšava »am Haydisch«; tam ležeči travnik je med drugim prejel Andrej Kukec 28. avg. 1700 kupno-pravno od komendatorja nemškega viteškega reda.

Vrhovcu (l. c.) je *Heidenschaft* delala preglavico. Ni vedel, ali bi jo izvajal iz ajde, ki bi jo bili redno pridelovali na teh »ajdovih« njivah, ali pa je to še v XVIII. stoletju ohranjen spomin na nekdanje rimsko pokopališče ob Dunajski cesti? Podpisani je v poglavju *Zatrthil ljubljanskih cerkva*: Kako so se naposled diskalecati ustanovili na sedanji Dunajski cesti (Danica 04, 151) po p. Marianovi *Austria sacra* III, 168 (tudi *Radies*, Zg. dež. civ. boln. 16) ugotovil topografični pomen te starodavne besede, ki je bila vedečna tudi najboljsemu poznavatelju stare Ljubljane pok. Ivanu Robidi. V njegovi rokopisni ostalini je Ajdovščina večkrat omenjena. Širši obseg Ajdovščine je Robida določil takole: Gornji del sedanje Gosposvetske (prej Marije Terezije) ceste do Kolizeja in Dunajske ceste od hišne št. 16 (Schneider in Verovšek) do Sv. Krištofa ter od sedanje Dalmatinove ulice do Kolodvorske se je imenovala na Ajdovščini. Na Ajdovščino v ožjem smislu cika Robidova beležka: Stara bolnica se je tudi imenovala na Ajdovščini — sedaj Dunajska cesta (o Ajdovščini primeri: Jos. Wester *Trg Ajdovščina* v Ljubljani SN 5. 2. 30, istega še: *Ajdovščina* Jutro 25. 2. 31; I. Vrhovnik *Ajdovščina* Jutro 19. 11. 30).

Leta 1759 srečamo v cerkvenem računu namesto Ajdovščina — J a m a (Von der Jama, so darum d(a)s burgl. spitthal-haus zahl 4 fl).

Sv. Krištof je zgubil zemljišče nekdanjega evangeljskega pokopališča 7. avg. 1771, ko ga je škof Leopold gr. Petazzi podelil Gregoriju pl. Födranspergu. Proti temu je oporekal šentpetski vikar. Prepričan se je poravnal zlepa. Födransperg je obljubil, da bo dajal Sv. Krištofu 51 kr. na leto in vse druge pristojbine o spremembah tako, da bo z isto pravico užival zemljišče, kakor ga je prej meščanski špital. Pozneje je prišlo to zemljišče na Erbergove dediče (žup. arh. Sv. Petra II/1).

Kje je bilo nekdanje evangeljsko pokopališče v Ljubljani? Dve lokaciji sta znani podpisane: 1. ocenjevalec Radicevega Herbarta VIII. Elze (šifra — e, BK 62, 56) in po njem Dimitz (l. c.) pišeta, da je bilo nekdanje evangeljsko pokopališče na vrtu prejšnje civilne bolnice (sedaj stavbišče sklopa hiš med Dalmatinovo in Tavčarjevo ulico tja do Mühleisnove hiše). Za Elzejem in Dimitzem je krenil H. Svoboda (Aus Ljubljanas Vergangenheit II, Morgenblatt, Zagreb 29, 352 stran 271 — dr. J. Rus) trdeč, da je bilo meseca januarja 1601 razdejano evangeljsko pokopališče, ki je ležalo ob sedanji Tyrševi cesti nasproti kavarne Evrope. 2. Vrhovec domneva, da je bila tista velika njiva, ki so jo protestanti ogradili in napravili iz nje pokopališče, tam nekje, kjer se sedanja Gosposvetska cesta odcepi od Tyrševe in se zavije na Gorenjsko (LMS 98, 44), tam nekje, kjer stoji danes protestantovska cerkev in morda prav na njenem stavbišču (ZMS V, 30). Obakrat se sklicuje na sodni zapisnik ljubljanskega mesta iz leta 1601, kjer stoji, da je bilo evangeljsko pokopališče blizu križa na cesti na Loko (Acker beim Kreuz gegen Lack, welchen die Lutheraner für ihren Gottesacker od. Begräbniss gebrauchten — Garten vor dem Spitalthor beim Kreuz). Križ je stal na razkrižju gorenjskih cest približno tam, kjer je bilo pozneje do l. 1928 znamenje sv. Trojice. Vrhovec je precej natančno opredelil lego nekdanjega evangeljskega pokopališča: cesta proti Loki, bližina razpotnega križa. Navel je, kje nam ga je iskati. Njegovo opredelbo izpopolnjuje pogodba škofa Hrena z mestnim magistratom z dne 27. nov. 1602 (gl. nižje), ki pravi, da je nekdanje evangeljsko groblje ležalo na levi strani ceste, držeče proti Loki.

Tudi v ljudski tradiciji se je ohranil spomin na nekdanje protestantovsko pokopališče, toda z napačno lokacijo. Možinova Ivana roj. Marolt omožena Vodnik iz Kravje doline (sedanje Vidovdanske ceste) je pripovedovala pred leti ge. Ani Podkrajšek, da je bilo protestantovsko pokopališče v Ročarjevi jami, ki je bila med stezo držečo od Gradiškovega znamenja na Friškovecu in cesto, vodečo iz Kravje doline v Udmat; rekla je: Če se je le malo tam kopalo, pa se je prišlo do kosti. Toda te niso bile protestantovske, ampak kosti na smrt obsojenih žensk, ki so jih na Friškovecu ob glavo devali.

Polčžaj prvega evangeljskega pokopališča so nam docela odkrili cerkveni računi Sv. Krištofa: tista Jama na Ajdovščini (v širšem pomenu) je brez dvoma globel, kjer stoji zdaj Kolizej (dr. Jože Rus); tam je bila nekdanj Bonomova pristava, še poprej pa po jezuitskem poročilu delavnica pasjederecev. Čudovit slučaj, da se je v neposredni bližini nekdanjega novoverskega pokopališča čez 250 let dvignila sedanja evangeljska cerkev.

Sedanje ljubljansko evangeljsko pokopališče je bilo otvoreno 1. aprila 1857, ko je bil ondi prvi pokopan krovce Ivan Knarr, rojen v Dürrenbachu na Nemškem. Pogrebni obred je opravil in hkrati pokopališče s predpisano molitvijo blagoslovil župnik Teodor Elze (por. ev. ž. ur.).

Vir, ki je dal povod gorenjim vrsticam, je urbar cerkve sv. Krištofa na polju, hranjen v škofijskem arhivu fasc. Sv. Peter v Ljubljani. Starejši urbar iz leta 1680 je nepopoln. Popolni iz leta 1716 (4^a, 12

strani, 7 popisanih) nosi napis: Vrbarium | Des löbl(ichen) Gottshaus, oder k^{ir}chen | des H: Christophs, vor der Stadt Laybach. | Sambt ander(n) Verzeichnussen. | Von neue(n) Verfast, v^und zusamben | getragen. im Jahr | Noch der Menschwerdung Christi 1716. |

Najprej našteva cerkvene njive, na 3. in nasl. str. pa stoji:

fernens Ein hauss, gortl(en), v^und akher, so die | Bonomisch(en) possedirt [pre-
řtano: dahin gewidmet], welches die | lob: Lan(dschaft) in Crain an sich erhandelt,
v^und in | wehrund(en) Lutherthumb zur begrebnuss der | Lutheraner gebraucht,
noh der Reformation | aber ist auf vorgehenden Khays: allerg(nä)dig-Consil durch
die anseliche Herr(en) Refformations Com(m)issare | besagtes Hauss, gorth(en),
v^und akher der K^{ir}ch(en) | S. Christophori übergeb(en), | word(en). Volgendts | aber
auf begehre(n) v^und anhalte(n) eines | Ers(amen) Mag: alda, dem Burger SPital
geg(en), jährlich(n) Zinss der 4 fl in bestand aus,, | gelasse(n) word(en), jedoh
noh beliebe(n) der K^{ir}che(n). raith also bestands fl 4: —

Potem je omenjena miloščina, ki dohaja cerkvi sv. Krištofa pri procesiji na velikonočni ponedeljek. Nato stoji:

Notandum. Als ein Ers(amer) Mag(istrat) alda ver | nomben, d(a)s obengedahtes
hauss, gortte(n), v^und akher noh der Confiscation, ernenter K^{ir}che(n) über-
gebe(n), v^und appliciert hat, ist derselbe | bei|j Ihre fürstl(ichen) G(na)d(en)
Bischoffe(n) v^und H: H: Com(m)issaren supplicando ein | komben, v^und besagtes
Terren, od(er) gründtstüg | dem Burger Spital zu Shenke(n), v^und zu | überlasse(n)
gebette(n): |

Volgt hierauf d(as) Decret: | der herr(en) Comissarie(n), | der Reformation. |

Der Lutherische Freijthoff, welcher ungt ruinirt, v^und | von Seiner Durchlauht
Carl* Erzherzoge(n) in Österreich | confisciert word(en), sonst der Bonomische
akher v^und | hauss genand, ist der armen K^{ir}ch(en) des H: Cristophs | alda so
gestalte(n) ins eigenthumb übergeben, v^und doniert | word(en), das hingeg(en) die
armen Spittaler des Burger Spitals | solchen akher genüessen, v^und auf d(em) grund
bauen, jedoh | daun, so uüll ihne(n) von den K^{ir}chenprobst(en) besagter |
K^{ir}ch(en) jährlich(en) zünss dauon zu reih(en) auferlegt word(en), fleissig endt-
rihten (solle(n), oder thuen wolten, so Seindt die K^{ir}chenprobst(en) befuegt solhe
gründt Stükh an heimb zieh(en), oder eine(m) | ander(en) noh gefall(en) in
bestand ausslassen, jedoch | alles mit vorwüssen der Geistlih(en) obrigkeit(en)
datum Laybach d(en) 23. Jenner 1601.

Thomas Bischoff zu Laybach. Gregor Lenkhouitsch, Landtshaubt(man) in Crain.
Phillip Cobenzel v. Prosekh.

Z navedbami urbarja Sv. Krištofa se ujema pogodba škofa
Hre na z mestnim magistratom z 27. nov. 1602 (kap. arh. 76),
tičča se vrnitve pravic in posestev, ki jih je reformacija odtegnila kato-
liškim cerkvam. Tretja točka te pogodbe se glasi:

Zum Dritten, So haben Jer. F(ü)r(st)l(iche) g(naden) V^und die anndern, in reli-
gions reformation sachen, neben deputirte Lanndts fürstliche herrn Commisarien
V^undter Der gehaltnen Religions reformation, ainen Bonhomischen Vor dem Spital-
thor beim kreuz neben der strassen gegen Laghk, an Der Linkhen seitten ligenden
akher oder khraut gartten (:vmb Das Densselben die Vncatholish(en) für ainen
Vermainten Freithof V^und Der Jherigen begrebnuss gebraucht) Zu ihrer Fürst-
lichen D(u)r(ch)l(aucht) Handden eingezogen, V^und einreissen lassen, solchen
auch der armen St: Christoffs Khierchen, Zuerhaltung Derselben Verschafft V^und
gewidmet, Allbeil Daselb stuckh aber gemainer Statt burgerlichen spital Der nahe
V^und grundts Halber Zu ainen Mayrthoff oder akher gelegen, So haben wollge-
dachte Herrn Commissarien | auff gemelter Herrn Von Laibach Demüetig suppli-
ciren Durch Vershribnen Rhattschlag, mit genade(n) souil concedirt, Das Dennen-
selben Die armen burger Spitalleut Zu ihrer besserer V^undter Haltung Innhalt
Rhattschlags geniessen, Saen oder Pauen lassen, V^und Jerlichen Dauon Die an-
schlagende gebüer, gemelter khierchen Zechbröbste(n) ordenlich reichen V^und
bezallen, Im widrigen Die Zechbröbst berüeter khierchen bemelts stuckh akhers
Zu nur der khierchen selbst Zuhalten, oder Jemandts andern Doch valuis ratio-
nibus de dispositionibus ordinarij auss Zulassen befuegt sein solten, weil Dits orts
nun in dem anslag Des Jerlichen Zinss erwunden gewest, so ist Die sachen auch
entlich Dahin Vergleichen, Das Die spitalmaister Des burgerlichen Spitals Jerlichen
v^und al offt Zu rechter Zeit Zuhanden, Vier gulden reinis Zu sechzig khreuzern
gerait, Für Zinss sollen reichen V^und bezallen. Dabei es Dann J(hr)er F(ü)r(st)-
l(ichen) g(naden) praeseruatis antedictis conditionibus Verbleiben lassen, V^und
also in albeg berhuen Zu lassen Zuegesagt.

* recte: Ferdinand. Karel je umrl že leta 1590.

2. Predstavniki protestantovstva na koncu XVII. stoletja.

Z izgonom superintendenta Felicijana Trubarja in večine predikantov in učiteljev je bila leta 1598 zatrta cerkvena organizacija kranjskih evangeličanov (Elze, Superint. 59). Potem je prihajal udarec za udarcem. Tako zvana reformacijska komisija je strogo in dosledno delovala na to, da čim prej izgine zadnji luteranec iz dežele. V novi veri je najdalje vztrajalo plemstvo; a tudi to je pod pritiskom zapuščalo Kranjsko, med drugimi leta 1607 Jakob Apfaltrer (Dimitz III, 376). Usoden je bil cesarski ukaz 1. avg. 1628 veleč, da morajo nekatoliški gospodje, deželani in drugi plemiči moškega in ženskega spola v enem letu zapustiti deželo, ako se ne odpovedo Lutrovi veri (Elze I. c. 60).

Pregnanci so se razkropili po svetu. Šli so na Ogrsko, Češko, Gornje Avstrijsko, Švedsko, Nemško. Največ se jih je naselilo v Nürnbergu, kjer je število pribežnikov naraslo zlasti leta 1630 (Dim. I. c.). V Nürnbergu je deloval z besedo in peresom sloveči evangelijski pridigar Ivan Mihael Dilherr;* izdal je: *Predigten vom ewigen Leben, Weihnachts und Kirchenpredigten, Predigten von Vergleichung Jesu mit einer Gluckhenne, und vom Namen Imanuel* (Allg. Gel. Lexicon II, 126).

Nekateri izgnanci so ostali v tajni zvezi s sorodniki in prijatelji v domovini. Obiskovali so skrivaj somišljenike; tako so bili pri Anžetu Ludoviku Raspu na Krumperku leta 1628 na posetih württenberški magister Chuntag(?) in Raumschlüssla Baltazar in Franc Kristijan — Rasp se je osumljen krivoverstva moral naslednjega leta izkazati s spovednim listkom (IMK 99, 90). Pošiljali so po zaupnih slih v domovino verske knjige. Tako so prišle Dilherrjeve propovedi na Brdo pri Lukovici (pri Podpeči), kjer je gospodaril Ferdinand Ernest pl. Apfalter, tajni pristaš Lutrove vere. Valvasor (XI, 130) ga hvali, da je svojo graščino lepo popravil in znotraj uredil. Peta krstna knjiga ljubljanskega Sv. Petra ga ovaja 30. jan. 1657 kot nezakonskega očeta.

Dne 14. decembra 1684 je iznenadilo Apfaltra pismo ljubljanskega škofa Žiga gr. Herbersteina, ki pravi, da je na žalost zvedel, da heretične in prepovedane knjige, zlasti pridige nekega predikanta Dilherrja iz Nürnberga ne samo hrani, ampak tudi večkrat čita in, kar je najhuje, včasih ob nedeljah družini prebira namesto, da bi šli k pridigi in maši v župno cerkev. Ako knjig ne izroči, je zapretil škof, da ga čaka tožba pri politični gosposki. Kar je škof zažugal, se je zgodilo. Dne 6. marca 1686 je Herberstein naznanil vicedomu, da Apfalter ima in čita tiskane pridige Nürnberžana Dilherrja. Škof ga je pismeno in ustno sam in po dobovskem vikarju Volbenku Engelbertu Portnerju — Brdo je spadalo tedaj pod Dob — nekajkrat opominjal, naj mu izroči krivoversko knjigo, česar pa ni storil. Škof je prosil vlado za asistenco, da se Apfaltru vzame knjiga (šk. a. zap. 32, 64).

Iz škofovega pisma se da posneti: 1. da je Apfaltra knjiznica poleg Dilherrjevih pridig obsegala še več drugih prepovedanih knjig; najbrž so bile med njimi slovenske Trubarjeve, Dalmatinove in dr.; 2. da se je v brdski graščini krog leta 1684 včasih ob nedeljah opravljala domača evangelijska služba božja, pri kateri se je morda zaradi služinčadi čitala slovenska postila; 3. da se je zbog tega zanemarjala katoliška služba božja v Dobu.

* Ivan Mihael Dilherr (1604—1669), roj. v Temaru, profesor govorništva v Jeni, potem profesor zgodovine in poezije in izredni profesor bogoslovja; po preselitvi v Nürnberg profesor bogoslovja in modroslovja, izza leta 1646 glavni župnik Sebaldove cerkve, vrh tega ravnatelj gimnazije sv. Egidija in nadzornik knjižnice. Razen pridig je spisal več zgodovinskih in bogoslovnih del. Zvali so ga »bogoslovno luč svoje dobe« (Allg. deutsche Biographie V, 224).

Vlada je ugodila škofu. Deželni upravitelj je vzel Apfaltru Dillherrjeve pridige. A baron ni odnehal; naročil si jih je znova iz Nemčije. In zopet je nastopil škof Žiga zoper Apfaltra. Dne 6. avg. 1696 je prejel trdovratnik iz škofije dekret, ki mu očita, da je ne oziraje se na opomine zopet jel čitati heretične in prepovedane knjige ali pa čitanja niti prekinil ni; oponaša mu tudi, da ne posvečuje nekaterih praznikov in sili ob njih tlačane na delo. Glede na to bi mogel škof nastopiti proti njemu kot herezije sumljivemu. Da se izogne tožbi in ovadbi svetni oblasti (brachium saeculare), naj se izkaže v 14 dneh z dovoljenjem, da sme brati take knjige, ako ga ima; ako ne, naj izroči škofu pogubne knjige (ib. zap. 37, 143).

Ko se Apfalter ni zmenil za gorenji dekret, ga je 18. dec. 1696 škof ovadil vladi. V dopisu izraža bojazen, da bi se krivoverskega strupa potihoma in polagoma ne nalezli domači posli in podložniki, ako bi se to početje resno ne ustavilo. Škof prosi vlado, naj zahteva od Apfaltra izročitev ne samo Dillherrjevih pridig, nego tudi drugih prepovedanih krivoverskih knjig, ki bi jih imel baron; izroči naj jih škofu (ib. 192).

Deželni upravitelj je trdo prijel Apfaltra zaradi njegove kljubovalnosti, ko je po enkratni izročitvi Dillherrjevih pridig in drugih heretičnih knjig znova nadaljeval čitanje in dajal javno pohujšanje; očital mu je, da je razsvetleval nekatere praznike in odvrčal podložnike od posvečevanja. Pod kaznijo 1000 dukatov v zlatu mu je naročil, da naj pooblaščenima: ces. komornemu fiskalu dr. Ivanu Andreju Mugerletu in škofijskemu zastopniku Jerneju Perku, šentpetrskemu vikarju, predloži vse svoje katoliške in nekatoliške knjige, zlasti krivoverskih predikantov, posebno nürnberškega pridigarja Dillherrja tiskane nedeljske in prazniške pridige, da jih pregledata in sumljive heretične knjige s seboj vzameta, kar jima ne sme braniti in nobenega nasprotovanja kazati, sicer bi se moral zagovarjati pri vladi in bi ga ovadili cesarju. Pod kaznijo 200 zlatnikov, kolikorkrat bi se ponavljalo, mu je ukazano, da mora posvečevati vse nedelje in praznike — tudi praznike Marijine, apostolov in vseh od rimske katoliške cerkve sploh ali mestoma kot patrocinije zapovedanih praznikov (ib. 196).

Dne 16. jan. 1697 sta šla Mugerle in Perko na Brdo k baronu Apfaltru pregledovat knjižnico in jemati iz nje prepovedane, herezije sumljive knjige. O tem je vikar Perko poročal škofijstvu: Ob prihodu naju je baron, kakor se spodobi, vljudno sprejel. Prebravši dekret deželnega poglavarstva, je izjavil, da je bil lažnjivo ovaden. Izprva je tajil, da bi imel krivoverske in druge prepovedane knjige. Če jih je kdo videl, naj dokaže, je pripomnil. Ako bi jih imel, jih ni dolžan pokazati na podlagi papeževega breve, katerega izvirnik, dovoljujoč čitanje vsakršnih knjig, hrani njegov sin, a ga noče izročiti; na razpolago je samo prepis. Dillherrja je imel, a ga je podaril sinu. Izprva je pokazal tri knjige: Jožefa Flavija, P. Amadija partem festivalem [P. Amandi, Sonn- u. Feyertags Predigten — v zupuščini nakelskega vikarja Antona Drčarja v kap. arh.] in neko italijansko knjigo. Apfalter je tajil, da je ob nedeljah in zapovedanih praznikih zahteval tlako. Priznal je, da opušča o praznikih in nedeljah službo božjo, a zato, ker se pozno prične in se od nje ne more vrniti pred eno popoldne. Čudil se je, da ga niso na odgovor pozvali v Ljubljano, kjer bi bil dokazal, da je po krivici zatočen. Zahtevi, da naj nama pokaže knjižnico, ni ugodil. Nato sva odšla na obed v bližnjo gostilno v Podpeč [v poštnem domu, kjer je tedaj gospodaril poštar Karol Jožef Kran (IMK 96, 121). Valvasor je pohvalil podpeško gostilno, kjer so potniki našli vsekdar jako dober traktament na postni in mesni dan jed in pijačo; ohranil nam je tudi sliko (II, 129)]. Od tam naju je dal poklicati baron — je nadalje poročal Perko — in dovolil obisk knjižnice, kjer sem našel tri sumljive in celo formalno heretične knjige, ki jih tu s poročilom vred izročam (šk. a. zap. 37, 217).

Kdo je ovadil Apfaltra škofijstvu? Iz naslednje primere bi se dalo verjetno sklepati, da je šla ovadba iz krašenjskega župnišča. Tem bolj je to verjetno, ker si dogodki časovno sledijo: dne 17. novembra 1684 je bil Apfalter citiran qua percussor clerici v škofijo, dne 14. dec. i. l. ga je prijel škof zaradi luterskih knjig.

S krašenjskim kaplanom Gregorjem Juvanom sta si bila v laseh. Apfalter je udaril kaplana s pestjo po ustih. Škofijstvo je ukazalo preiskavo. Juvan je imel dve priči; ena je videla, da se je Apfalter z roko približal kaplanovemu licu; druga je slišala govorico o udarcu. Apfalter je tajil; priznal pa je, da je rekel Juvan: Drugače bi ti pokazal, ko bi ne imel respekta pred tvojo obleko. Kaplan je prisegel, da je bil udarjen na usta, tako da se mu je kri pocedila. Apfalter mu je nato očital krivo prisego in ga dolžil, da je največ on kriv, da so mu župnik in ključarji vzeli vola in ga brezdušniki* prodali. Zato pa je vzel baron kaplanu kobilo, češ da ne dovoli, da bi po njegovem svetu jezdil duhovnik. Kmetoma, ki ju je bil poslal kaplan k njemu, je naročil, naj se Juvan v treh dneh zglesi pri njem, sicer proda kobilo in si tako izplača vola. Kako se je izšla ta pravda, ni znano. Kaplan Gregor Juvan je bil prestavljen na Vrhniko.

Ferdinandu Ernestu Apfaltru je potekalo življenje v bojih in pravadah. Na vizitaciji v Dobu 5. jun. 1684 je škof Žiga gr. Herberstein naročil ondonomu vikarju Portnerju, naj prijazno in vljudno opomni Apfaltra, da ne bi s svojimi psi, ki se podnevi podijo po cesti, kratil ljudem dohoda v brdsko cerkev, da naj bi dovolil cerkvam, da bi smele nastopati zoper tiste njegove podložnike, ki kaj dolgujejo cerkvam, in da naj bi izvršil voljo rajne gospe Regine Doroteje rojene Gall († 1. marca 1683), pokopane v cerkvi Matere božje na Brdu, zaradi mašnega volila (šk. a. zap. 30, 221). Zaradi poslednje točke ga je tožil stolni kapitelj in mu je Apfalter plačal glavnico 400 gld. kr. v. šele leta 1691 (kap. a. 186, 3). S kapitljem je bil brdski graščak skoraj vedno v tožbi in pravdi. Leta 1675 do 1690 zaradi desetine od graščinskega polja, ki je desetnilo dobovski kapiteljski župniji (ib. 185, 16); leta 1689 zaradi gnjavljenja nekega kapiteljskega podložnika (ib. 239, 13); leta 1695, ker graščak ni hotel izročiti kapiteljskega podložnika, ki se je mudil na brdskem svetu (ib. 2).

Ferdinand Ernest baron Apfalter je umrl 15. jul. 1703, previden, star krog 70 let. Pokopali so ga v cerkvi Matere božje na Brdu poleg žene Regine Doroteje (IMK 99, 79). On je torej zadnji znani plemeni predstavnik protestantovstva na Kranjskem. Do sedaj so šтели kot zadnjega Kristofa Jankoviča s Hmeljnika, ki se je spreobrnil leta 1666 (Dimitz III, 381).

3. Dalmatinova Biblia in katoliška duhovščina.

Lev in zator slovenskih protestantovskih knjig, ki ga je uvel škof Tomo Hren, so dosledno nadaljevali njegovi nasledniki. Na sinodah in vizitacijah so prejemale duhovniki od njih ukaze, kako naj zatirajo krivoversko knjižno ljuljko. Zoper njo je jako strogo nastopil škof Josip grof Rabatta (1664—1683). V vizitacijskih dekretih, objavljenih na ljubljanski sinodi, je 11. maja 1666 najprej zabičal duhovnikom, naj takoj naznanijo nekatoliškega prišleca, ki bi se hotel naseliti v ljubljanski škofiji na Štajerskem, Koroškem ali Kranjskem, da se mu prepreči naselitev. Ukazal je, naj večkrat objavljajo v pridigi, da je čitanje in shranjevanje heretičnih knjig po buli Coena Domini papežu pridržan greh, združen z izobčenjem, katerega odveza se celo na smrtni postelji ne daje, ako se ne zagotovi zadoščenje in izvršenje cerkvenih ukazov. Svetne oblasti pa na vso moč prosimo — tako se je glasila naslednja točka Rabattovih dekretov

* Pres dufnike — slovenska beseda sredi latinskega zapisnika, kar kaže, da je tekla obravnava vsaj deloma v slovenskem jeziku.

— naj ne dovolijo knjigotržcem prodaje knjig, preden niso pregledali naši knjižni pregledovalci (censores) zapisnika in ga odobrili (šk. a.).

Zdi se, da je bilo čitanje slovenskih krivoverskih knjig razširjeno zlasti v koroškem delu ljubljanske škofije. Na vizitaciji 18. maja 1684 je priznal Beljačan *Krištof Jouius*, vikar pri Sv. Rupertu pod Landskrono, da nekateri njegovi župljani čitajo nekatoliške knjige in jedo meso ob sobotah; o praznikih jih malo prihaja v cerkev; kadar gre obhajati, nekateri ne pokleknejo (šk. a. zap. 30, 501). Vizitacijski dekret mu je ukazal, naj pokara prestopnike, med drugimi tiste, ki hranijo in čitajo heretične knjige; ako trdovratno vztrajajo, naj jih naznani svetni oblasti (ib. 597). Enak ukaz je prejel o vizitaciji leta 1697 njegov naslednik *M. Ivan Tadej Burat*; veleli so mu, naj pazi, da njegovi župljani ne bodo shranjevali nekatoliških knjig in jih na shodih, v ta namen prirejevanih, ali sicer zasebno čitali, o čemer naj radi odprave čim prej poroča škofijstvu (ib. 37, 313).

Evangeljske knjige je smel čitati samo tisti, komur je škofijstvo dovolilo. Dobivalo je prošnje od duhovnikov pridigarjev, želečih okoristiti se z bogatim jezikovnim zakladom, nakopičenim zlasti v vzorni Dalmatinovi bibliji (Kidrič, Zgod. slov. sl., 2. izd. 120). V Carnioli 16, 217 so omenjeni trije taki prosilci; naj se jim pridruži tu druga trojica.

Zaradi uboštva domačega jezika (ob inopiam linguae uernaculae verborum) in zaradi izdelave pridig je prosil 13. nov. 1679 jeseniški vikar *Matija Ločnikar* generalnega vikarja dr. Franca Jožefa Garzarolla pl. Garzarollshoffena, da bi smel čitati Dalmatinovo biblijo. V vlogi je poudarjal trud kranjskih pridigarjev, ki jim ni mogoče dobiti izrazov od drugod, kakor iz kake slovenske knjige (ex aliquo libro Schlauonico), zlasti pa iz Dalmatinove biblije (ex Biblijs Dalmaticis!), ki pa je od cerkve prepovedana. Iz nje bi zajemal težje in tuje izraze, s čemer bi polajšal sebi delo in pospešil razumevanje poslušalcev; hkrati je odklonil vsak drug namen (šk. a. zap. 20, 34). — (O Ločnikarju: GV 1926, 91 in GMS 1931, 80.)

Novi pridigar (neo praedicator) Magister *Blaž Jožef Kilar* (Khilller) je težil 19. maja 1681 v prošnji za čitanje slovenske biblije, kako pusto (difficilis) je polje slovenskega jezika, ki ga niso dovolj obdelali njegovi pisatelji; jako rad bi v svoj in bližnjega prid trgal cvetke iz sv. pisma in iz spisov drugih cerkvenih učiteljev, prav poslovenjene (in proprio Sclauonicae linguae sensu). S čitanjem slovenske biblije bi si pridobil besedni zaklad (Copia uerborum) in prevod nekaterih tekstov na slovenskem jeziku (šk. a. zap. 24, 267).

Dne 28. avg. 1691 je ljubljansko škofijstvo pooblastilo *Jurija Amoto*, kaplana v Kamni gorici (Stampihl), da sme izvrševati duhovno pastirstvo v župnijah radovljiški, mošenjski in kropenski, kadar bi ga potrebovali ondotni kurati. Hkrati je Amota dobil dovoljenje, da sme brati slovensko biblijo (bibliam Slavonicam) zato, da bi se učil iz nje slovenskih besed, ki so pridigarjem jako potrebne. Škofijstvo je v dekretu poudarilo, da dovoljuje čitanje samo iz tega vzroka, da prosilec zasleduje in si izposoja iz biblije besede našega slovenskega narečja, ki je malo izobraženo in jako neplodno (idiomatis prouti in usu nostro viget parum exultii. ac multum sterilis Slavonici. — šk. a. zap. 35, 376). Vsem trem je bilo dano dovoljenje za tri leta.

Ako so bili duhovniki, rojeni Slovenci, v zadregi zaradi nezadostnega znanja slovenščine pri oznanjevanju božje besede, koliko bolj tujerodci. Tak siromak je bil kranjski župnik Italijan *Mihael Ferri*, o katerem je kaplan Lovro Purgar ob vizitaciji 20. maja 1665 poročal škofu Rabatti, da ne pridiguje, ker ni kos slovenščini; poskušal je enkrat ali dvakrat, a brez uspeha; spoznal je, da je boljše nehati (šk. a. zap. 2, 83 a).

Zemljiške razmere v Selški dolini v začetku 18. stoletja.

Dr. Rudolf Andrejka.

Za 16. in 17. stoletje so urbarji loškega gospostva (1560 in 1630) deloma priobčeni v tisku,¹ za 18. stoletje pa še ne. Za to stoletje je ohranjen edino urbar loškega gospostva za l. 1709—1714, ki je obenem poslednji med ohranjenimi urbarji.² Prijaznosti g. univ. profesorja dr. Milka Kosa, v čigar privatni zbirki se hrani ta urbar, se imam zahvaliti, da mi je v naslednjem mogoče objaviti vsebino tega urbarja, kolikor se nanaša na Selško dolino, torej na županije Selca, Strmico, Stirpnik, Rudno, Sorico in Davčo. Pri tem bo prilika, opozoriti na izpremembe v stanju urbarialnih zavezancev napram urbarju iz l. 1630 ter osvetliti njih vzroke.

Selška dolina v urbarju loškega gospostva za l. 1709—1714.

I. Županija Selca (Amt Selzach)

A. Kmetije (Hueben):

Dolenja vas (Dolleni Važi): 1. Maruša Grohar (Grocherin); 2. Gregor Kalan; 3. Neža Gašperčič (Caspertschitschin); 4. Andrej Debelak; 5. Matevž Ranta (Rannta); 6. Janez Blaznik (Hanns Bläsnikh); 7. Janez Krek (Hanns Khrökh); 8. Jožef Pogačnik; 9. Urša Gašperčič (Caspertschitschin); 10. Janez Grohar (Hanns Grocher); 11. Marjeta Luznar (Margarethe Lussnerin); 12. Gregor Luznar (Lussner); 13. Maruša Feman (Marusch Feymanin).

Topolje (Topolgu): 1. Blaž, sin Janeza (Blasy figl. Hanns); 2. Jernej Vrhovec (Jerny Verhouiz); 3. Marko Zoršek (Sorschekh); 4. Andrej Klemenčič; 5. Jera Zoršek (Sorschekhin) prečrtana, nadpis: Matija Debelak; 6. Andrej Okorn.

Selca (Selzach): 1. Jakob Feman (Feumann); 2. Jurij Knefje (Kniffiz) ali Muhič; 3. Peter Podreka; 4. Valentin Kalan, sin Valentina, župan; 5. Urša Strugar (Strugerin); 6. Marjeta Groselj (Groselin) prečrtana, nadpis: Matevž Kožuh (Matheusch Koschuch); 7. Janez Strugar; 8. Urša Feman prečrtana, nadpis: Tomaž; 9. Marko Groselj (Grossl); 10. Janez Hajnrihar (Heinricher); 11. Andrej Blaznik (Bläsnikh); 12. Alenka Berce (Wrezin); 13. Peter Podreka; 14. Urban Feman (Feumann); 15. Miha Groselj; 16. Martin Strugar; 17. Miha, sin Toneta Groselj (Michael figl. Thonny Grossl); 18. Marjeta Blaznik, pripis: župan (supan).

¹ Dr. Franc Kos, Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja. Ljubljana, 1894, regist. št. 24, str. 10—46, kjer je priobčen celotni urbar loškega gospostva za l. 1560. Selško dolino obravnavajo strani 28—37.

M. K(os), Zemljiške razmere po Selški dolini l. 1630. Carniola, 1911, str. 46—51 in str. 261—286. Tu je priobčena vsebina najobsežnejšega urbarja iz l. 1630, toda le za Selško dolino.

² V drž. arhivu v Landshutu (Bav.) gredo urbarji loškega gospostva le do l. 1633, v arhivu ljubljanskega Narodnega muzeja le do l. 1682. Edino v Kosovi zbirki so tudi še urbarji iz l. 1690—1694 in v pričujoči razpravi priobčeni urbar iz l. 1709—1714.

Studento (Studentimb): 1. Martin Prevec (Preuez) prečrtan, pod njim Jera Bobek (Gerra Wabekhin); 2. Filip Prevec (Preuiz); 3. Marina Šraj (Schreyin) prečrtana, nadpis: Stefan; 4. Gregor Nastran; 5. Miha Pfajfar (Pfeiffer); 6. Blaž Prelec (Blasy Prölliz) prečrtan, nadpis: Urban; 7. Primož Prevec (Preuiz); 8. Gašper Jelenc; 9. Tone Stefančič (Thonny Steffantschitsch); 10. Gregor Kankelj (Khänkhel).

Češnjica (Tschöschnizi): 1. Jakob Prelec (Prölliz); 2. Jurij Pintar (Pündter); 3. Matija Pintar prečrtan, nadpis: Primož Gašperšič; 4. Matija Jelenc; 5. Jožef Nastran; 6. Janez Gregor Plavec (Plauz), nadpis: Jernej Jelenc; 8. Jurij Pogačnik, Jurij prečrtan, nadpis: Matija; 9. Jurij Pešec (Jurij Peschüz).

Podlonk (Pod Lonkham): 1. Tomaž Šmid (Schmidt), mlin; 2. Urban (prečrtan), nadpis: Peter Gortnar (Gartner), mlin; 3. Marija Notar (Notterin); 4. Gregor Šmid, mlin; 5. Jurij prečrtan, nadpis: Urša Demšar (Dembscher), mlin; 6. Maruša, hči Maruše Pogačnik, mlin; 7. Janez Primožič (Primoschitsch).

Zalilog (Sallim Logu): 1. Janez Frölich, sorški župan (Hanns Frölich, Zärzer Suppan); 2. Jakob Čemažar; 3. Gregor Pegam (Behaimb); 4. Peter prečrtan, nadpis: Tomaž Veber (Weber); 5. Jurij prečrtan, nadpis: Tomaž Šraj (Schrey); 6. Pavel Veber (Weber).

Škovine (Sauerskhi Niui): 1. Janez Peter Plavec (Plauz); 2. Katarina Drakselj (Dräxlerin).

Megušnica (Na mengushnizi): 1. Miha Mengušar (Menguscher), mlin.

Smoleva (Smalleui): 1. Maruša Zupančič (Suppantschitschin); 2. Janez Mengušar (Menguscher); 3. Lovro Pavlič; 4. Simon (prečrtan, nadpis: Tomaž) Jelenc.

Ostri vrh (Ostrim Verh):¹ 1. Tomaž Potočnik prečrtan, nadpis: Matevž Pavlič; 2. Gašper Benedičič; 3. Špela Mengušar (Spella Menguscherin); 4. Jakob Sušnik; 5. Blaž Čemažar.

Dolenja Golica (Dolleni Gollizi): 1. Janez Jelenc; 2. Valentin Kožuh; 3. Luka Kožuh prečrtan, pripis: Gregor Kalan (Kallain).²

Gorenja Golica (Goreni Gollizi):³ 1. Jakob Benedičič; 2. Maruša (prečrtana, nadpis: Anca) Dolinar (Anza Dollinerin).

Drabóslovca (Drobóslizi): 1. Tomaž Vrhunec (Verhouniz); Gregor Šmid.

B. Mali kmetje in kajzarji (Untersassen):

1. po selški županiji: 1. Miha Berce (Wreze), mlin z dvema tečajema (Müll mit 2 lauffern); 2. Alenka Mihelač (Allenca Michellatschin), mlin s 3 tečaji; 3. Simon Rovtar (Rautter), mlin z 2 tečajema, stope (stampf); 4. Jernej Varl (Jerny Währl); 5. Špela Rant (Spella Ranthin), mlin s 3 tečaji, stope; 6. Gregor Kalan (Khallain); 7. Matevž Arnov (Arnau) prečrtan, nadpis: Luka Notar (Nottär); 8. Marko Marenik; 9. Janez, sin Štefana Gašperčiča.

2. v Dolenji vasi (Dolleni Vaši): 1. Lovro Eržen (Erschön); 2. Gregor Potočnik; 3. Andrej Dolenc; 4. Andrej Gašperčič.

3. v Selcih (Selzach): 1. Miha Berce (Wreze); 2. Gregor Kopčaver (Khop-tschauer); 3. Janez Kupčaver (Khuptschauer) prečrtan, nadpis: Andrej Rant (Randt), mlin s 3 tečaji; 4. Tomaž Muhič; 5. Gregor Stalec (Stalliz); 6. Janez Lotrič, 7. Tomaž Groselj; 8. Janže (Hannsche) Groselj; 9. Matija (prečrtan, nadpis: Andrej) Jesenko; 10. Peter Kopčaver; 11. Katarina Groselj; 12. Pavel Groselj; 13. Maruša Kalan; 14. Valentin Smojk (Smoikh); 15. Matevž Demšar; 16. Matevž (prečrtan, nadpis: Jera) Čencič, mlin, pripis: se je prepisal na Miho Kovača; 17. Urša Lavtar (Lautherin); 18. Gregor Blasnik (Wlasnikh); 19. Urša Kalan.

4. v Smolevi (Smaleui): 1. Jakob Čadež; 2. Gregor Urbančič.

5. v Dolenji vasi (Dolleni Vaši): 1. Matija Valančič (Wallantschitsch); 2. Gašper Gašperšič; 3. Maruša Gasperšič; 4. Jera Bobek (Wabekhin) prečrtana, nadpis

¹ V Carnioli, 1911, str. 261 je pred Dol. Golico izpuščena, najbrž po tiskovni pomoti, vas Ostri vrh. Stanje tamošnjih pet kmetij je po urbarju iz l. 1630 nastopno:

Lenart Pegam (Pehemb) plačuje od podedovane kmetije 5 fl. 19 kr.; ima lep gozd pri kmetiji; Alenka Megušar je kupila kmetijo in plačuje od nje 5 fl. 29 kr.; Marko Megušar plačuje od podedovane kmetije 5 fl. 29 kr.; Jera Potočnik plačuje od podedovane kmetije 5 fl. 29 kr.; Gašper Smolé (Smalle) plačuje od zelo zadolžene kmetije, ki jo je podedoval, 5 fl. 29 kr.

² Med vasmi Dolenjo Golico in Gorenjo Golico je bilo v skladu z geografsko lego l. 1630 in tja do l. 1682 v urbarjih vpisano zaselje Penovniki, obstoječe iz treh kmetij, ki pa so bile že l. 1560 zapuščene (Öden). Pričujoči urbar jih je dokončno izločil. Najbrž so se razkosale in prodale. Njih lastniki so bili po večini že izza l. 1560 železniški fužinarji (Andreaši, Gompe, Amote, Semeni).

³ Tudi Gorenja Golica je izpuščena v Carnioli, 1911, kjer bi sodila med Penovnike in Dobroslico. Stanje tamošnjih dveh kmetij je po urbarju iz l. 1630 nastopno:

Marko Trojar (Trover) je umrl. Dedič, ki mu je ime Matevž, plačuje od kmetije s pustoto vred 5 fl. 20 kr.; Andrej Stalec (Staliz) plačuje od kmetije 5 fl. 12 kr.

Martin Prevec (Preuiz); 5. Jurij Lavtar (Lauther); 6. Martin Hafner; 7. Filip Trojer; 8. Andrej Marenik; 9. Andrej Benedičič; 10. Katarina Berce (Wrezin); 11. Jurij (prečrtano, nadpis: Miha) Notar; 12. Urban Notar; 13. Janez Zupanec (Hans Suppaniz); 14. Jurij Arnov (Arnau); 15. Nikolaj Potočnik; 16. Janez (prečrtano, nadpis: Urša) Grohar; 17. Andrej Jelovčan; 18. Jakob Ulrih; 19. Jurij Drahsler (Dräxler); 20. Janez Mihelač; 21. Lovro, sin Boštjana Sušnika, mlin; 22. Valentin Dolenc; 23. Urban Luznar (Lussner); 24. Matija Semen.

25. Jurij Trojer prečrtano, nadpis: Lovre Rant; 26. Jakob Tušek, mlin; 27. Andrej Mohorič (ima mlin, ki je bil do l. 1681 vpisan med spisom rovtarjev).

28. Maruša Trojer; 29. Lovro Sušnik; 30. Janez Tajnar (Theiner); 31. Alenka Blaznik; 32. Katarina Lavtar; 33. Maruša Berce (Wrezin); 34. Miha, sin Mihe Pintarja, mlin; 35. Blaž Jelenc; 36. Urban Semen; 37. Tomaž Florjančič; 38. Lenart Pintar, mlin; 39. Urban Ranta, mlin; 40. Neža Pavlič; 41. Luka Luznar; 42. Jurij Eržen; 43. Gregor Kalan; 44. Marko Demšar; 45. Jakob Pokorn; 46. Jurij Pogačnik; 47. Jožef Ažman (Aschmann) prečrtano, nadpis: Marko Kneffiz; 48. Pavel (prečrtano, nadpis: Alenka) Pogačnik; 49. Maruša Urbančič; 50. Urša Berce (Wrezin).

C. Novaki (Neugereittler):

1. Andrej (prečrtano, nadpis Špela) Benedičič; 2. Gašper (prečrtano, nadpis: Urša) Pintar; 3. Matevž Benedičič; 4. Jakob Kos; 5. Jernej (prečrtano, nadpis: Matevž, sin Jerneja) Benedičič; 6. Tomaž (prečrtano, nadpis: Jernej) Zan (Jaän), mlin; 7. Andrej Terdina; 8. Alenka Tušek, mlin; 9. Matevž Ranta (Räntha); 10. Matija (prečrtano, nadpis: Marija) Rant; 11. Luka Ažman; 12. Jakob (prečrtano, nadpis: Alenka) Semen; 13. Špela Žagar (Spella Schägerin); 14. Jurij Kalan; 15. Andrej (pred Janez) Stalec (Stalliz), mlin; 16. Jakob Zupanec (Suppaniz); 17. Luka Potočnik; 18. Urban, sin Janeza Benedičiča; 19. Lovro Pintar; 20. Matija Kos; 21. Blaž Ranta (Randta), mlin; 22. Janez Luznar; 23. Miha Benedičič, hišni mlin; 24. Urša Potočnik; 25. Maruša Benedičič; 26. Jurij Trojer, pripis: sin Andrej Trojer; 27. Gregor, sin Jurija Stalca (Ställitsch); 28. Martin Miklavc (Mikhlaui); 29. Marko Vogrinc (Wochrinz); 30. Marjeta Kestner (Khöstnerin); 31. Janez Šoštar (Hanns Schosster); 32. Lovro Kofler; 33. Maruša Veber.

[NB. Jakoba Mohoriča, Matije Pintarja in Jere Stalec hišni mlini so se pripisali pri njih posestvih].

35. Neža Kos; 36. Janez Lavtar; 37. Tomaž Koser (Khossar) prečrtano, nadpis: Miha Kovač (Kouatsch), mlin.

II. Županja Strmica (Amt Stormiz)

A. Kmetije (Hueben):

Hudi Laz (Velikhi Lääß):⁴ 1. Jurij Žan (Schänn); 2. Jernej Pogačnik.

Pozirno (Požiernimb): 1. Jurij Benedik; 2. Špela Leben; 3. Maruša Lavtar; 4. Matevž Ranta (Ranntha); 5. Pavel Vrhunec (Verchouniz); 6. Matija, sin Simona Benedika, prečrtano, nadpis: Urban.

Zabrekve (Sa Wrekhuim): 1. Maruša Gortnar (Gartnerin); 2. Andrej Veber; 3. Maruša (prečrtano, nadpis: Minca) Habjan; 4. Urša Bertoneclj (Wertonzlin); 5. Luka Bertoneclj.

Potok (Sallim Potokhu): 1. Urša Okorn (prečrtano, nadpis: Urban) Podlipnik; 2. Urban Okorn, mlin.

Bezovnica (Weßolnizi): 1. Alenka Duša; 2. Jurij Čemažar (Tschämascher); 3. isti od druge kmetije.

Hrib (Hribu): 1. Jera Kos; 2. Primož Tomažin.

Laško (Na Lääkhim): 1. Jera Carcar (Zärzerin); 2. Jakob Eržen. Ime Jakob prečrtano, nad njim sprva Maruša, potem prečrtano, pripis: Marinka (Eržen), z mlinom; 3. Matija Podlipnik, mlin.

Bukovščica (Wukhouizi): 1. Gregor, sin Janeza Bertoneclja, mlin; 2. Gregor Bertoneclj, mlin.

Strmica (Stormiz): 1. Matevž Lungar; 2. Jernej, sin Jerneja Pogačnika, župan; nad prečrtanim imenom Jerneja nadpis: Primož; 3. Špela Lungar; 4. Urban Pogačnik; 5. Jernej Okorn; 6. Jernej, sin Jerneja Pogačnika, prečrtano, nadpis: Primož.

⁴ Lokalizacija Hudi laz, ki jo predlaga Pavel Blasnik, Kolonizacija Selške doline (Ljubljana, 1928), str. 24, za urbarialni »Veliki laz«, je pravilnejša ko Koblarjeva (Izv. Muz. dr. za Kranjsko, I, 1891, str. 82), ki istoveti Veliki Laz z gozdom »Lazom« med Topoljem in Zabrekvami. Štiri kmetije, ki so bile nekdanje v Velikem Lazu, ne morejo kar brez sledu izginiti v gozdu, zlasti ko je bila tu vedno trda za njive in travnike. Tudi za poznavalca krajev je Blaznikova lokalizacija pravilnejša, ker je Hudi laz prvo selišče v hribih iz doline ševaljskega potoka nad kraji proti Pozirnem in naprej na Zabrekve. Topolje pa so daleč vstran in že v selški županiji. Vrtni red urbarja se tu docela sklada z geografsko lego.

Praprot-Štibernica (Prapratisch):⁵ 1. Urša Korada.

Pševo (Bischoue): 1. Marko Eržen; 2. Marina Trebar; 3. Gašper Eržen; 4. Gregor Jereb (Jerröb); 5. Pavel (prečrtan, nadpis: Štefan) Okorn; 6. Marjeta Eržen.

Javornik (Jauernizi): 1. Matija Debelak; 2. Janez Ranta (Ränmtha); 3. Jurij Modrijan; 4. Primož Mlinarčič (Millnertschitsch); 4. Špela Rotar (Rotterin); 6. Neža Eržen; 7. Marina Mure (Murin).

Čepulje (Tschepulje): 1. Tone (Thonny) Dobre; 2. Primož, sin Janeza Eržena; 3. isti od druge kmetije; 4. Matija Rant.

Kraje (Creuzi):⁶ 1. Neža Zorman (Sormanin).

Lavtarski vrh (Walterskhí Verh): 1. Jernej Berdnik (Werdnikh); 2. Peter Sorčan (Sortschan).

Planica (Planizi): 1. Špela Debelak; 2. Simon (prej Janez) Benedik (Wenetikh); 3. Janez Rožnik; 4. Tone (Thonny) Berdnik (Werdnikh).

Srednik (Srednim Werdi): 1. Katarina Povše (Pauschin).

Križna gora (Khrysehni Gori): 1. Janez Alič; 2. Polona Okorn; 3. Matevž Okorn; 4. Miha (prej Blaž) Vilfan; 5. Andrej Mengušar.

Cavrno (Zaüernimb): 1. Jakob Šinek (Schinikh); 2. Lovrenc (prej Blaž) Vilfan.

B. Mali kmetje in kajzarji (Untersassen):

1. Urša (prej Matevž) Mohorič; 2. Urban Žan (Schään); 3. Matija (prej Marjeta) Jamšek (Jämbschikh), mlin; 4. Tomaž Luznar; 5. Andrej Mengušar; 6. Andrej Grošelj; 7. Tomaž (Thomä) Konec (Khouniz); 8. Luka Dolinar; 9. Marjeta Tomazin nad prečrtanim Jurijem Lebnom.

C. Novaki (Neugereittler):

1. Jakob Pogačnik.

Srednik (Vsrednim Werdi): 1. Simon Kos; 2. Jakob Vrhovec; 3. Avgustin Bertoncej; 4. Jurij Jurančič; 5. Helena Uršič.

III. Županiya Stierpnik (Amt Stierpnikh)

A. Kmetije (Hueben):

Ševlje (Usheulach): 1. Jakob Leben; 2. Matija Dolenc, ima tudi mlin na dva tečaja; 3. Tomaž Berdnik (Werdnikh); 4. Urban (prej Tone) Berdnik.

Bukovica (Wukauizi): 1. Jurij Kalan (Khallain); 2. Janez Žagar (Schäger); 3. Janez, sin Gregorja Kalana; 4. Lovro (prej Urban) Drmota; 5. Magdalena Šinkar; 6. Simon Kalan; 7. Matija Kalan.

Praprotno (Praprätinimb): 1. Jernej Okorn; 2. Maruša Hoffner; 3. Jakob Ranta; 4. Janez Grohar; 5. Barbara Žagar; 6. Barbara Žagar (Schagerin).

Kozlov hrib (Khoslim Hribu): 1. Matevž Pintar; 2. isti (Miha Rant) ima še 3. Lenart Smolč (Smalle); 4. Andrej Okorn.

Rantovše (Sauallye) 1. Miha (prej Maruša) Rant; 2. isti (Miha Rant) ima še eno kmetijo.

Mlaka (Na Mlazi): 1. Alenka Lavtar; 2. Alenka Okorn, ima tudi mlin; 3. Janez, sin Jurija Okorna; 4. Janez Lavtar; 5. Jurij Ažbé (Aschwe) ali Buh (Wuch); 6. Miha Kokolj (Khokholl).

Jarčje brdo (Jartschim werdi): 1. Urša Ažbé.

Rovti (Rautti): 1. Štefan Tušek (mlin); 2. Jernej Groselj (mlin); 3. Matevž Debelak; 4. Matevž Debelak za Krasjem (Sa Krassiam); 5. Lovro (Laure) Potočnik; 6. Marjeta (prej Martin) Trojer; 7. Florjan Mesec (Mössiz), prej (prečrtan) Luka Zvaligoj (Sualligoy). Pri kmetiji je tudi mlin.

Črnovec (Tschernimb): 1. Neža Tavčar (Tautscherin); 2. Neža Tavčar.

Dragobačka (Dragabatschki): 1. Jurij Osebek (Ossewekh); 2. Miha Debelak (mlin); 3. Špela Vidmajer (Widtmayerin).

Razstovke ali Na logu (Na Logu): 1. Gregor (prej Miha) Fajdel (Feidl); 2. Katarina Potočnik.

Stierpnik (Goreni Stierpnikh): 1. Martin (prej Urban) Ranta (Ranntha); 2. Jernej Šinikar (Schinikher).

Ravne (Goreni Rauni): 1. Gregor Potočnik; 2. Anton Benedik (Wenetikh); 3. Jakob Šifrar (Schüffrer).

⁵ Glede lokalizacije zaselja »Prapratisch« glej izvajanja Pavla Blaznika, Kolonizacija, str. 25.

⁶ Koblarjeva (o. c., str. 83) in za njim dr. Fr. Kosova (Doneski, str. 35) lokalizacija kraja »Creuzi« (v nemški fonetiki krójei) s kajžarskim seliščem Krasom med vasmi Hribom in Laškim ne drži, marveč je treba pritrditi Pavletu Blazniku, ki stavlja (o. c., str. 26) »Creuzi«, skladno z vrstnim redom urbarja, med Čepulje in Lavtarski vrh, kjer je še danes samotna kmetija, po domače Kraje.

Zgornja Ljuša (Na Werdi): 1. Andrej Potočnik (mlin); 2. Tone (Thomy) Podreka; 3. Jakob Rihtaršič; 4. Jernej Drobovnik; 5. Maruša Benedik (Wenetikhin); 6. Marko Labornik (Labornikh); 7. Jernej Rihtaršič.

Spodnja Ljuša (Potozi): 1. Jurij, sin Jurija Berganta (Wergandt), mlin; 2. Jera Benedik (Wenetikhin), mlin; 3. Matija Šušnik (Schuschnikh), mlin; 4. Neža (prej Matija) Smole (Smallin).

B. Mali kmetje in kajzarji (Untersassen):

1. Matevž Kankelj (Khanikhel); 2. Tomaž Rešek, mlin s 3 tečaji in žaga; 3. Martin Luznar; 4. Tomaž Rešek; 5. Janez Leben; 6. Matevž Rešek; 7. Jurij Ranta prečrtan; Gregor Jelenc; 8. Jernej Okorn; 9. Jakob Eržen (Erschönn); 10. Boštjan Podobnik; 11. Matevž Tavčar (Tautscher); 12. Jožef (prej Jakob) Lavtar; 13. Jurij Kalan; 14. Tone Lavtar; 15. Maruša Zorman (Sormanin); 16. Urban Bernat (Wernadt), nadpis: sin Urban, mlin; 17. Špela Bertoneclj; 18. Martin Eržen; 19. Janez Vidmajer (Widtmayr); 20. Jurij Notar; 21. Matija Kalan; 22. Katarina (prej Andrej) Demšar (Dembscher); 23. Valentin (prej Štefan) Bertoneclj; 24. Andrej Bogataj (Waggathay); 25. Simon Žan (Schaän); 26. Maruša Dremota; 27. Janez Podreka; 28. Peter (prej Janez) Drobovnik; 29. Matija Pirc (Pürz); 30. Jakob Ambrožič; 31. Ožbolt Gašpersič; 32. Neža Duša; 33. Valentin Vogrin; 34. Jernej Galičič (Gallitschitsch); 35. Neža Jesenko; 36. Jera (prej Andrej) Vidmajer; 37. Maruša Tavčar prečrtana, nadpis: Jera (prej Peter) Leben; 38. Matija Bertoneclj; 39. Jakob Vidmajer (Widtmayr); 40. Gašper Demšar; 41. Neža Jesenko; 42. Gregor Okorn; 43. Gregor Benedik (Wenetikh); 44. Anton Ranta prečrtan, nadpis: Urban Grohar; 45. Peter (prej Anton) Marenik; 46. Jera Košir (Koschierin).

C. Novaki (Neugereittler):

1. Janez Rupar; 2. Janez Ambrožič; 3. Andrej Miklavec; 4. Andrej Žan; 5. Marjeta Bertoneclj; 6. Matija Kokalj; 7. Neža Balantič (Wallantitschin) prečrtana, nadpis: Anton Flenič (Flenitsch); 8. Gašper Ažbe (Aschwe); 9. Urša (prej Miha) Šušnik; 10. Jakob Zorman (Sormann); 11. Urša Vidmajer prečrtana, nadpis: Nikolaj Ravnihar; 12. Andrej Ranta; 13. Janez Kalan; 14. Marko (prej Matevž) Ranta; 15. Jernej Kralj (Khrail); 16. Marko Benedik; 17. Jakob Dolenc, pripis: pod njivo; 18. Matevž Eržen; 19. Matija Okorn; 20. Matevž (prej Valentin) Bertoneclj prečrtan, nadpis: Nikolaj Vrhunec (Verhouniz); 21. Lovro (Laure) Okorn; 22. Urban Balantič; 23. Neža Vidmajer; 24. Luka Bogataj (Waggathay); 25. Luka Žan (Schaän); 26. Janez Labornik.

IV. Županija Rudno (Ambt Ruden)

A. Kmetije (Hueben):

Rudno (Ruden): 1. Gašper (prej Jernej) Ambrožič; 2. Tomaž Rovtar (Rautter); 3. Luka (prej Tone) Jelenc (Jelleniz); 4. Jurij Fabian; 5. Janez Vrhunec (Verchouniz); 6. Špela (prej Gregor) Ranta (Rantha); 7. Matevž Boncelj (Wonzell); 8. Simon Veber (Weber); 9. Miha Vrhunec (Verhouniz).

Novaki (Hribu): 1. Jurij Gartnar (Gartner).

Dražgoše pri cerkvi (Smretshie): 1. Gašper (prej Boštjan) Pintar (Pündter); 2. Jernej, sin Jerneja Prelca (Prölliz); 3. Urban Šmid; 4. Valentin Pintar (Pündter); 5. Marko Veber ali Kavčič; 6. Blaž (prej Lovro) Mihelač; 7. Andrej Šmid; 8. Pavel Klemenčič.

Dražgoše na pečeh (Na Petschi): 1. Marjeta Mihelač; 2. Lovro Jelenc; 3. Jakob Kavčič (Khautschitsch), župan; 4. Gregor Jelenc; 5. Jurij Frakelj (Fräkhelle); 6. Gregor Megušar; 7. Andrej Lotrič; 8. Luka Jelenc; 9. Jera (prej Marjeta) Bešter (Weschterin).

Jelenčiče (Jellentschishach): 1. Jurij Frakelj (Fräkhell); 2. Gregor Jelenc.

Zgornje Lajše (Goreni Leyshach): 1. Jernej Bertoneclj; 2. Urban Jelenc; 3. Janez (prej Andrej) Bertoneclj; 4. Luka Pfajfar.

Jamnik ali Zajčja ravan (Seyzi Rounni): 1. Jakob Pegam, mlin; 2. gospa Katarina Macol (Frau Catharina Mazollin); 3. Jernej (prej Peter) Pegam; 4. Jurij Šolar.

Log (Na Logu): 1. Jakob Rajbelj (Raibou); 2. Valentin Šolar.

Podblica (Pod Welliza): 1. Valentin (prej Gregor) Bešter (Weschter); 2. Gregor Zupančič; 3. Simon Bertoneclj; 4. Jakob Vidic (Widez); 5. Simon Primic; 6. Primož Šolar.

Nemilje (Na Milli): 1. Jera Pfajfar; 2. Valentin Šolar; 3. Marko Martinšek; 4. Martin Čemažar.

Rovte, zapadni del (Srednizi): 1. Stefan Jurala (Juralla); 2. Gregor Bertoneclj prečrtan, nadpis: Jožef Pogačnik.

Kališe (Khallischi): 1. Jurij (prej Martin) Lotrič; 2. Alenka (prej Matija) Notar; 3. Maruša (prej Tomaž) Megušar; 4. Jurij Pfajfar; 5. Andrej Lotrič; 6. Neža Notar; 7. Luka Megušar.

Spodnje Lajše (Dolleni Leyschach): 1. Marjeta Jelene prečrtana, prvi nadpis: Janez Peter Plavec (Plauz) prečrtan; drugi neprečrtani nadpis: Matevž Šolar (Soller); 2. Jurij (prej Jakob) Berce (Wreze); 3. Martin Notar; 4. Justin Ranta (Randta); 5. isti od druge kmetije.

B. Mali kmetje in kajzarji (Untersassen):

1. Matija Gartner; 2. Gašper Rotar (Rautter); 3. Matevž (prej Jera) Berce, mlin; 4. Tone Notar; 5. Rotija Gartner; 6. Janez Kavčič prečrtan, nadpis: Matevž Bešter (Wesster); 7. Alenka Lotrič; 8. Matevž Megušar (je le žaga); 8. Marjeta Pogačnik; Marjeta prečrtana, prvi nadpis: Jožef, pozneje prečrtan; drugi nadpis: Miha; 9. Jernej Šolar; 10. Valentin Feman; 11. Tone Lesjak; 12. Štefan Vilfan (Willfan); 13. Jakob Bešter (Wesster), mlin; 14. Boštjan Vidic; 15. Marina Bertoneclj; 16. Andrej Luznar; 17. Jakob Markelj (Märkhl); 18. Primož Bogataj; 19. Primož Jurala; 20. Miha Šolar; 21. Marina Pintar; 22. Gregor Bogataj; 23. Neža (prej Matevž) Pintar; 24. Janez Pegam; 25. Marjeta (prej Blaž) Šolar; 26. Jurij Šolar; 27. Janez Vidic; 28. Gregor Potočnik; 29. Valentin Jurala; 30. Jakob Lotrič; 31. Luka Mohorič, mlin; 32. Matija Pogačar; 33. Janez Jurala; 34. Jernej Lotrič; 35. Luka Kunstelj.

C. Novaki (Neugereittler):

1. Alenka (prej Tomaž) Jurala; 2. Jurij Pfajfar; 3. Matevž Benedik; 4. Boštjan (prej Marko) Lotrič; 5. Miha Pfajfar; 6. Jurij Mihelač; 7. Luka Rovtar; 8. Alenka (prej Marina) Zupanec (Suppanizin); 9. Janez Jurala; 10. Peter (prej Jurij) Gartner.

V. Županija Sorica (Amt Zarz)⁷

A. Kmetije (Hueben):

Sorica (Nidern): 1. Jakob Höberle; 2. Simon Markl; 3. Simon Koffler; 4. Simon Fidler; 5. Miha Pröbl; 6. Martin Pröbl; 7. Marjeta Koffler; 8. Jury (sic!), prej Peter Grochauer; 9. Hanns Höberle; 10. Eva (Eua) Frölllich, mlin; 11. Andrej Frölllich; 12. Peter Kemperle; 13. Pavel Schörrl, mlin; 14. Tone (Thonny) Taller; 15. Peter (prej Blaž) Gasser.

V dolini (Im Thall): 1. Jury (sic!) Thaller, mlin; 2. Jera Pröbl.

Spodnje Danje (Zu Nidern Hueben): 1. Štefan Jensterle, mlin; 2. Anton Khesser; 3. Spella (sic!) Koffler (mlin, ki ga je odnesel sneg); 4. Jernej (Barthlmae) Erhardt; 5. Andrej Khesser; 6. Urša (Urscha), prej Jurij (Jury) Torkar (Torkherin); 7. Simon, sin Pavla Markl; 8. Matevž Marktl (Märktel); 9. Tomaž (prej Hanns) Khesser; 10. Tone (Thonny), sin Hannsa Khesser.

Zgornje Danje (Zu Oberrn Hueben): 1. Gregor Pegam (Behaimb); 2. Urban Höberle; 3. Jakob Marktl; 4. Jakob Höberle.

Trojar (Zu Troyen): 1. Jera, hči Pavla Trojarja, mlin; 2. Jera Trojar (Troyerin).

Zabrdno (Unter den Hohen Egkh): 1. Peter Trojar (Troyer); 2. Urban Höberle; 3. Matija Fidler, mlin.

Torka (Am Thorkh): 1. Tone Höberle; 2. Jakob Torkar, mlin.

Ravne (Im Ebendtlein): 1. Stefan Javh; 2. Alenka (Allenca) Embler prečrtana, nadpis: Urša (Urscha) Thaller (Thollerin); 3. Marjeta Grochauer prečrtana, nadpis: Hanns Khesser; 4. Nikolaj prečrtan, nadpis: Hanns Javh (Jauch).

Prtoč (Am Prietach): 1. Matija Gartner; 2. Boštjan Gartner; 3. Jera Šmid; 4. Martin (prej Blaž) Demšar.

B. Mali kmetje in kajzarji (Untersassen):

1. Blaž Pintar; 2. Matevž Kemperle; 3. Neža Pröbl; 4. Vid Pröbl; 5. Marina Pfeiffer; 6. Tomaž Gasser; 7. Jakob Torkar; 8. Tone Khesser; 9. Hanns Hämis; 10. Matevž Koffler; 11. Jurij (prej Nikolaj) Kofler; 12. Marina Höberle; 13. Tomaž Grohar (Grochar); 14. Peter Trojar; 15. Spela (Spella) Torkar (Torkherin) prečrtana, nadpis: Urban Pressel; 16. Gregor Peternell; 17. Marko Grohar; 18. Peter Koritnik; 19. Marjeta Schörl prečrtana, pripis: Marina Torkar, mlin.

C. Novaki (Neugereittler):

1. Urša (Urscha) Valentinšek; 2. Marina Štucin (Stuzinin); 3. Urban Valentinšek.

⁷ Županije Sorica, Davča in Rudno so v urbarju 1709/14 uvrščene pred županijami Selca, Strmica in Stirpnik.

V soriški županiji so se navedla rodbinska imena kolikor moči po izvorniku, ker gre tu za nemška imena, ki so jih zapisavali nemški uradniki loškega gospostva gotovo natanko po takratni izgovarjavi in je njih prilagoditev slovenskemu jeziku časih tvegana. (Iz Khesser je n. pr. lahko nastal pozneje Kejžar, pa tudi Kaiser; Grochauer se je lahko tudi obdržal namesto skrajšanega Groharja, kakor je izpričano, v slovenski obliki Grahar itd.)

VI. Županija Davča (Amt Allß)

A. Kmetije (Hueben):

Jezero (Per Ježeri): 1. Andrej, sin Gregorja Fröllicha (mlin); 2. Andrej Močnik; 3. Marjeta Prezelj (Pröblin) prečrtana, nadpis: Matevž Frölich.

Davško brdo (Allß Egkh): 1. Pavle, prej Janez Šuštar (Schuesster), mlin; 2. Gregor, sin Grgorja prečrtan, nadpis: Luka Šuštar; 3. Luka Ambrožič.

Davča (Allß): 1. Tomaž Tušek, mlin; 2. Tomaž Prezelj (Pröbl); 3. Matevž Prezelj; 4. Boštjan Hudalin (Hudellin); 5. Marjeta, prej Jurij Prezelj.

NB. Tomaž Prezelj, Janez (Jannesch) Mihelič in Boštjan Peternel (Petronell) imajo skupen mlin, ki plačuje od njega vsak po 20 kr.

6. Jera, prej Agata Peternel; 7. ista od drugega rovt. Zraven je mlin.

Jastro brdo (Justim Werdi): 1. Simon Ambrožič, žaga; 2. Tomaž Bric (Wrez); pripomba: je samo senožet (ist nur eine snaschet); 3. Andrej, prej Lenart Jemec (Hömiz); 4. Marina, prej Gregor Nadiševcevec (Nadischouzin); 5. Jakob Fröllich, mlin; 6. Matevž Fröllich, mlin.

B. Mali kmetje in kajzarji (Untersassen):

1. Jožef Sturm (Sturmb); 2. Matija Nadiševcevec (Nadischouiz), rovtar; 3. Janez Košir; 4. Urban, prej Jurij Mohorič, mlin; 5. Tomaž Razvozda; 6. Marko, sin Jurija Fröllicha, mlin; 7. Urban Fröllich, župan, prečrtan, nadpis: Jernej (Jerny); 8. Andrej Fröllich; 9. Andrej Mohorič (pripis: pod mejo); 10. Martin, prej Urban Čemažar (Tschämascher); 11. Urban, sin Janeze Fröllicha prečrtan, nadpis: Andrej, sin Urbana Fröllicha, mlin; 12. Lenart Jemec (Hömiz), mlin; 13. Anica (Ainza) Peternel (Petronell); pripis: na bregu (na Wregu); 14. Gregor Kenda (Khönda), od rovt; 15. Majda (Meyda) Peternel; 16. Matija Briz (Wriz) prečrtan, pripis: Jurij Režek (Reschek), mlin.

C. Novaki (Neugereittler):

1. Tomaž Khesser; 2. Matija Prezelj, mlin; 3. Valentin, prej Gregor Kenda (Khönda); 4. Maruša Šuštar (Schuosterin), mlin; pripis: župan (Suppan); 5. Blaž Sturm; 6. Matevž, prej Valentin Bric (Wriz), mlin; 7. Gašper Prezelj; 8. Janez Tavš (Tausch); 9. Blaž Prezelj; 10. Marina, prej Simon Žbontar (Schwandterin); 11. Menart (Menhardi) Blažič; 12. Maruša, prej Neža Megušar; 13. Valentin Sturm; 14. Boštjan Nadiševcevec, mlin; 15. Neža Prezelj (Pröblin); 16. Andrej Ambrožič; 17. Janez Mohorič; 18. Jurij Kremžar (Khrombscher); 19. Tomaž Peternel; 20. Peter Avsenik (Aussenikh); 21. Jurij, prej Blaž Peternel.

Ob primerjavi urbarjev l. 1630 in 1709/14 se pokažejo v formalnem pogledu te-le bistvene izpremembe:

1. V selški županiji se ne omenjajo več v urbarju 1709/14 Železniki (Ober- u. Niederhammer), ki so jih še označevali urbarji 17. stoletja na čelu Selške županije (pred Dolenjo vasjo). Vendar so se imena fužinarjev od l. 1604 do 1682 neizpremenjeno prepisovala ne glede na faktučne izpremembe. Železnikarji so se pač čutili izza karolinske rudarske uredbe, po kateri sta rudarski regal in vrhovnost pripadala deželnemu knezu, za cesarske podložnike in so se zato izmikavali gospostvu brižinskih škofov. Zaman so jih skušali škofje l. 1633 in 1638 prisiliti, da jim javljajo za urbarje izpremembe v stanju fužinarjev.⁸ Ker niso prejeli zahtevanih podatkov, so vodili loški uradniki stare vpise po vseh naslednjih urbarjih naprej. Slednjič so brižinski škofje vpisovanje Železnikov, kakor dokazuje naš urbar, v začetku 18. stoletja opustili in s tem sami priznali, da so v stoletnem boju za Železnike podlegli cesarju.

Iz urbarja 1709/14 se je tudi izločilo zaselje Penovniki, ki je bilo že izza 16. stoletja pustota;⁹ v Podlonku je prirasla nova (7.) kmetija.

2. V strmiški županiji je izginila ena kmetija v zaselju Praprot (Štibernica) napram dvema kmetijama, ki sta še izkazani l. 1630 (prva sicer že označena za zapuščeno); nasprotno pa je v Bezovnici poskočilo število kmetij od dveh na tri, čeprav sta 2. in 3. kmetija združeni v eni roki.

3. V davški županiji je padlo število kmetij (rovtov) v Jastrem brdu od 7 na 6.

⁸ Pavle Blaznik, Kolonizacija, 4. str. 82.

⁹ Glej pripombo 2, na str. 4.

V stanju kmetij torej med l. 1630 in 1714 ni bilo znatnih izprememb.

Drugačno sliko razgrne primerjanje rodbinskih imen. V osemdesetih letih se ni ohranila v nobeni županiji niti polovica starih rodov na svoji dedni kmetiji.

Najugodnejša je še slika v strmiški, soriški in davški županiji, ki so bile vstran prometnih potov in pretežno v hribih. Razmerje starih rodov do novih je tu: Strmica 25:26; Sorica 22:24; Davča 8:11.

V ostalih županijah se pa izpreminja to razmerje močno v prid novih rodov. Tako zaostajajo stari za novimi rodovi v tem-le razmerju: Štirpnik 27:33, Selca 30:55, Rudno celo 21:42. V Selški in rudenski županiji se je torej menjalo v 80 letih 70—75% rodov, izkazanih v urbarju l. 1630.

To močno izpreminjanje rodov pa se ni omejilo le na dobo 80 let pred l. 1714, ampak je trajalo še naslednjih 80 let, to je skozi celo 18. stoletje. Oslonivši se na raziskovanja, ki pa ne sodijo več v okvir tega spisa, lahko podam, čeprav mi ni bilo več na razpolago urbarialno gradivo, točno označbo rodbin na gruntih l. 1790.¹⁰ Za namen tega spisa naj zadostujeta dva primera iz največjih vasi Selške doline, Selc in Dolenje vasi, napisana po vrstnem redu urbarjev.¹¹

1. Selca.

1630	1710	1790
1. Gregor Feman	1. Jakob Feman	1. <u>Jurij Luznar</u>
2. Boštjan Muhič	2. <u>Jurij Knefic</u>	2. <u>Jurij Luznar</u>
3. Adam Podreka	3. <u>Peter Podreka</u>	3. <u>Tomaž Podreka</u>
4. Matevž Groselj	4. <u>Valentin Kalan</u>	4. <u>Blaž Rant</u>
5. Tomaž Frakelj	5. <u>Urša Strugar</u>	5. <u>Jurij Okorn</u>
6. Sholastika Grošelj	6. <u>Matevž Kožuh</u>	6. <u>Matevž Semen</u>
7. Blaž Podreka	7. <u>Janez Strugar</u>	7. <u>Gašper Blaznik</u>
8. Jernej Kalan	8. <u>Tomaž Feman</u>	8. <u>Gregor Luznar</u>
9. Matija Grošelj	9. <u>Marko Grošelj</u>	9. <u>Urban Notar</u>
10. Janez Hajnrihar	10. <u>Janez Hajnrihar</u>	10. <u>Jurij Hajnrihar</u>
11. Tomaž Plaznik	11. <u>Andrej Blaznik</u>	11. <u>Gregor Blaznik</u>
12. Andrej Bercé	12. <u>Alenka Bercé</u>	12. <u>Urban Kopčavar</u>
13. Andrej Hafner	13. <u>Peter Podreka</u>	13. <u>Jernej Okorn</u>
14. Gašper Varl	14. <u>Urban Feman</u>	14. <u>Matevž Okorn</u>
15. Tomaž Plaznik	15. <u>Miha Grošelj</u>	15. <u>Pavel Jelenc</u>
16. Lenart Semen	16. <u>Martin Strugar</u>	16. <u>Jurij Grošelj</u>
17. Jernej Grošelj	17. <u>Miha Grošelj</u>	17. <u>Jožef Grošelj</u>
18. Matija Čik	18. <u>Marjeta Blaznik</u>	18. <u>Urša Šraj,</u> roj. Marenik

2. Dolenja vas

1630	1710	1790
1. Matevž Grohar	1. Maruša Grohar	1. <u>Primož Kalan</u>
2. Jera Grohar	2. <u>Gregor Kalan</u>	2. <u>Jurij Kalan</u>
3. Jurij Gašperšič	3. <u>Neža Gašperšič</u>	3. <u>Miha Demšar</u>
4. Jurij Prebigoj	4. <u>Andrej Debeljak</u>	4. <u>Gašper Debeljak</u>
5. Tomaž Grošelj	5. <u>Matevž Ranta</u>	5. <u>Luka Rant</u>
6. Andrej Valandič	6. <u>Janez Blaznik</u>	6. <u>Jakob Blaznik</u>

¹⁰ Gradivo za te ugotovitve je posneto po primerjavi zastavne knjige (Satzbuch) loškega drž. gospostva z matičnimi podatki župnega urada v Selcih. O tej zastavni knjigi glej moj spis: Selški predniki Dr. Janeza Ev. Kreka. Ljubljana, 1932. Arhivalni viri.

¹¹ Podčrtana imena označujejo izpremembe v rodovih. Način lokalizacije starih zaporednih števil urbarjev na konskripcijske številke kmetij bo obravnaval spis, ki ga pripravljam.

7. Jernej Gašperšič	7. Janez Krek	7. Tomaž Krek
8. Jurij Eržen	8. Jože Pogačnik	8. Marko Pogačnik
9. Jurij Mihelač	9. Urša Gašperšič	9. Janez, sin Elizabete Dolenc vdov. Luznar
10. Matija Grohar	10. Janez Debeljak (urb. Grohar)	10. Matevž Luznar
11. Jera Varl	11. Marjeta Luznar	11. Pavel Jelenc
12. Jurij Luznar	12. Gregor Luznar	12. Pavel Luznar
13. Jurij Feman	13. Maruša Feman	13. Peter Jesenko

Gibanje rodov je bilo torej v odstotkih:

Doba	Vas	Kmetija	Izpremembe	%
1630—1710	Selca	18	11	61.8
	Dolenja vas	13	9	81.8
1710—1790	Selca	18	14	77.7
	Dolenja vas	13	6	46.2

V Selcih so vzdržali od prvotnih rodov na dednih kmetijah v dobi od l. 1630—1790 samo štiri (Podreka, Hajnrihar, Blaznik, Grošelj), v Dolenji vasi pa le eden (Luznar).¹²

Vzroki teh izprememb so bili različni. Pavel Blaznik vidi enega poglavitnih v številni odprodaji kmetij, bodisi iz proste roke (14.7%), bodisi na dražbi (4.6%), dočim stavlja izpremembe po rodbinskih zvezah v drugo red.¹³

Podrobnejše proučevanje listinskega gradiva loškega gospostva¹⁴ in matičnih virov župnega urada v Selcih pa nepobitno dokazuje, da so vprav rodbinske zveze, zlasti priženitve tujih rodov v prvi vrsti izpreminjale imena starih kmetskih rodov in da je razmerje ženitev do prodaj kakor 3:1.

Omejeni obseg te razprave dopušča samo en primer. Od izprememb v imenu rodov, ki jih kaže zgornja tabela za dobo 1710—1790 v Selcih, so se izvršile te-le zaradi priženitve:

1. Jurij Luznar,	ki se je priženil leta 1757.
2. Jurij Luznar,	” ” ” ” ” 1744.
3. Blaž Rant,	” ” ” ” ” 1773.
4. Matevž Semen,	” ” ” ” ” 1763.
5. Urban Notar,	” ” ” ” ” 1759.
6. Urban Kopčavar,	” ” ” ” ” 1754.
7. Jernej Okorn,	” ” ” ” ” 1760.
8. Jurij Grošelj,	” ” ” ” ” 1783.
9. Matevž Šraj,	” ” ” ” ” 1783.

Od 13 izprememb je torej 9, to je 69.2% ali nad dve tretjini povzročenih po ženitvah. Podobno je tudi v Dolenji vasi, kjer se je izpremenilo med 6 primeri rodbinsko ime v 4 primerih zaradi možitve domačih hčera

¹² Danes sta od teh rodov v Selcih na dedni kmetiji samo še dva: Podreka in Hajnrihar, v Dolenji vasi pa na posestvu, ki je padlo od kmetije na kajžo, samo še Luznarjev rod.

¹³ Pavle Blaznik, Kolonizacija, 7, str. 114—115.

¹⁴ Zlasti tako zvanih loških pogodb, zapisnikov o pismih, napravljenih v nespornih sodnih zadevah, ki jih hrani arhiv Narodnega muzeja v Ljubljani v 13 zvezkih pod naslovom »Loški protokoli« za dobo od l. 1695—1798. Njih nadaljevanje hrani za dobo od l. 1800—1850 arhiv zemljiške knjige v Škofji Loki.

ali po zopetni omožitvi vdov.¹⁵ Tudi tu je odstotek dve tretjini izkazanih izprememb.

Nadprodukcija slovenskega prebivalstva v Selški dolini in na okoliških hribih je bila v 17. in 18. stoletju tako močna, da je silila domače sinove z doma po zaslužku v večje kraje doline. Pri tem so si izbirali in izbrali po slučaju, časih tudi z določnim namenom neveste, zlasti na grunatih, kjer ni bilo sinov ali pa niso bili za gospodarstvo, ali kjer je gospodar umrl. Na ta način so se iz svoje moči ustanovili za življenje boljše pogoje, kakršni so jih čakali doma, kjer je le en sin mogel prevzeti kmetijo, ki se takrat še ni smela deliti. Ker je bila tekma za take neveste in vdove velika, so prišli v posest (ne vedno v last¹⁶) starih kmetij po večini čvrsti, delavni in podjetni ljudje, ki so se ali že sami ali v svojih potomcih povzdignili do večje gospodarske in socialne veljave, kakršno je užival prejšnji rod. Tako je krepila izbira močnejšega tudi v socialni tekmi naše ljudstvo in ga usposabljala za boj za obstanek.¹⁷

Résumé.

Die bäuerlichen Besitzverhältnisse des der Herrschaft Lack untertänigen Selzacher Tales in Oberkrain beleuchtet ein einziges, noch erhaltenes Urbar dieser Herrschaft, das sich im Privatbesitze befindet. Der Inhalt dieses Urbars, das die Jahre 1709—1714 umfaßt, wird für die im Selzacher Tale liegenden Ämter Selca (Selzach), Strmica (Stormiz), Stirpnik, Rudno, Sorica (Zarz) und Davča (Als) veröffentlicht.

Im Vergleiche zum Hubenstand im 17. Jahrhunderte sind keine wesentlichen Veränderungen zu verzeichnen. Der Bergort Zelezniki (Eisern) ist in diesem Urbar zum erstenmale gänzlich ausgeschieden und damit dessen Unterordnung unter die landesfürstl. Bergbehörden auch von seiten des Bistums Freysing anerkannt worden.

Bemerkenswert sind die starken Veränderungen im Stande der bäuerlichen Familien, die im Zeitraume von 1630—1710, also in 80 Jahren, 61—81% ausmachen. Das Verschwinden der alteingesessenen bäuerlichen Geschlechter hat jedoch seinen Grund nicht so sehr im Eigentumsübergang durch Kauf oder Versteigerung der Bauerngüter, als vielmehr in familienrechtlichen Tatsachen, vor allem in der Einheirat fremder Geschlechter.

¹⁵ Lovrenc Dolenc, oče Janeza Dolenc z vdovo Elizabeto Luznar; Matevž Luznar z vdovo po Valentinu Debeljaku; Matija, ded Pavla Jelenca, z Marjeto Luznar; Gregor, ded Petra Jesenka, z Marušo Feman.

¹⁶ Iz loških pogodb je pogostoma razviden primer, da obdrži domača hčerka ali vdova kmetijo v svoji lasti in jo ne izroči priženjenemu možu. Ostane in vodi se še nadalje v urbarih kot urbarialna gruntarica (urbarmäßiger Hubsäß), ki sklepa prodajne in menjalne pogodbe, podpisuje dolžna pisma in izroča sama in brez posredovanja moža otrokom kmetijo, bodisi po izročilnih pogodbah ali po poslednji volji.

¹⁷ Tudi v 19. stoletju je trajal ta proces nezmanjšano dalje. Izmed 14 kmetij v Selcih jih je prišlo v tej dobi 11 v tuje roke po ženitnih ali drugih rodbinskih zvezah, torej 85,7% in le tri kmetije po prodaji.

Socialni in gospodarski problemi Ilirskih provinc.

Dr. Fr. Zwitter.

Razmerju Napoleonove Ilirije do razvoja moderne države, socialnega in gospodarskega življenja je bilo doslej posvečenih dvoje večjih monografij: »Ustava in uprava Ilirskih dežel« dr. B. Vošnjaka in »La vie économique des Provinces Illyriennes« dr. M. Pivec-Steletove.¹ Prva knjiga proučuje vprašanja njene ustave in uprave, druga se pa ukvarja z gospodarskim življenjem novega državnega organizma, ki so mu bila usojena le štiri leta življenja. Še mnogo bolj kakor po snovi se pa razlikujeta obe knjigi po metodi raziskovanja in grupacije rezultatov v celoto.

V Vošnjakovi knjigi pride za nas v poštev v glavnem le drugi del: »Ustava in uprava Ilirije«. Prvi del, »Zgodovinski, filozofski in državnopravni temelji Napoleonovega ustavnega in upravnega sistema«, razpravlja na 103 straneh o postanku novega sistema v Franciji in o njegovi recepciji po drugih evropskih državah; »Zaključek« pa poda znova analizo in kritiko Napoleonovega racionalistično-centralističnega sistema. Oba dela sta zelo zanimiva in aktualna, posebno še, ker se je pri nas o vseh teh vprašanjih le malo pisalo; toda z ozirom na naslov knjige in na razmerje k glavnemu delu jima je avtor odmeril brez dvoma preveč prostora. — Tudi tam, kjer govori avtor o Iliriji, prevladuje vidik jurista-sistematika. Le na nekaj mestih se dotakne vprašanj diplomatske in politične zgodovine; pri tem je oris mirovnih pogajanj l. 1809 precej nejasen in trditev, da ni prišlo do ratifikacije mirovne pogodbe, netočna.² Zato pa se odlikujejo ta poglavja po sistematični in jasni razporeditvi snovi, formuliranju vprašanj in po vestni interpretaciji virov za zgodovino ustave in uprave. Pa tudi tu se zdi, da bodo mogli bodoči raziskovalci navajati proti avtorju vedno znova dvoje ugovorov. Na eni strani ni niti približno izčrpal vseh virov za vprašanja, o katerih razpravlja. Naslanja se v glavnem le na tiskane vire, na nekaj kartonov iz Archives Nationales in na nekaj podatkov iz raznih drugih arhivov. Res je sicer, da se je glavni del arhiva ilirske vlade v Ljubljani izgubil in da so vsi ostali arhivi zelo razkropljeni. Vendar pa dokazuje seznam virov v knjigi dr. M. Pivec-Steletove, dasi niti ne obsega materiala za vsa vprašanja, ki so zanimala dr. Vošnjaka, da je v resnici ohranjenih mnogo več dokumentov.³ Na njihovi podlagi bo mogoče priti še do mnogih novih rezultatov. Razen tega se vsiljuje pa še drug po-

¹ Dr. B. Vošnjak, *Ustava in uprava Ilirskih dežel (1809—13)*. Prispevki k nauku o recepciji javnega prava prvega francoskega cesarstva. Ljubljana, 1910. — M. Pivec-Stelè, *La vie économique des Provinces Illyriennes (1809—1813) suivie d'une bibliographie critique*. Paris, 1930.

² B. Vošnjak, o. c. str. 109. Izmenjava ratifikacij se je izvršila 20. oktobra 1809 (De Clereq, *Recueil des traités de la France II*, str. 293).

³ M. Pivec-Stelè, o. c. str. XLII in sl.

mislek: medtem ko razpravlja avtor v vsem prvem delu knjige o tem, kako je nastal v Franciji oni sistem, ki ga je imela prevzeti Ilirija, mu pa zadržujejo tri strani, da omeni vse sisteme, ki so jih Francozi v Iliriji našli, in nekaj stavkov kot odgovor na vprašanje, kaj je po njih ostalo.⁴ To pomanjkanje smisla za ocenjevanje francoske dobe v historični kontinuiteti razvoja naših dežel preseneča še prav posebno pri avtorju, ki noče biti samo jurist-dogmatik, ampak tudi sociolog. Centralna teza vse knjige je, da se je francoski sistem moral izjaloviti, ker pomeni čisto racionalistično, ahistorično uvajanje francoskih institucij v pokrajine s popolnoma drugačno strukturo. To Vošnjakovo mnenje sloni brez dvoma na Taineovem delu o postanku moderne Francije, tem verdiktu pozitivista 19. stoletja nad racionalizmom 18. veka. Naj bo naše mnenje o Taineovem pozitivizmu kakršnokoli, eno je gotovo: Taine je bil konsekventen v svojem nazoru in ga je skušal utemeljiti historično, z dokumenti in dejstvi. Vošnjak pa nikjer ne pokaže, kakšna je bila tista drugačna struktura naših dežel, ki ni prenesla francoskih institucij, in zato izzvani njegova sodba, ki je na sebi morda pravilna, preveč aprioristično.

Popolnoma drugačna je zasnova knjige dr. M. P i v e c - S t e l e t o v e, o kateri je bilo napisanih že mnogo tu- in inozemskih ocen.⁵ V tej knjigi je predvsem zelo lepo rešen problem virov in literature. Za Ilirske province pride v poštev toliko in tako različnih arhivov, literatura o njih je nastajala iz tako različnih vidikov in interesov, da zadene historik, ki hoče studirati Napoleonovo Ilirijo kot celoto, na skoraj nepremostljive ovire. Zato moramo biti tem bolj hvaležni avtorici, ki je storila vse, kar je mogla, da zbere za svoje delo kar največ podatkov iz virov; v tem oziru je ne dosega nobeno drugo delo o Iliriji. Posebne važnosti pa je kritična bibliografija gospodarske zgodovine Ilirskih provinc, ki jo dodaja v prilogi (67 strani). Vsaka taka bibliografija je sicer nujno le izbor in zato je iz raznih vidikov vedno mogoče ugovarjati, da bi bilo treba omeniti še kako delo in zato izpustiti kako drugo, ki je manj važno; posebno pogrešamo Tarléjeve knjige »Le blocus continental et le royaume d'Italie« (Pariz, 1928), ki rešuje isti problem za Italijo; toda kljub temu je ta bibliografija neobhodno potrebna za vse one, ki bodo raziskovali zgodovino Ilirskih dežel. — Na žalost je ohranjen le še majhen del ilirskih arhivalij. Uničevane niso bile le v tedanji dobi, ampak po raznih uradih še v najnovšem času — problem, ki bi ga bilo treba končno že enkrat rešiti. Važnost knjige še povečujejo priloge, registri in karte.

Najvažnejši rezultat knjige je ugotovitev dvojne gospodarske funkcije ustanovitve in organizacije Ilirije: na eni strani je bilo treba izvesti konsekventno kontinentalno blokado tudi na doslej avstrijski obali in onemogočiti vsak direkten stik Avstrije z Anglijo, razen tega pa je bilo treba odpreti francoski levantinski trgovini, predvsem uvozu bombaža, novo kontinentalno pot ter jo osvoboditi vseh ovir od strani Anglije in drugih tujih držav. Izvedba teh načrtov je imela za posledico blokado ilirske obale po Angležih in skoro popoln zastoj vsega prometa po morju;

⁴ B. Vošnjak, o. c. str. 123—26, 270—21.

⁵ Annales historiques de la Révolution française, VIII (1931), str. 267—69 (A. Mathiez); Čas, XXVI (1931/32), str. 72—73 (Ch. Schmidt); Časopis za zgodovino in narodopisje, XXVI (1931), str. 261—69 (A. Veble); Centralna Evropa, V (1932), str. 114—15 (F. L.); Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu, V (1932), str. 121—24 (N. Radojčić); Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, XII (1931), str. 58—59 (J. Polec); Le Monde Slave, N. S. XIII (1931), tome IV, str. 120—23; 306—13 (R. Warnier; B. Svetelj); Prager Presse, 6. dec. 1931, št. 330 (H. Wendel); Revue critique d'histoire et de littérature, LXV (1931), str. 140—41 (E. Haumant); Revue des études slaves, X (1930), str. 314—15 (L. Tesnière); Revue historique, LVI (1931), tome 167, str. 386—88 (H. Hauser) in LVII (1932), tome 169, str. 155—56 (G. Lefebvre); Slavische Rundschau, III (1931), str. 695—96 (H. Wendel).

gospodarsko življenje novih provinc je zato preživelo spremembe, ki so celo bolj važne kakor pa posledice prekinjenja stoletnih vezi z ostalimi habsburškimi pokrajinami. Treba je bilo ustvariti nov sistem mitnic, graditi nove ceste, organizirati pošto, najti novo pot za bombažno trgovino in sploh urediti nanovo trgovske odnose s sosedi; na drugi strani so pa zašli v težko krizo rudniki, industrija in predvsem plovba na morju, tihotapstvo je cvetelo in celo vprašanje preskrbe s soljo in tobakom je prizadejalo Francozom mnogo skrbi.

Napoleonovi trgovski načrti v Orientu postanejo posebno zanimivi, če upoštevamo historični razvoj francoske levantinske trgovine. Kadar govorimo o zgodovini evropske levantinske trgovine, mislimo navadno na srednji vek, ko je bila predvsem v rokah italijanskih mestnih republik; mnogo manj pa je znano dejstvo, da igra levantinska trgovina zelo važno vlogo tudi po odkritju Amerike in da prevzame vodilno vlogo vedno bolj Francija, tako da je v 18. stoletju njen delež večji kakor vseh ostalih evropskih držav skupaj. Z revolucijo pa je Francija izgubila kar čez noč svoj dominantni položaj in od tedaj dalje se vrši evropska levantinska trgovina v znamenju ostre konkurence med posameznimi državami, od katerih si nobena ne more priporiti položaja nekdanje Francije. Jasno pa je, da Francozi dolgo niso mogli pozabiti tega udarca in ko zahtevajo pri mirovnih pogajanjih 1809 kesnejšo Ilirijo, izjavljajo odkrito, da rabijo kontinentalno pot za svojo levantinsko trgovino, ki se tekom zadnjih vojn ne more več posluževati morske poti.⁶ Ta konstelacija nam lepo razjasnjuje vnemo, s katero so se Francozi tekom ilirske dobe lotili poživljenja svoje levantinske trgovine in ki jo tako izčrpno popisuje knjiga dr. M. Pivec-Steletove.

Dočim priznavajo kritike knjigi obširno uporabo virov in važne rezultate za vprašanje kontinentalne blokade, ji pa očitajo po pravici, da v razvrstitvi in obdelavi snovi ni pravega sistema in da se avtorica preveč omejuje na navajanje poročil virov, namesto da bi jih sistematično urejala in kritizirala. Tako bi bilo treba priključiti prvemu delu knjige, ki govori o ustanovitvi in organizaciji Ilirskih provinc, tudi odstavek o Vojni krajini (str. 264—73), ki je čisto administrativnega značaja; nasprotno pa bi bilo treba izločiti iz njega odstavek o rešitvi denarne krize (str. 19—25), ki spada na vsak način v gospodarsko zgodovino. Glavna dva dela knjige nosita naslova »L'exécution du blocus continental en Illyrie« in »La situation économique du pays«. Tu bi bilo mogoče ugovarjati, da v prvem delu odstavek o poljedelstvu, živinoreji in gozdarstvu ter večji del odstavka o financah ne spadata pod poglavje o kontinentalni blokadi; v drugem delu so pa združena v celoto razmeroma heterogena poglavja: o Vojni krajini, nato nov prikaz gospodarskega stanja ter končno odstavek o javnem mnenju in komparativna studija o francoski Iliriji, avstrijski Iliriji in Jugoslaviji. Prikaz gospodarskega stanja je podan po posameznih poročilih in ne po problemih; mnoge važne podatke iz tega odstavka bi bilo treba omeniti že pri raznih poglavjih prejšnjega dela.

Od vseh gospodarskih in socialnih problemov Ilirije so brez dvoma najboljše rešeni oni, ki se tičejo kontinentalne blokade, levantinske trgovine in posledic odcepitve Ilirije od politične in gospodarske enote habsburške monarhije. Mnogo manj je obdelano vprašanje denarnega sistema in gibanja cen. Kolikor je mogoče videti iz fragmentarnih podatkov, raztresenih po knjigi, vprašanje denarnega sistema tudi še po odpravi avstrijskih bankovcev, ki jo Mainati po krivem zameri Francozom, ni bilo rešeno; ljudstvo ne mara sprejemati bakrenega drobca in ko zapuste Fran-

⁶ P. Masson, Histoire du commerce français dans le Levant au XVIIIe siècle, Paris, 1911, str. 656; Napoleonovo pismo Champagnyju od 13. sept. 1809 v Correspondance Napoléonienne, XIX, str. 509, št. 15.800.

cozi Ilirijo, predvidevajo za primer povratka nujnost spremembe denarnega sistema. Tudi izvoz denarja iz Ilirije je bil dovoljen le pod različnimi pogoji. Še bolj fragmentarni so podatki za gibanje cen; na eni strani čitamo o njihovem naraščanju, poleg tega pa vendar tudi o pomanjkanju gotovine in o brezposelnosti. Vem, da so podatki za ta vprašanja fragmentarni, vendar pa bi bilo zelo želeti, da bi jih bilo mogoče zbrati kar največ, ugotoviti tendenco gibanja cen in s tem morda najbolj objektivni kriterij za presojanje gospodarskega položaja.⁷

Ostane pa še drug važen ugovor. Francoska aneksija postavi na dnevni red vprašanje odprave starega reda in uvedbe modernega državnega in socialnega ustroja, ki ga zastopajo Francozi kot dediči revolucije. Sem ne spada samo uvedba moderne državne uprave, ampak tudi cela vrsta reform, ki se tičejo socialnega in gospodarskega življenja: sprememba davčnega in konskripcijskega sistema, vprašanje zemljiškega gospodstva, obrtne in trgovske svobode, židovsko vprašanje itd. Vsa ta vprašanja so seveda omenjena in v knjigi je mnogo dragocenega materiala za njihovo rešitev; niso pa osvetljena s stališča konflikta med starim in novim redom in tako postavljena v pravo historično perspektivo. — Kontinentalna blokada in avstrijska denarna kriza sta nekaj individualnega, enkratnega, kar je mogoče razumeti tudi brez obširnega primerjanja s prejšnjim in kasnejšim stanjem; vprašanje upravičenosti in neupravičenosti starega reda je pa zanimalo vso tedanjo dobo in zato je nemogoče pravilno oceniti francoske reforme, če jih ne primerjamo z avstrijskimi reformami in sploh s stanjem pod Avstrijo. Kakor Vošnjakovemu delu, je mogoče očitati tudi tej knjigi, da ne studira francoske dobe v njeni historični kontinuiteti.

Kot celota je Napoleonova Ilirija brez dvoma nekaj novega v zgodovini. Zato je bilo treba tej novi tvorbi določiti njeno razmejitev proti Avstriji, Italiji in Bavarski, fiksirati državno-pravno razmerje Ilirije in Ilircev do Francije, organizirati centralno vlado v Ljubljani, ki naj stopi na čelo nove državne tvorbe. Tem vprašanjem je posvečen obsežen in morda najboljši del Vošnjakove knjige. Posebno zanimiva je ugotovitev razmerja Ilirije do Francije ter napol vojaškega značaja njene uprave: poleg generalnega intendanta stoji generalni guverner, poleg civilnih sodišč vojaška, Ilirija ne pozna francoskih volilnih zborov.⁸

K podatkom, ki se navajajo za statistiko prebivalstva Ilirije, je treba dodati nekaj kritičnih pripomb. Kolikor je mogoče dognati, so izvršili Francozi eno samo uradno štetje prebivalstva, in sicer l. 1811. v času nove upravne razdelitve.⁹ Vse druge številke, ki se navajajo za prebivalstvo Ilirije, slone na rezultatih cerkvenih ali pa avstrijskih štetij. Kdor pa hoče primerjati avstrijske podatke s francoskimi, mora upoštevati ne samo teritorialne razlike med avstrijskimi in francoskimi upravnimi enotami, marveč tudi razliko v principih, po katerih se je štel. Dočim uporabljajo Francozi moderna načela, štejejo Avstrijci v dotični kraj pristojno prebivalstvo, in sicer predvsem s stališča vojaške konskripcije. Zato je treba odkloniti metodo dr. J. Rusa, ki določi najprej teritorialno

⁷ M. Pivec-Stelè, o. c. str. 18—25, 129, 165, 166, 221—22, 300—301, 305, 313, 335.

⁸ B. Vošnjak, o. c. str. 110 in passim. — Med vprašanja regulacije mej Ilirije spada tudi dodelitev Lienza na Tirolskem, ki jo historiki Ilirije pripisujejo pomotoma že Napoleonovemu dekretu od 14. oktobra 1809; to vprašanje je bilo rešeno s pogodbo od 28. februarja 1810 in protokoloma od 9. jun. in 16. avg. 1810 (H. v. Voltelini, Forschungen und Beiträge zur Geschichte des Tiroler Aufstandes im Jahre 1809, Gotha, 1909, str. 305—306, 400—428).

⁹ A. N., FIE 61, d. 5.

razliko med avstrijsko in francosko Ljubljano in sklepa nato iz difference ca. 2000 duš na istem teritoriju, za koliko je narastla Ljubljana v francoski dobi. V resnici pa je glavni vzrok difference pač različna metoda štetja.¹⁰

Ko pa preidemo od centralne uprave Ilirije na upravo posameznih pokrajin, nam stopi takoj pred oči vprašanje heterogenosti provinc in razmerja do prejšnje uprave. To se pokaže že v teritorialni razdelitvi. Napoleonova Ilirija je razdeljena v province in distrikte. Že Pisani in Vošnjak sta opozorila na Garagninov načrt od l. 1809, ki hoče razdeliti Ilirijo po čisto geografskih vidikih brez ozira na zgodovino, prav po vzorcu Francije.¹¹ Ta načrt ni bil izveden niti pri prvotni razdelitvi na deset intendanc, niti pri kasnejši na šest civilnih in eno vojaško provinco. Prevladala je druga tendenca, ki jo historiki Ilirije premalo poudarjajo: nasloniti se v bivših avstrijskih in beneških delih na avstrijsko razdelitev v gubernije in okrožja ter ohraniti teritorialno enoto civilne Hrvatske in Vojne Krajine.¹² Kljub temu pa je mogoče ugotoviti dve dejstvi. Pri vsem upoštevanju historične razdelitve je obstojala pri Francozih vendar težnja za odpravo enklav in sploh za geografskim zaokroženjem administrativnih enot; pri tem so včasih realizirali tendence, ki so ostale pri Avstrijcih samo v načrtu.¹³ Obenem pa so dobile nove administrativne enote drugačen značaj: vsa oblast je le še v rokah državne birokracije, medtem ko so obstojali prej v nekdanjih avstrijskih delih še vedno poleg nje tudi deželni stanovi, v civilni Hrvatski je imela pa sploh vsa javna oblast še fevdalni značaj. Teritorialne reforme in popolna zmaga državne birokracije v vsej višji upravi značita važen korak na poti k zmagi moderne države nad starim redom.

Dočim je za višjo državno upravo mogoče trditi, da so Francozi le konsekventno izvedli sistem, ki mu je postavila osnovo že terezijansko-jožefinska doba od l. 1747 dalje z guberniji in okrožnimi uradi, je pa zelo težko primerjati oba sistema v vprašanih nižje uprave. V bivših hrvatskih in beneških delih Ilirije je ostal seveda stari red do prihoda Francozov skoraj nedotaknjen. O začetkih moderne državne uprave je mogoče govoriti le za nekdanje avstrijske dedne dežele, kjer je to vprašanje raziskano za dobo po l. 1813 in deloma tudi za terezijansko-jožefinsko dobo v *Kraljestvu Iliriji* dr. J. Polca.¹⁴ Iz tega dela je razvidno, da se v stoletju med Marijo Terezijo in l. 1848 Avstrija sicer oddaljuje od starega reda, kjer je bila vsa nižja uprava prepuščena zemljiškim gospodom in avtonomnim mestom, vendar pa tudi noče postaviti uprave na povsem moderno podlago. Poišče si kompromisno rešitev, da formira nove, geografsko zaokrožene enote in jih poveri nekaterim zemljiškim gospodom kot delegiranim gospodstvom, ki so navezana na državna navodila, vendar pa države nič ne stanejo. Ta princip je izveden že od terezijanske dobe dalje za vojaške zadeve, kjer obstojajo naborni okraji v rokah posameznih delegiranih gospodstev in pod njimi številni oddelki. Kar se tiče organizacije sodstva, ima doba Jožefa II. pred očmi isti cilj; vendar pa preide in ostane sodstvo

¹⁰ J. Rus, Prebivalstvo in obseg francoske Ljubljane, *Geografski vestnik*, III (1927), str. 104—109; prim. A. Gürtler, *Die Volkszählungen Maria Theresias u. Joseph II. 1753—1790*, Innsbruck, 1909, str. 64 in sl.; F. Zwitter, *Razvoj ljubljanskega teritorija*, *Geogr. vestnik*, V/VI (1930), str. 153, prip. 88.

¹¹ P. Pisani, *La Dalmatie de 1797 à 1815*, Pariz, 1893, str. 334; B. Vošnjak, o. c. str. 133. Garagninov projekt se nahaja v privatnem arhivu rodbine Fanfogna-Garagnin v Trogiru, kjer ga je našel Pisani, in pa v Marmontovem arhivu v Châtillon-sur-Seine, Illyrie 2.

¹² Pregled francoske teritorialne organizacije J. Polca, *Kraljestvo Ilirija*, Ljubljana, 1925, str. 37—39; M. Pivec-Stelè, o. c., str. 14—16.

¹³ J. Polca, o. c., str. 39—46.

¹⁴ O. c., str. 127—256.

v rokah delegiranih gospodstev le na Goriškem, medtem ko ostane drugod vse pri starem. Tudi v davčnem oziru je zasnovana vsa reforma Jožefa II. na ideji davčnih okrajev v rokah posameznih delegiranih gospodstev, od katerih združuje vsako večje število davčnih občin, ki imajo tudi neke lastne organe; kakor pa je znano, je bila vsa ta reforma kratkotrajna in že l. 1790 se povrne stari sistem.

Trajni pomen francoske dobe je v tem, da preide po 1813 sodstvo, politična in davčna uprava v bivši Iliriji definitivno od zemljiških gospodov na delegirana gospodstva. Značilno je, da se je izvedla n. pr. na Štajerskem in v celovškem okrožju v davčnem sistemu ista reforma šele nekaj let pozneje, v sodstvu pa je ostal stari sistem do 1848. — Delegirana gospodstva so velikega pomena za postanek modernih upravnih enot. Proti 1848 so vedno bolj pogosti primeri, da v kakem okraju ni mogoče dobiti nobenega gospodstva, ki bi hotelo prevzeti njegovo upravo v svoje roke, in država je prisiljena, da ga upravlja sama. Pa tudi brez ozira na to dejstvo tvorijo delegirana gospodstva začetek moderne uprave.

Če primerjamo vse te reforme s francoskimi, nam postane razlika takoj evidentna: Avstrija sklepa kompromise, omahuje, reformira polagoma; Francozi pa poddržujejo radikalno takoj vso upravo in sodstvo, odpravijo vsak delež gospodstev na njih ter organizirajo na čisto moderni podlagi svoje kantone in občine (*arrondissements communaux*).

Ali se opira ta francoska organizacija na prejšnje avstrijske reforme? Direktne odgovora na to vprašanje ni mogoče dati, ker nam viri za postanek kantonov in občin niso ohranjeni; indirekten odgovor pa bi bilo mogoče dati šele, če bi natančno poznali predfrancosko organizacijo. Nekaj dejstev pa je vendar mogoče ugotoviti.

Jožefinsko davčno regulacijo z njenimi davčnimi občinami, ki ni bila več v veljavi od 1790, so Francozi uvedli na novo in sicer, kolikor je mogoče videti iz aktov, v nespremenjeni obliki. Dr. S. Puchleitnerjeva misli sicer, da so na Kranjskem Francozi vzeli jožefinske davčne občine za osnovo le v novomeškem okrožju, medtem ko se ujemajo v ljubljanskem in postojnskem okrožju njihove katastralne občine s terezijanskimi števnimi oddelki.¹⁵ Ker bi pa morali v tem primeru Francozi izvesti obsežno reformo in se njihova organizacija v onih dveh okrožjih ne bi ujemala niti z jožefinsko niti s kesnejšo organizacijo katastra, nastane vprašanje, če ni v tem sklepanju napake. Dr. S. Puchleitnerjeva vidi seznam francoskih katastralnih občin v imenih, ki jih navaja pregled teritorialne razdelitve Ilirije pri vsaki občini. V resnici se pa nikjer ne trdi, da bi bile to katastralne občine; taka imena se navajajo pri vsakem *arrondissement communal* tudi v pokrajinah, ki sploh še niso imele katastra.¹⁶ Zato si moremo razlagati to razliko bolj enostavno s tem, da navaja seznam pri novomeškem okrožju pri vsaki občini slučajno katastralne občine, iz katerih obstoja, medtem ko našteva pri ostalih dveh okrožjih enostavno pomembnejše kraje v vsaki občini. Po tej razlagi odpade hipoteza o reformi jožefinskega davčnega sistema, o kateri iz aktov ne vemo ničesar. Francozi so enostavno prevzeli jožefinske davčne občine; združili so pa po več celih davčnih občin v en *arrondissement communal* in te zopet v kantone.

Avstrijci so ob svojem povratku sicer odpravili kantone, ohranili so pa občine (*arrondissements communaux*) z jožefinskim davčnim sistemom vred. V zvezi s tem je zanimivo še eno vprašanje. Znano je, da so ostali

¹⁵ S. Puchleitner, *Die Territorialeinteilung der Illyrischen Provinz Krain unter französischer Verwaltung (1809—14)* v *Mitt. d. Mus. Ver. f. Krain*, XV (1902), str. 129 do 144.

¹⁶ *Télégraphe Officiel*, 1811, 11.—25. dec., št. 99—103; 1812, 11. jan.—1. febr., 8.—19. febr., 29. febr., 7. marca, št. 4—10, 12—15, 18. 20.

po Francozih izrazi »fronki« in »fronkarija«; ni pa bilo še niti stavljeno vprašanje, zakaj so ostali po Francozih baš ti izrazi. Po mojem mnenju je to v zvezi z davčno organizacijo. Naši kmetje so seveda plačevali državi davke že tudi pred francosko dobo; toda odrajtovati so jih morali svojemu zemljiškemu gospodu, ki je pobiral od njih tako svoje kakor tudi cesarjeve terjatve. Le tekem kratke dobe po uvedbi jožefinskega katastra je bilo pobiranje davkov odvzeto zemljiškim gospodom in poverjeno delegiranim gospodstvom; toda ta epizoda je trajala le od 1. novembra 1789 do 1. maja 1790 — če je bil ves sistem pri nas sploh izveden — in je bila kmalu pozabljena. Francozi so pa pobiranje davkov popolnoma ločili od zemljiškega gospodstva in to je ostalo v veljavi tudi v kesnejši dobi, ko pobirajo davke deloma delegirana gospodstva, deloma pa direktno državni uradi. Razlika med obema vrstama obveznosti in pa med uradi, ki jih pobirajo, je stopila našemu kmetu živo pred oči in zato je razumljivo, da je dal davkom in davčnim uradom imena iz dobe Napoleonove Ilirije, ko se je to strogo razlikovanje pričelo. Nova reforma v duhu moderne državne uprave je zapustila v našem jeziku svojo sled v »fronkih«.

K pojmu moderne države pa ne spada samo moderna uprava, ampak tudi princip enakosti državljanov pred zakonom. Tudi v tem oziru so izvedli Francozi važne reforme.

V sodstvu je izvedla že avstrijska doba mnogo važnih reform s svojimi kodifikacijami in z reorganizacijo sodišč. Francozom pa je bilo pridržanih, kolikor je mogoče videti, dvoje važnih sprememb. Na eni strani je bilo sodstvo popolnoma podržavljeno; v tem oziru se loči francoska doba tako od prejšnjega avstrijskega sistema patrimonialnih kakor tudi od kesnejšega sistema delegiranih sodišč. Na drugi strani pa je bil v francoski dobi odpravljen princip privilegirane podsodnosti plemstva in duhovščine, ki ga upošteva Avstrija vse do l. 1848; po avstrijskih principih je kompetentno za plemstvo in duhovščino vse dežele deželno ali pa združeno deželno in mestno sodišče v glavnem mestu.¹⁷ Francozi pa v tem oziru ne priznajo nobene razlike med plemstvom, duhovščino in drugimi stanovi.

Predfrancoski davčni sistem ni raziskan. Vendar pa je mogoče trditi, da so obstojale velike neenakosti v razdelitvi davkov. Dominikalna in rustikalna zemljišča niso bila enakomerno obdavčena (na Kranjskem so plačevala prva 20% in druga 25% od svojih dohodkov); mesto Trst ni plačevalo skoraj prav nič davka; rudniki so bili pravtako oproščeni od plačevanja kontribucije.¹⁸ Tudi na tem področju odpravijo Francozi privilegije in uvedejo svoj uniformni davčni sistem.

Še bolj radikalna je reforma konskripcije. Glede te je veljal pod Avstrijo princip, da so od nje izvzeti plemiči, duhovniki, uradniki in honoracijari z rodbinami, meščani in kmetski posestniki ter njihovi nasledniki kakor tudi nekateri drugi stanovi (rudarji itd.). Vsi ostali, v kolikor so v odgovarjajoči starosti, niso poročeni in nimajo kakih očitivnih fizičnih napak, so pa določeni za konskripcijo; način določanja in rekrutiranja je tak, da igra samovolja zelo veliko vlogo. Če primerjamo s tem francoski sistem, vidimo, da so oprostitev le prav maloštevilne in skoraj ne pridejo v poštev. Ker bi bilo pa po tem sistemu konskribirancev preveč, so določili izmed njih vedno le neko število po žrebu; tudi nadomestovanje

¹⁷ J. Polec, o. c., str. 127—28, 147, 167—68; S. Adler, Das adelige Landrecht in Nieder- u. Oberösterreich und die Gerichtsreformen des 18. Jahrhunderts; H. Hermann, Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärntens, III, 1, str. 160; I. Löwenthal, Geschichte der Stadt Triest, II, str. 6, 17—18, 143.

¹⁸ J. Linden, Die Grundsteuerverfassung in den deutschen und italienischen Provinzen der österreichischen Monarchie, Dunaj, 1840, I, str. 168. B. Vošnjak, o. c., str. 198. M. Pivec-Stelè, o. c., str. 48, 51, 52, 64.

je bilo dovoljeno.¹⁹ Jasno je, da je ta reforma vzbudila veliko nezadovoljstvo med vsemi stanovi, ki so bili dotlej oproščeni, in da je ostala francoska konskripcija zato pri nas v slabem spominu; vendar pa moramo priznati, da je bil francoski sistem mnogo bolj modern in, iz našega stališča gledano, mnogo bolj pravičen kakor pa avstrijski.

Med najbolj zanimiva poglavja iz zgodovine Ilirije spada vprašanje zemljiškega gospodstva. Agrarni sistemi, ki so jih Francozi našli, so zelo različni. V večini nekdanjih avstrijskih dednih dežel je vladal oni tip zemljiškega gospodstva, ki je nastal po reformah Marije Terezije in Jožefa II. V civilni Hrvatski velik del teh reform ni bil uveden in položaj podložnikov je zato mnogo slabši. Vojna Krajina ima zopet drugo ureditev. V Dalmaciji in v večjem delu Primorskega vlada kolonat. Od tega sistema, kjer je razmerje med lastnikom in kolonom privatnopravno, je pa treba po Ivšiću razlikovati dubrovniški agrarni sistem, ki ima značaj pravega podložništva.²⁰ Po Pisaniju je treba razlikovati še agrarni sistem, ki je vladal v dalmatinskem *nuovo* ter *nuovissimo acquisto*, kjer so izvedli Francozi že l. 1806 važno reformo s tem, da so odpravili l. 1756 uvedeno lex Grimani.²¹ Iz vsega tega je jasno, da igra vprašanje historične kontinuitete tu še večjo vlogo kakor pri doslej omejenih vprašanjih; zato se mi zdi pogrešno, da sta skušala dr. B. Vošnjak in dr. M. Pivec-Stelè rešiti to vprašanje, ne da bi analizirala položaja, ki so ga Francozi našli, in omenila reforme, ki so bile izvedene pred l. 1809.

Francozi so izvedli — če ne upoštevamo odprave sodnih in vseh drugih javnopravnih funkcij gospodstev — v glavnem tri reforme. Dne 15. novembra l. 1810 so odpravili desetine kapitljem in kapelam v Istri. Člen 252. organizacijskega dekreta od 15. aprila 1811 določi, da so odpravljene brez odškodnine samo čisto osebne obveznosti (*les servitudes purement personnelles*). Vsa prava, četudi fevdalna, ki izvirajo iz nekdanje podelitve zemlje, so pa proglašena le za odkupljiva. Končno določa naredba od 4. junija 1812, da so vse dajatve in natura in v denarju zmanjšane za eno petino; razen tega je odpravljena tlaka dvanajst dni letno, ki jo je moral opravljati vsak najemnik svojemu gospodu; vse druge dajatve in vsa ostala tlaka so pa obvezne kakor doslej, dokler cesarski dekret ne bo definitivno uredil tega vprašanja.²² — Odprava desetine v Istri ima bolj lokalni pomen; važna so pa vprašanja, kaj so »osebne obveznosti« organizacijskega dekreta, kakšen je smisel proglasitve fevdalnih pravic za odkupljive ter zakaj je bila odpravljena ena petina dajatev in pa tlaka najemnikov.

V naših krajih je vladal do francoske dobe davčni sistem terezijanske davčne rektifikacije, ki določa za dominikalna zemljišča drugačno mero obdavčenja kakor za rustikalna. Princip, po katerem se je vršilo obdavčevanje, je bil po raznih deželah različen; na Kranjskem je znašal dominikalni davek 20% in rustikalni davek 25% od dohodka zemljišč.²³ Pri tem pa je važno dejstvo, da so morali zemljiški gospodje plačevati eno petino ne le od zemljišč, ki so jih sami obdelovali, ampak tudi od dohodkov, ki so jih imeli od zemljišč svojih kmetskih podložnikov. — Ko so Francozi organizirali pobiranje svojega zemljiškega davka, so se postavili na stališče, da je le kmet lastnik in da ima le on dolžnost plačevati davek od svojega zemljišča; zemljiški gospod je bil oproščen vsakega davka od svojih do-

¹⁹ B. Vošnjak, o. c., str. 187 in sl. Za avstrijski sistem so instruktivna navodila pri A. Gürtlerju, o. c., str. 64 in sl.

²⁰ M. Ivšić, *Les problèmes agraires en Yougoslavie*, Pariz, 1926, str. 273 in sl.

²¹ P. Pisani, o. c., *passim*.

²² Tel. off. 21. nov. 1810, št. 15; 5. junija 1811, št. 45; 10. junija 1812, št. 47; J. Mal, *Zgodovina slov. naroda*, str. 106, 108.

²³ B. Vošnjak, o. c., str. 198; poročilo hrvatskega intendanta v A. N., FIE 62, d. 4.

hodkov iz zemljiškega gospodstva, zato pa je moral podložniku odpustiti eno petino njegovih dajatev, torej isto vsoto, ki jo je bil prej dolžan plačevati državi. Ta določba pa ne velja samo za Kranjsko — čeprav jo je treba razlagati iz specialnih kranjskih razmer — ampak za vse kraje Ilirije, kjer je obstajalo zemljiško gospodstvo; uveljavljena je bila n. pr. tudi v civilni Hrvatski.²⁴ — Da je ta razlaga odprave ene petine dajatev pravilna, je razvidno iz avstrijskih virov.²⁵ Avstrijci so vso reformo sprejeli in jo pozneje celo posnemali na Štajerskem, kjer so oprostili zemljiške gospode vseh davkov od dohodkov od podložnikov, zato so pa bile podložnikom znižane njihove dajatve za eno šestino.²⁶ Vsa ta reforma je torej v zvezi s spremembo davčnega sistema.

Določbo, da so odpravljene brez odškodnine osebne obveznosti, medtem ko ostanejo vsa prava, ki izhajajo iz nekdanje podelitve zemlje, nespremenjena, so razumeli nekateri historiki v tem smislu, da je odpravljena tlaka, dočim ostanejo vse dajatve.²⁷ To mnenje je seveda napačno; tlaka je obstajala tudi v francoski dobi. Po mojem mnenju je treba razlagati »les servitudes purement personnelles« v smislu »pravic in dohodkov iz osebne in zavetniškega razmerja« zakonodaje o zemljiški odvezi iz l. 1848 in 1849. Sem spadajo: uporabljanje sirot za domača opravila; obvezni mezdni dnevi; »darila«; obrtne dajatve, ki nimajo nobene zveze z zemljiško posestjo; predvsem pa vse služnosti gostačev in kajžarjev brez polja, kakor tudi 13-dnevna tlaka kajžarjev s poljem; vse to velja tudi v primeru, da so bile te služnosti in dajatve spremenjene v denarne dajatve.²⁸ Kakor vidimo, to pojmovanje osebnih obveznosti, ki ga je zakonodaja o zemljiški odvezi le uporabila in ne šele ustvarila, že vsebuje tlako 12 dni, ki jo mora vršiti najemnik svojemu gospodu in ki o njej govori naredba od 4. junija 1812. Tudi to reformo so Avstrijci ohranili; gostaščina ostane odpravljena in razmerje med gospodi in podložniki se označa kot le še stvarno-pravno in ne več osebno-pravno.²⁹

Proglasitev vseh ostalih obveznosti do zemljiških gospodov za odkupljive pa ni prav nič novega. Francozi s tem le ponavljajo določbo patenta od 1. septembra 1798, ki natančno določa postopanje pri tem; odkupitev sama in višina odkupnine ostane prepuščena svobodni odločitvi obeh pogodbenikov.³⁰

²⁴ R. Lopašič, Karlovac, str. 81—82.

²⁵ J. Linden, o. c. I, str. 158—59. J. Hauer, Beiträge zur Geschichte der österreichischen Finanzen, Wien, 1848, str. 40. H. Hermann, o. c., III, 1, str. 279, 332 in sl. Prim. Lattermannov proglas pri J. Mal, Zgodovina slovenskega naroda, najnovejša doba, str. 199.

²⁶ J. Tschinkowitz, Darstellung des politischen Verhältnisses... Graz, 1823—39, str. 27 sl.

²⁷ Vošnjak, o. c., str. 210; J. Gruden, Ob stoletnici Napoleonove Ilirije, Čas, III (1909), str. 151 sl.; Fr. Orožen, Vojvodina Kranjska (Slov. zemlja IV), str. 165. Na obstoj tlake pod Francozi opozarja Mal, o. c., str. 108.

²⁸ »Hof- [Waisen] Dienste; Spinnschuldigkeiten gegen Lohn; Zwangslohntage; Ehrungen; Gewerbszins, die nicht aus einem Verträge über die Theilung des Eigenthums herrührten und entweder auf dem Grunde ruhten oder den Charakter eines Äquivalents für eine von der gewesenen Obrigkeit übernommene Servitut trugen; Robot, Robotgelder, Spinnschuldigkeiten und sonstige Natural- und Arbeitsleistungen von Inleuten und unbefelderten [Catastral- und Rustikal-] Häuslern, wenn dieselben nicht Leistungen von einer entschädigungspflichtigen Stammstelle übernommen haben; 13 Frohntage der befelderten Catastralhäusler. Selbstverständlich fielen auch die Geldleistungen unentgeltlich weg, welche im Laufe der Zeit an die Stelle dieser Naturalprästationen getreten waren.« K. Grünberg, Die Grundentlastung v Geschichte der österreichischen Land- u. Forstwirtschaft und ihrer Industrien, I, str. 53.

²⁹ J. Mal, o. c., str. 200; Die Grundentlastung in Österreich, Wien, 1857, str. 5, 15, 18.

³⁰ K. Grünberg, o. c., str. 19—20.

Iz vsega tega je razvidno, da so Francozi odvzeli zemljiškim gospodom vse javne funkcije in odpravili vse osebne obveznosti podložnikov do njih. Vse razmerje ima le še privaten in zemljiški značaj, kar se pokaže posebno v tem, da preide kompetenca za vse spore od političnih uradov na sodišča. Zaradi spremembe davčnega sistema so Francozi znižali dajatve za eno petino. Preko teh določb pa niso šli. Napačna je trditev, da sta lov in ribištvo v Iliriji regala.³¹ Ti pravici ostaneta v Iliriji in vseskozi do 1848 — tu seveda ne mislim na ribištvo po morju — pertinenca zemljiškega gospodstva.³² — Vendar pa je treba upoštevati, da vse to stanje po mnenju francoskih administratorjev samih ni definitivno. Generalni justični komisar Coffinhal je izdelal l. 1812 predlog za cesarski dekret, ki naj bi dokončno rešil vsa sporna vprašanja; ta projekt pa ni bil nikoli podpisan in njegova vsebina nam — vsaj doslej — ni znana. Po nekem Bertrandovem poročilu proglašajo dajatve zemljiškim gospodom v primeru, da se spremeni lastnik zemljišča, za odkupljive in fiksira višino odkupnine; popust za eno petino velja le za dajatve in ne tudi za služnosti; v celoti zavzema precej konservativno stališče, česar mnogi francoski administratorji niso odobraval. Vendar pa moremo sklepati iz poročil intendantov za l. 1812, katere težkoče so hoteli Francozi predvsem odpraviti.³³

Intendant civilne Hrvatske, ki ima pod svojo upravo tudi nekaj krajev, ki so bili prej del Kranjske, poudarja blagodejni vpliv, ki so ga imele v teh krajih reforme Marije Terezije in Jožefa II. Kmetje so postali pravi lastniki svoje zemlje, kar jih je vzpodbudilo k večji podjetnosti. Vse to odlikuje kranjske kmete pred hrvaškimi, ki ječe pod težkimi bremenmi neomiljenega fevdalnega sistema in so zato popolnoma zaostali. Tu je položaj tak, da niti ni mogoče določiti, ali je lastnik zemlje kmet ali njegov gospod in od koga je treba terjati davke in pristojbine, ki jih je treba plačevati, kadar se spremeni lastnik zemljišča. Treba je urediti to vprašanje in zagotoviti kmetu lastnino njegove zemlje. — Intendanti prej avstrijskih delov Ilirije niso imeli te skrbi, zato so jih pa zanimala druga vprašanja. Francozi so uvedli nove davke na vsako spremembo lastnine zemljišč (zaradi smrti, prodaje itd.); ker pa je bil kmet dolžen v tem primeru plačevati pristojbine tudi svojemu zemljiškemu gospodu, je nastalo veliko nezadovoljstvo. Francoski administratorji izražajo željo, naj bi se odpravile pristojbine zemljiškim gospodom. Ker so pa obveznosti podložnikov do gospodov sploh škodovale pobiranju državnega zemljiškega davka, se pojavlja tendenca, naj se te obveznosti znižajo ali celo odpravijo. Tudi lovska pravica zemljiških gospodov moti Francoze. — Najbolj enostaven je problem seveda v Vojni Krajini in v onih delih Ilirije, kjer vlada kolonat.

Mnenje francoskih administratorjev v tem vprašanju se je v teku časa precej spremenilo. V začetku zastopajo dokaj konservativne tendence. Pozneje pa uvidijo, da plemstva kljub temu ne bodo pridobili, medtem ko postane vznemirjenje in gibanje med kmeti, ki ga netijo tudi nekateri pristaši Francozov, v letih 1812 in 1813 vedno jačje; zato pride Chabrol in — če smemo verjeti Nodieru — tudi Fouché do prepričanja, da je treba storiti več. Pred odhodom Francozov se omenja v uradnih aktih možnost, da se gospodstvo sploh odpravi; del javnega mnenja je prepričan, da je to stvar bližnje bodočnosti. Upoštevati je treba seveda težkoče, ki bi jih v tem primeru pri tedanjih razmerah povzročalo plačevanje odškodnine

³¹ M. Pivec-Stelè, o. c., str. 243.

³² B. Vošnjak, o. c., str. 212. K. Grünberg, o. c., str. 52—53.

³³ Vsa poročila intendantov v A. N., FIE 62, d. 4; vsebina pri M. Pivec-Stelè, o. c. str. 283—99. Bertrandovo poročilo v A. E., Corr. pol., Autriche 55, f. 275—76.

zemljiškim gospodom; odprava gospodstva brez odškodnine bi pa ne ustrezala duhu prvega cesarstva.

Tudi v mestih so izvedli Francozi zelo važno reformo s tem, da so odpravili cehe obrtnikov in trgovcev, dovolili svobodno naselitev in gospodarsko pridobivanje tujcem in Židom ter sploh uvedli *g o s p o d a r s k o s v o b o d o*. V zvezi s tem so Francozi ustanovili pri nas prve trgovske zbornice. Ker doslej še ni raziskano stanje, ki je vladalo pred prihodom Francozov, je težko oceniti pomen te reforme. Iz nezadovoljstva in pritožb hrvatskih, kranjskih in koroških obrtnikov in sploh meščanov je pa mogoče sklepati, da so bili cehovski in meščanski privilegiji dotlej še v veljavi in da posebno *numerus clausus* še ni bil odpravljen.³⁴ Na Koroškem so obstojale še tako zване realne obrti, t. j. obrtnik je smel svojo obrtno pravico prodati, dedovati itd. Avstrija je poskušala večkrat odkupiti realne obrti; ko so torej z uvedbo obrtne svobode obrtne pravice izgubile vsako vrednost, so obrtniki zahtevali, da jim jih država odkupi, kar pa je generalni intendant Chabrol odklonil.³⁵ Avstrija je pozneje, kolikor moremo domnevati, vzpostavila stanje pred prihodom Francozov.

S tem pa še niso našteje vse reforme, ki so jih izvedli Francozi v duhu idej revolucije. Znano je, da so uvedli deljivost kmetskih posestev in da se je ta reforma ohranila tudi v kesnejši dobi. Pravitako so znane francoske cerkvene reforme. Na drugi strani so pa Francozi sklepali tudi kompromise: odpravili niso zemljiškega gospodstva, ohranili so Vojno Krajino, uporabljali so za ceste javno tlako, v Dalmaciji so popustili celo v vprašanju uvedbe francoskih davkov. Toda vsaj v prvih treh primerih moremo ugotoviti, da je to popuščanje vzbudilo pomisleke in diskusije celo med francoskimi administratorji samimi. — Kar se tiče notranjih carin, mitnin in mostnin, ki so tako karakteristične za državo starega reda v nasprotju z moderno državo, se zdi, da so jih Francozi deloma odpravili, vendar pa ne vseh; vsekakor pa je v tem oziru storila mnogo že avstrijska država 18. veka.³⁶ — Med francoske reforme spada po navedbah dr. M. Pivec-Steletove tudi fiksiranje tržnih cen življenjskih potrebščin.³⁷ Pri tem vprašanju je pa treba upoštevati, da so bile te cene v naših mestih v prejšnjih stoletjih vedno določene po oblasteh. Šele pod vplivom fizikratizma se pojavi tendenca, da naj se prepusti njihovo določitev svobodnemu izravnavanju ponudbe in povpraševanja; v Ljubljani se začne uvajati ta princip v dobi Jožefa II.³⁸ Francozi so bili v splošnem brez dvoma bolj naklonjeni temu načelu kakor pa nasprotnemu principu, ki izhaja iz ideologije mestnega in merkantilističnega gospodarstva. Zato bi bilo treba dognati, če niso bile te cene oblastveno določene tudi v predfrancoski dobi (poskusi dobe Jožefa II. so bili morda pozneje opuščeni ali so pa ostali fragmentarni); v nasprotnem primeru pa je treba po mojem mnenju fiksiranje cen razlagati s trenutnim gospodarskim položajem, kakor so ga povzročile neurejene denarne razmere, in ima le provizoren značaj.

Če pregledamo še enkrat francoske reforme, vidimo, da bi bilo vsaj za tisti del Ilirije, ki je bil prej pod avstrijsko upravo, napačno trditi, da

³⁴ J. Mal, o. c., str. 115; M. Pivec-Stelè, o. c., str. 126—28, 308; R. Lopašič, o. c., str. 84.

³⁵ Koroški intendant v A. N., FlE 62, d. 4. Za realne obrti pod Avstrijo: K. Přibram, Geschichte der österr. Gewerbepolitik von 1740 bis 1860, I, Leipzig, 1907, str. 291 in sl., 428 in sl.

³⁶ M. Pivec-Stelè, o. c., str. 29, 32, 130, 305. A. Beer, Die Zollpolitik und die Schaffung eines einheitlichen Zollgebietes unter Maria Theresia. Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung, XIV (1893), str. 237—326.

³⁷ M. Pivec-Stelè, o. c., str. 128 sl.

³⁸ K. Přibram, o. c., str. 465, 467.

pomeni francoska doba začetek uvajanja modernih institucij; to prednost je treba priznati že dobi Marije Terezije in Jožefa II. Pravtako ni mogoče smatrati Ilirije za povsem moderno državo; tu moti predvsem dejstvo, da zemljiško gospodstvo ni bilo odpravljeno. Vendar pa pomenijo francoske reforme zelo velik napredek v tej smeri. Za njimi nastopa reakcija in šele po l. 1848 je dosežena ista stopnja kakor v Napoleonovi Iliriji. Reforme Bachovega absolutizma kažejo mnogo sličenosti s francoskimi. — Sicer pa tega Francozom nikdo ne odreka. Glavni argument je drugačen: Francozi so uvajali svoje reforme prezgodaj, Ilirija še ni bila zrela zanje. Ali je to naziranje upravičeno? Ni dvoma, da je bil francoski davčni sistem izredno težko breme in da so bili uradniki slabo in neredno plačevani. Toda tu je pripisovati glavno krivdo pač izdatkom za armado in pa začetnim napakam, ki so jih Francozi pozneje poskušali popraviti. Do bolj jasnih rezultatov bi privedlo pač primerjanje davčnih podatkov, ki se vedno navajajo za Ilirijo, s starejšimi avstrijskimi davki. Tudi poddržavljenje vseh javnih funkcij je bilo po mnenju mnogih prezgodnje. Tu je treba upoštevati dejstvo, da je Francozom pomagal oni del uradništva, ki je ostal v deželi še od avstrijske dobe; Francozi so namreč prepustili vse uradniške funkcije razen najvišjih domačinom. Na ogromne težkoče je naletelo poslovanje občin, na katere so prenesli Francozi večino funkcij gospodstev. Zaradi bojkota privilegiranih slojev, posebno na Hrvaškem, je bilo pač mnogo-krat težko dobiti sposobnega mairea. Argument, da so bile nove institucije nekaj specifično francoskega in da niso bile primerne za Ilirijo, pride v poštev predvsem na Hrvaškem, kjer je bil problem postanka moderne uprave pozneje rešen na drugačen način. V mnogo manjši meri je pa ta argument pravilen za ostale dežele, kjer so francoske reforme deloma ostale oz. bile na novo uvedene po l. 1848. Na vsak način bi moral francoski režim trajati bolj dolgo, da bi bilo mogoče reči, če so bile težkoče le prehodnega značaja ali pa je bil ves sistem v osnovi zgrešen.

Zgodovinarji doslej niso sistematično primerjali francoskih institucij s starejšimi pod vidikom razlike med starim redom ter moderno državo in družbo. Zato tudi niso prišli do pravih rezultatov o javnem mnenju v Iliriji.³⁹ Brez dvoma je res, da so pri mnogih odločali gospodarski momenti, kakor kontinentalna blokada, težki davki, nova pot levantinske trgovine, in pa čisto osebni momenti. Velik del prebivalstva je seveda pasiven; neko vlogo igrajo tudi avstrijske tradicije in prirojena konservativnost. Toda poleg vseh teh faktorjev, ki jih je treba razlagati iz slučajnosti tedanje konstelacije in ki jim nikakor ne mislim odrekati važnosti, je obstajala vendar tudi v Iliriji še druga ločitev duhov, ki ima svoje razloge v strukturi tedanje dobe. Tu nikakor ne mislim na nacionalni moment, ki je igral tedaj v javnem mnenju le podrejeno vlogo. Dr. Fr. Kidrič je dokazal, da je bil med slovenskimi preporditelji le en del orientiran frankofilsko, dočim so bili drugi avstrofilii; odločalo je pri tem razmerje do idej francoske revolucije.⁴⁰ Isto bi bilo brez dvoma mogoče dokazati tudi za Hrvate; med dalmatinskimi slavisti je cela vrsta frankofilov, medtem ko je v Zagrebu Vrhovac in njegov krog sovražen Francozom. Francoska doba ima sicer velik pomen v tem, da je odkrila politično stran nacionalnega vprašanja; toda to se je moglo zgoditi le pod vplivom idej revolucije in je bilo med sodobniki jasno le majhnemu številu frankofilskih nacionalistov. — Mnogo bolj je zanimalo sodobnike drugo vprašanje: reforme, ki so jih izvedli Francozi v smislu idej revolucije. Ob tem

³⁹ Gl. odstavek o javnem mnenju pri M. Pivec-Stelè, o. c., str. 316 in sl.

⁴⁰ Fr. Kidrič, Dobrovsky in slovenski prepord, Razprave, Hist. sekc., I (1930), str. 100 in sl., prip. 134, 220, 308, 320, 415.

vprašanju so se predvsem ločila naziranja deloma iz načelnih razlogov, deloma pa zaradi različnih interesov.

V Avstriji prične reakcija že od l. 1790 dalje. Doba reform Jožefa II. je končana in se umakne stagnaciji. Mnogi pristaši jožefinizma postanejo — kljub vsem razlikam med tem sistemom in idejami revolucije — sumljivi in policija začne stikati za »jakobinci« in prostozidarji. Zato je pa nadvse značilno dejstvo, da se je v francoski Iliriji prostozidarstvo tako razširilo.⁴¹ V ložah so se brez dvoma zbirali tisti izobraženci, ki so bili pristaši novih filozofskih in političnih idej. — V Dalmaciji se je še od krvavih nemirov l. 1797 ohranilo nasprotstvo med simpatizerji revolucije, ki začno v času Dandoline administracije izvajati svoje ideje, in med njihovimi nasprotniki, ki organizirajo tekom vojne l. 1809 upor proti Francozom pod vodstvom franjeveca Andrije Dorotiča, ki je povzročil že l. 1797 pobuno ljudstva proti »jakobincem«. Tudi v Dubrovniku simpatizira s Francozi stranka, ki obstoji iz »jakobincev« in Židov, dočim jim je plemstvo po veliki večini sovražno. V dalmatinskih mestih pride v poštev tudi antagonizem med meščani in mestnim plemstvom.⁴² — Na Hrvatskem simpatizira z Francozi le majhna skupina izobražencev, med njimi premožni veletrgovci, ki je nasprotna fevdalizmu in Verböczyjevemu zakoniku; zato jim je pa nasprotna »ogrška stranka«, ki ji pripada plemstvo, in masa meščanov, ki sovraži framazone zaradi odprave cehov.⁴³ Tudi za naše kraje smemo trditi, da so bili pristaši Francozov — in to brez ozira na narodnost — prostozidarji, tržaški Židje in sploh vsi oni, ki simpatizirajo z novimi idejami; to nam potrjujejo predvsem avstrijski viri.⁴⁴ Plemstvo, tržaški patriciji in večina duhovščine so bili v sreju brez dvoma avstrijsko orientirani. Ta orientacija se zrcali tudi v spisih konservativnih zgodovinarjev — sodobnikov, predvsem Rossettija in Hermanna. — Kar se tiče ljudskih mas, je težko izreči sodbo. Cerkvene reforme, težki davki, splošna uvedba kon-skripcije in odprava cehov v mestih niso pridobili Francozom mnogo simpatij. Namah pa bi si pridobili Francozi ljudstvo, če bi ostali verni tradicijam revolucije v tem, da bi postopali bolj radikalno v vprašanju zemljiškega gospodarstva.

Značilna je slika gospodarskega življenja Ilirije, kakor nam ga kažejo podatki knjige dr. M. Pivec-Steletove. Iz njih razvidimo, da bi bilo napačno dodeliti gospodarstvo Ilirije eni od tradicionalnih stopenj one sheme gospodarskega razvoja, ki jo je postavil Friedrich List: lov in ribištvo — živinoreja — poljedelstvo — poljedelstvo in obrt — poljedelstvo, obrt in trgovina. Tej shemi pridružujejo nekateri kot zadnjo stopnjo še industrijo in sklepajo potem iz dejstva, da v prejšnjih časih ni bilo velike industrije in da je bila trgovina manj pomembna, da so imele tedaj naše dežele agrarni značaj. Temu nasprotujejo poročila francoskih virov, ki trdijo, da Ilirske dežele niso agrarne. Bavile so se seveda tudi s poljedelstvom in živinorejo, toda ta produkcija ni zadostovala potrebam — po

⁴¹ Fr. Kidrič, Francosko-ilirska loža prijateljev kralja rimskega in Napoleona v Ljubljani, Slovan, XII (1915); Idem, Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije v poročilih dunajskega policijskega arhiva, Rad, 206 (1915).

⁴² P. Pisani, o. c., passim. L. Vojnović, Pad Dubrovnika, I, str. 15—16, 218; II, str. 21—23, 33—35, 111—16, 143, 415—18.

⁴³ R. Lopašić, o. c., str. 70, 84, 87 sl. F. Kidrič, Framasonske lože, str. 41—42. I. Tkalac, Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj, Beograd, 1925, str. 26 in sl.

⁴⁴ Poleg citiranih razprav dr. Fr. Kidriča še I. Prijatelj, Duševni profili naših preporoditeljev, Ljubljanski Zvon, XLI (1921), str. 265, 276 sl.; J. Mal, o. c., str. 206—208; F. Zwitter, Nov seznam frankofilov v Napoleonovi Iliriji, Glasnik muz. dr. za Sl. XII (1931), str. 48—50.

enem od poročil je bila komaj za šest mesecev — in deficit je bilo treba kriti iz dobička drugih panog gospodarstva. Sem spadajo rudniki, les, manufakture, predvsem pa pomorska trgovina. Seveda je v tem oziru med posameznimi provincami velika razlika. Najbolj ugoden je položaj pač na Koroškem, Gorenjskem, Dolenjskem in v severnem delu Hrvaške. Toda tudi tu glavni vir blagostanja — smisel je pač: ona panoga gospodarstva, ki prinaša denar v deželo — ni poljedelstvo, ampak železo in platno. Po nekem poročilu iz l. 1811 mora celo Kranjska uvažati žito in živino.⁴⁵ Obmorski in kraški deli Ilirije pa žive nekoliko od vina, olja, južnega sadja, svile, ribištva, največ pa od tranzita in od vmesne trgovine po suhem in po morju.⁴⁶

Razmerje med Francijo in Ilirijo je bilo, kolikor je mogoče posneti iz fragmentarnih podatkov, zgrajeno na bazi hegemonije Francije. Ilirija je morala dobavljati Franciji (in deloma Italiji) surovine ter tvoriti obenem tržišče za njene produkte; bombaž pride zanjo v poštev le za tranzit, ne sme ga pa sama predelavati.⁴⁷ To mnenje potrjuje tudi analogija položaja Italije in predvsem analogija s položajem Ilircev v vojaškem in kulturnem oziru.⁴⁸

Centralno mesto je odredila dr. Pivec-Stelè, kakor že omenjeno, problemoma kontinentalne blokade na eni in levantinske trgovine na drugi strani. Prva je vplivala na gospodarsko stanje Ilirije neugodno, druga ugodno. Po vestnem proučevanju virov sklepa avtorica, da prevladuje v celoti negativna stran. Ta rezultat se mi zdi točen; vendar pa naj dodam tu nekaj pripomb.

Vsa levantinska trgovina se je vršila le po cesti med Trstom in Kostajnico; zato je razumljivo, da je našel pri njej svoj zaslužek le majhen del prebivalstva Ilirije. Na macedonskem bombažu pa je bila interesirana poleg Francije tudi Švica, ki ga je dobivala svojčas po cesti iz Trsta preko Beljaka, medtem ko se je po l. 1809 vršil transport preko Avstrije, Salcburške in Tirolske. Francozi pa so zasnovali proti koncu svoje vlade načrt, da odcepijo od svoje glavne smeri v Ljubljani novo pot preko Beljaka in Lienza, da bi s tem Ilirija znova participirala na transportu bombaža v Švico. — Prav tako je predlagal hrvaški intendant, da naj bi šla bombažna cesta tudi preko Karlovca in Reke na Trst; s tem je hotel zagurati prebivalstvu svoje province nov vir dohodkov. — Tudi slavna *route Napoléon* od Ljubljane do Dubrovnika oziroma Budve, ki je Francozi niso popolnoma dovršili, ni imela samo strategičnih ciljev, ampak tudi namen, da odpre bombažu novo pot preko vse Dalmacije in s tem tudi prebivalstvu Dalmacije nov vir za zaslužek.⁴⁹ Treba je torej upoštevati ne samo to, kar so Francozi dovršili, ampak tudi vse ono, kar so hoteli in česar zaradi prekratke dobe vladanja niso mogli dovršiti.

Angleška blokada je imela, kakor kaže knjiga, globok vpliv na gospodarsko življenje Ilirije. Vendar pa se mi zdi, da bi bilo treba bolj poudariti tudi druge ovire. Velike važnosti je bila nova meja z Avstrijo, s katero ves

⁴⁵ M. Pivec-Stelè, o. c., str. 274 sl. Idem, Opis Kranjske iz l. 1811, Čas, XX (1925/26), str. 261—62. Marmontovo poročilo od 6. dec. 1810 v A. N., FlE 61, d. 2.

⁴⁶ M. Pivec-Stelè, Spomenica o gospodarskem položaju ilirske Dalmacije, Vjesnik kr. drž. arkiva, Zagreb, 1926, str. 171—77.

⁴⁷ Idem, La vie économique..., str. 117—18, 120 in sl., 163.

⁴⁸ Gl. značilne izjave Napoleona o Hrvatih, ibidem str. 332; načrte glede ljubljanske knjižnice J. Tavzes, Slovenski prepoved pod Francozi, Ljubljana, 1929, str. 33. Za Italijo je obdelal to vprašanje E. Tarlé, Le blocus continental et le royaume d'Italie, Pariz, 1928.

⁴⁹ Poročila intendantov v A. N., FlE 62, d. 4; cf. M. Pivec-Stelè, o. c., str. 288, 292, 294, 296.

čas ni prišlo do sklepa trgovinske pogodbe.⁵⁰ Tudi pri krizi rudnikov pridejo v poštev poleg blokade še druga dejstva: Avstrija je prepovedala uvažanje surovega železa iz Dolnje Koroške v beljaško okrožje, kjer so ga prej predelovali; izgubljen je bil avstrijski trg; Italija je postavila visoke carine na produkte ilirskih rudnikov.⁵¹ Poleg tega pa pridejo v poštev posledice raznih francoskih upravnih reform, denarne krize itd.

Po vsem tem nastane vprašanje, v koliko je Ilirija trpela zaradi dejstva, da ji je bilo zaprto morje in da je izgubila svoje avstrijsko zaledje. Iz knjige bi bilo prav za prav mogoče sklepati le, da so bili prizadeti plovba po morju, industrija, rudniki ter trgovina v obmorskih in deloma tudi v drugih mestih. V resnici pa je bila gospodarska kriza Ilirije še mnogo globlja.

Pri Iliriji je mogoče razlikovati geografsko tri dele: primorski predel z mediteransko klimo, ravninski in alpski predel Koroške, Gorenjske, dela Dolenjske in Hrvatske severno od Kolpe in — v sredi med obema — Kras, ki sega od Soče do Budve. Prebivalci prvega dela so bili prizadeti, v kolikor so se bavili s poljedelstvom, predvsem s tem, da je bila njihovemu olju zaprta pot po morju; to velja posebno za Dalmacijo in Dubrovnik.⁵² V alpskih in ravninskih krajih sta živinoreja in poljedelstvo najbolj razvita; tu so se posledice blokade pač najmanj poznale. O K r a s u pa imamo za Hrvatsko značilno poročilo intendanta de Contadesa za l. 1812, ki pravi, da je zemlja gorata ter neplodna in zato transport blaga edini dohodek prebivalcev.⁵³ To pa ne velja samo za hrvaški Kras. Neko poročilo o Kranjski iz l. 1811 trdi, da živijo prebivalci subdelegacije Postojna — razen nekaterih lesnih delavcev — le od prevoza blaga; odtod izvira beda, ki vlada navadno v tej subdelegaciji.⁵⁴ Iz tega vidimo, da si skušajo Kraševci, ki jih njihova nerodovitna zemlja ne more preživljati, še v začetku 19. stoletja pomagati s transportom blaga in z vmesno trgovino; pri tem jim pomaga ugodna lega Krasa, ki ga presekajo vse poti, ki vodijo k morju in od morja. Pri tem slede tradiciji, ki sega nazaj v čase oživljenja levantinske trgovine v srednjem veku; viri o sporih zaradi trgovine kmetov so že od srednjega veka dalje polni pritožb meščanov proti trgovini Kraševcev.⁵⁵

V zvezi s tem je vprašanje s o l i v Iliriji. Pridobivanje soli je bilo v prejšnjih časih mnogo težavnejše kakor danes in zaradi soli je bilo prelite tekom zgodovine mnogo krvi. Za naše kraje je imela sol pa še poseben pomen. Kakor posnemamo iz knjige, so Kraševci nakupovali v obmorskih krajih sol, ki je prišla v glavnem iz tujine, in jo nato prodajali v notranjih pokrajinah; v zameno so na Ogrskem in v Slavoniji nakupovali živino in žito, v Bosni pa razne produkte živinoreje, in jih prodajali v obmorskih mestih. V francoski dobi se je sol podražila oziroma je sploh ni bilo mogoče dobiti — tu pač ni misliti toliko na sol za konsum, ampak bolj na trgovino z njo — in ko pride zraven še konkurenca Angležev, zastane vsa trgovina.⁵⁶ To ne velja samo za severni Kras, ampak prav posebno še za Dalmacijo. Francozi si prizadevajo, da bi rešili ta problem, odvarjajo nove soline in kupujejo sol celo od Angležev (afera Adamić). Vendar pa ostane dejstvo, da je zaradi zastoja trgovine s soljo in sploh zaradi oslabitve transverzalnih poti zašel v bedo ves Kras. Kakor izgleda, nam je mogoče kon-

⁵⁰ Trgovinska pogodba, ki je omenjena, ibidem, str. 140, ni bila ratificirana (Chronologisches Verzeichnis der österr. Staatsverträge, II, Dunaj, 1909 [Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, 8], str. 80, št. 1535).

⁵¹ M. Pivec-Stelè, o. c., str. 57, 64, 282, 297.

⁵² Ibidem, str. 221, 291.

⁵³ Ibidem, str. 294 sl. po A. N., FIE 62, d. 4; prim. Pivec-Stelè, o. c., str. 74.

⁵⁴ M. Pivec-Stelè, Opis Kranjske iz l. 1811, Čas, XX (1925/26), str. 262.

⁵⁵ F. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana, 1929, str. 50 in sl.

⁵⁶ M. Pivec-Stelè, La vie économique..., str. 102—3, 226—30, 232 in sl., 281, 282, 289—90.

statirati za vse kraške dežele kljub vsem razlikam v historičnem razvoju eno skupno črto: isti geografski faktorji so privedli Kraševce v dobi med oživiljenjem trgovine v srednjem veku in med otvoritvijo železnic v 19. stoletju povsod do tega, da so našli glavni vir zaslužka v transportiranju in v vmesni trgovini. Zato je imel tudi zastoj, ki je nastopil v francoski dobi, povsod podobne posledice. Vsa ta stran problema Krasa seveda doslej ni raziskana; vidi pa se, da bi bilo treba gospodarsko življenje Ilirije obdelati tudi iz geografske strani.

Vse to pa ne zmanjša važnosti knjige dr. M. Pivec-Steletove. Francoska doba spada zdaj med najbolj raziskane v naši gospodarski zgodovini.⁵⁷ Toda tudi za gospodarsko zgodovino velja trditev, ki sem jo postavil za zgodovino ustave in uprave: nemogoče je obdelati periodo štirih let brez ozira na prejšnji in kesnejši razvoj. Celo pri vprašanju kontinentalne blokade, ki je vendar nekaj specifičnega za Napoleonovo dobo, zadenemo na druge probleme, ki še niso raziskani. V teku francoske dobe pa se pojavi tudi cela vrsta vprašanj, ki imajo svojo analogijo v poznejšem razvoju. Med taka vprašanja spadajo ne le reforme v smislu moderne državne uprave, kjer so Avstrijci posnemali Francoze, ampak tudi mnogo gospodarskih vprašanj. V francoski dobi so bili prvič odpravljene cehovski in sploh meščanski privilegiji; to je imelo podobne posledice kakor kesnejša odprava cehov. Med vzroki krize rudnikov se navaja tudi, da rudniki niso več oproščeni od kontribucije in konskripcije ter da ne dobivajo več brezplačno lesa iz državnih gozdov.⁵⁸ Od teh treh reform pa ustrezata vsaj prvi dve splošnim razvojnim tendencam moderne države; iz tega bi bilo mogoče sklepati, da je bil v državi, ki je bila zgrajena na privilegijih, položaj naših rudnikov ugodnejši kakor pa v moderni državi. Tudi za transportiranje in trgovino naših Kraševcev je sledila francoski krizi druga, pomembnejša, ko so se začele graditi železnice.

Francoska doba je bila doslej pri nas mnogo, skoraj preveč raziskovana. V tej razpravi sem poskušal dokazati, da zadenemo pri tem na mnoga važna vprašanja, ki jih ni mogoče rešiti v okviru zgodovine onih štirih let. Naši zgodovinarji bi morali posvetiti svojo pažnjo predvsem tem problemom; na ta način bo mogoče osvetliti pod novim aspektom tudi še marsikatero stran iz zgodovine Napoleonove dobe.

Résumé.

Les problèmes sociaux et économiques des Provinces Illyriennes.

Les institutions politiques et la vie économique de l'Illyrie française ont été traitées jusqu'ici dans deux ouvrages d'ensemble: »La constitution et l'administration des Provinces Illyriennes« de M. B. Vošnjak (Ljubljana, 1910; en slovène) et »La vie économique des Provinces Illyriennes« de Mme M. Pivec-Stelè (Paris, 1930). Le point de vue de M. Vošnjak est celui d'un juriste préoccupé surtout d'établir un système; le livre de Mme Pivec-Stelè, au contraire, se distingue surtout par des résultats très précieux pour la question du blocus continental et du commerce du Levant et par une documentation très étendue, mais qui n'est pas toujours systématiquement interprétée et coordonnée.

⁵⁷ Med manjšimi napakami je omeniti: na str. 9 ni upoštevano, da je večina Nemcev v Iliriji vendar katoliška in ne protestantska in v številu pravoslavnikov Grki pač ne pridejo v poštev (razen Trsta); Reka je bila do 1776 avstrijska in ne hrvatska (str. 311); seznam kart na str. XXXVII—XXXVIII ne navaja njihovega merila; na str. XLV je izpuščeno za »Inventaire sommaire des Archives historiques«: »de la Guerre«.

⁵⁸ M. Pivec-Stelè, o. c., str. 48, 51, 52, 64.

Il y a encore un autre reproche à faire: dans les deux ouvrages on ne se rend pas le compte assez exactement de la situation pendant l'époque antérieure à l'occupation française; d'ailleurs, cette époque a été très peu étudiée et, par conséquent, ce reproche ne doit pas être mis seulement à la charge de deux auteurs. Une étude comparative de l'époque autrichienne et de l'époque française est, cependant, indispensable surtout pour apprécier les grands mérites des Français pour la liquidation de l'ancien régime dans nos pays, ce qui leur a valu les sympathies de tous les partisans des idées nouvelles et la haine des conservateurs. De même, les jugements sur les conséquences économiques de la création de l'Illyrie ne peuvent être qu'approximatifs, parce que nous ne connaissons que très peu les divers aspects de la vie économique de nos pays pendant toute l'époque qui précède et qui suit la domination française.

Naše knjižnice.

Dr. Melita Pivec-Stelè.

Poskus statistike.

V mladih državah, kakor je naša, je statistika že v splošnem pepelka, še v večji meri pa velja to za statistiko bibliotek. Kako revni smo v tem oziru, nam postane posebno jasno, če mislimo n. pr. na seznam znanstvenih bibliotek Češkoslovaške, ki ga je izdal v avgustu l. l. praški drž. statistični urad, ali na podrobni pregled nemških ljudskih bibliotek v Jugoslaviji, ki ga je priobčil v oktobru l. l. Zentralblatt für Bibliothekswesen. L. 1931 ustanovljeno Društvo jugoslovanskih bibliotekarjev je imelo že par mesecev po svoji ustanovitvi namen zaprositi, da se izvrši, na podlagi vprašalne pole, upravnim potom statistika vseh knjižnic Jugoslavije. Ker se radi raznih ovir ta misel dosedaj ni uresničila, podajam tukaj poskus take statistike vsaj za del naše države, za Dravsko banovino oz. za Slovenijo, kar je širši pojem, in sicer brez privatnih knjižnic (na gradovih itd.), ki so težje dostopne kot one javnih institucij.

Podlago pričujoče statistike je tvorila vprašalna pola s 17 točkami.¹ Teh pol je bilo razposlanih 111, odgovorov je došlo 104. Če odziv ni bil stoodstoten, je vendar zelo zadovoljiv (posebno če upoštevamo, da niti uradna češkoslovaška anketa ni dosegla stoodstotnega odgovora); smatram za svojo dolžnost, da se tukaj zahvalim upraviteljem vseh zavodov, ki so, mnogokrat kljub preobremenitvi z delom, omogočili rezultate naše statistike. Došli podatki² seveda niso popolnoma enaki glede podrobnosti: če so nekateri skoro preskromni, se je pri drugih, bolj bogatih, radi odmerjenega prostora kakšen nebistven del moral izpustiti. Iz istega razloga odmerjenega prostora izvira tudi načelo, da se poda zgodovina v glavnih potezah (radi enotnosti) tam, kjer že obstoja publikacija o tem predmetu, z renvoi-em na dotične publikacije, bolj obširno pa tam, kjer tiskanega vira še ni.

Knjižnice so razvrščene po ustaljenih tipih: znanstvene in strokovne, šolske, ljudske in društvene; imamo tudi primer mešanih tipov, kjer pa prevladuje ena ali druga oznaka. Poglavlje zase tvorijo knjižnice po sedanjih političnih mejah od nas ločenega dela našega ozemlja. Dobljeni podatki za te knjižnice so bolj sumarični, radi razmer, ki so preveč znane, da bi se o njih razpravljalo. Ker pa predstavljajo Goriška, južna Koroška, Trst in severna Istra tretjino ne samo našega jezikovnega ozemlja, temveč tudi naše kulturne enote, bi bila statistika brez teh knjižnic torzo. Fiksirati je treba tudi uničene vrednote, še ohranjene pa so sestaven del tiste delavnice, ki jo tvorijo naše knjižnice.

¹ Ime, ustanovitev, zgodovina, vzdrževanje, število del, zvezkov, periodik itd., plosnje, oprema, način postavljanja knjig, katalogi, poslovanje, statistika obiska, uprava.

² Glede inventarnih in drugih številčk je treba pripomniti, da niso z istega dne, marveč so podatki dohajali od oktobra 1932 do februarja 1933.

I. Znanstvene in strokovne knjižnice.

Med znanstvenimi in strokovnimi knjižnicami ni bistvene razlike, navadno pa — čeprav ne nujno — kvantitativna. Med njimi imamo pri nas skupino starih knjižnic z dolgo zgodovino, in skupino na novo ustanovljenih, posebno z ustanovitvijo ljubljanske univerze l. 1919, kar velja v prvi vrsti za seminarske knjižnice. Slednje imajo čisto določen značaj: so načeloma interne in preženčne, ki izposojajo le izjemoma znanstvenikom izven zavoda (posojanje na dom članom zavoda se vrši sicer različno); te skupne poteze se ne bodo vsakokrat posebej omenjale. Skupna lastnost vseh knjižnic tega poglavja pa je brezplačno uradovanje.

Državna študijska (prej licejska) knjižnica v Ljubljani.

Ust.³ 1774 od cesarice Marije Terezije, za javnost dostopna od 1794.⁴ Vzdržuje se z dolžnostnimi izvodi (od 1919 iz vse države), z darovi in z drž. dotacijo, ki se zelo menja, od minima 10.000 Din do maksima 114.000 Din, sedaj pa gre črta zopet vztrajno navzdol. Inv. št. 49.804, štev. zvezkov ca. 175.000 (točno število se bo dalo ugotoviti le po novi celotni inventarizaciji, ker je bil način inventarizacije v raznih časih različen): vezanih knjig nad polovico; inkunabul ca. 600. Predmeti izven inv.: stare lesene in bakrene plošče za tisk, slike-portreti (18) itd. Za knjige, rokopise (ca. 600),⁵ zemljevide (ca. 400), šolske programe, publikacije univerz (33), društvene spise (dosedaj inv. 237) in muzikalije se vodijo ločeni inventarji; grafična zbirka v početkih. Štev. tekočih revij 581 (inozemskih 126), časopisov 252. Knj. je od 1907 nastanjena v posl. II. drž. realne gimnazije, v krilu ob Poljanski cesti, kjer razpolaga s čitalnico z 18 sedeži in z 12 napolnjenimi magacini; stelaže starega sistema z neekonomičnimi predali in policami. Postavljanje knjig neenotno: sprva po strokah, pozneje mešano, samo po formatih, od 1926 je uveden numerus currens. Katalogi: alfabetični in sistematični, oba v vez. knjigah in na listkih; stvarni kat. za novejšo dobo v pripravi, za starejšo dobo Stefanov. Knj. je odprta za stranke vsak delavnik 8—12, 15—17; poslužujejo se v prvi vrsti profesorji in slušatelji univerze, sicer pa najširši krog znanstvenih delavcev. Na dom se izposoja akademikom proti predložitvi indeksa, izven Ljubljane samo uradom.

Statistika izposojenih knjig:

leto	dela	zvezki
1926	1.863	2.603
1927	2.039	2.977
1928	1.903	2.518
1929	1.741	2.399
1930	1.693	2.368
1931	1.673	2.127
1932	2.044	3.153

Statistika obiskovalcev čitalnice:

leto	letno	mesečno		
		povprečno	minimum	maksimum
1924	2.320	193	80	352
1925	2.604	217	132	346
1926	3.548	295	190	591
1927	4.431	369	156	546
1928	4.659	388	208	535
1929	4.416	368	144	504
1930	4.266	355	189	496
1931	4.860	405	169	600
1932	5.911	492	191	858

Bibliotekarji: Baron Inocenc Taufferer (nadzoroval knj. 1775—88), Franc Wilde (1789—1809), Mihael Lieb (1810), grof Hieronim Agapito (1810—2), Charles Nodier (1813), Matija Kalister (1813—28), Matija Čop (1828—35), Jož. Kal. Likawetz 1836—50), Miha Kastelic (1850—65), dr. Gottfried Muys (1865—97, od 1872 naslov »kustos«), Konrad Stefan (1897—1909), Luka Pintar (1909—15, od 1911: direktor), dr. Avgust Žigon (zač. vodja 1915—20, ravnatelj 1920—25). — Skriptorji: Franc Hladnik (1795—7), Matija Kalister (1799—1803, 1811—3: bibl. pomočnik), Jožef Sušnik (1803—9), Jurij Pavšek (1809

³ Kratice: abs. absolvent, del. delavnik, g. gimnazija, inv. inventar, kat. katalog, knj. knjižnica, list. listovni, posl. poslopje, strok. strokovni, št. številka, štev. število, ust. ustanovljena, vez. vezan, zv. zvezki.

⁴ Jurij Kosmač, C. kr. licealna bukvarnica v Ljubljani, N 1850, 94, 98, 106 (ponat. LČ 1851, št. 7, 8); isti: Die k. k. Lyzealbibliothek in Laibach, MHK XII (1857), 61—66. — Konrad Stefan, Geschichte der Entstehung u. Verwaltung der k. k. Studien-Bibliothek in Laibach, MMK, XX (1907), 1—116. — Joža Glonar, Drž. licejska knjižnica v Ljubljani Hustr. Slovenec, III (1927), 4. J. A. Glonar: Zschr. f. Bücherfreunde, 1931, 40, 100. 1928, 35; 1929, Beiblatt 102. — France Kidrič, Biblioteški problem in univerza, Zgodovina slov. univerze v Ljubljani do 1929, 424—428.

⁵ Jurij Kosmač, Rokopisi ljubljanske bukvarnice. Slov. glasnik 1863, 246, 286, 317. — V. Jagić, Slavica der Laibacher Lyzealbibliothek. Wien 1899. — Г. А. Ильинский, Рукописи Копитара въ люблянкой лицейской библиотеки. С.-Петербургъ 1904. — Milko Kos-France Stelè, Srednjeveški rokopisi v Sloveniji. Lj. 1931, 1—118.

—10), Luka Martinak (1820—3), Miha Kastelic (1825—50), Karel Melzer (1850—1), Jurij Kosmač (1852—72), Franc Levstik (1872—87), Konrad Stefan (1888—97), Luka Pintar (1898—1909). — Amanuensis: Dr. Avgust Žigon (1910, bibliotekar II. r. 1911—6, I. r. 1916—20). — Asistenta: Dr. Janko Bratina (1919—4. 1. 1920), dr. Milko Kos (1919—24). — Praktikant: Dr. Vinko Zupan (1910—23. 4. 1915). — Aktuar: Ludovik Plevelj (1920—11. 8. 1929). — Diurnista: Franc Gerkman (1873—5), Ignac Vidmar (1875—1910). — Služitelji: Jožef Oblak (1819—22), Jurij Kosmač (1823—52), Viljem Urbas (1853—6), Ludovik Germonik (1857—72), Franc Bolle (1901—6), Anton Jakl (1906—26). — Sedanje stanje: Dr. Janko Šlebinger (upravnik od dec. 1925); bibliotekarji: dr. Joža Glonar (od 1919, list. in inv. kat.), dr. Jos. Puntar (od 1920: izposojevanje knjig, sodelavec pri stvarnem kat.), dr. Avgust Pirjevec (od 1920: rokopisi), dr. Melita Pivec-Stelè (od 1920: continua, periodica, društv. spisi), dr. Jože Rus (od 1925: čitalnica, zemljevidi); arhiv. uradnica Slava Pipp (od 1929: pisarniški posli); služitelja: Jak. Doleneč (od 1919), Iv. Pintarič (od 1927).

Študijska knjižnica v Mariboru.

Mestna ustanova, solastnika Zgodovinsko in Muzejsko društvo v Mariboru. Ust. 1903 od Zgodovinskega društva, kot javna knjižnica 1923 od mestne občine.⁶ Vzdržuje se z dotacijo mestne občine, letno 58.000 Din, in z izposojevalnino leposlovnega oddelka, ca. 18.000 Din letno. Inv. št. 10.380; razen tega 14.000—16.755 prejšnje katalogizacije, in ca. 2000 zv., ki še niso katalogizirani, predvsem knjige iz bivše triglavanske knj.; število zvezkov ca. 31.000, vez. knjig ca. 21.000; vseh knjig in brošur je 25.400, revij 420 (v 4540 zv.), časopisov 206 (v 1100 zv.). Zemljevidi in rokopisi so le deloma inventarizirani, plakati sploh ne. Knj. se nahaja v bivšem kazinskem poslopu, sedaj last mestne občine, Slomškov trg 17. Oprema: nova lesena stojala, prilagojena prostoru. Načelo ureditve: numerus currens. Katalogi: inv. kat. v vez. knjigi, alfabetični in predmetni list. kat.; za leposlovni oddelek alfabetični kat. v vez. knjigah. Odprta vsak delavnik od 15—18; obiskovalci dijaki in profesorji, v leposlovnem oddelku meščani vseh slojev; v čitalnici dnevno povprečno 30 obiskovalcev; na dom se je izposodilo 1931 13.970 zv. proti povprečni izposojevalnini 1 Din za knjigo. Knj. zamenjuje z drž. licejsko knjižnico v Ljubljani, z vseučiliško knjižnico v Gradcu in s Slovensko knjižnico v Pragi. Osebe: Davorin Žunkovič, podpolkovnik v p., 1923—1931 (nabava nove opreme); dr. Janko Glaser, bibliotekar od 1926, ravnatelj od 1931 (posebna pažnja za izpopolnitev lokalne literature); Elizabeta Obolenska (abs. višje deklishe šole v Moskvi) od 1923 (izposojevanje knjig in nadzorstvo v čitalnici); Franc Avsenak (abs. gimn.) od 1932 (pisarniški posli); Ant. Slavič (sluga).

Knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani.

Ust. po predlogu škofa Gruberja, sprejetem 1821 od kranjskih deželnih stanov, odobrenega 1826 v cesarski pisarni.⁷ Od začetka navezana na darove in volila. 1827 prevzem knj. razpuščenega kazinskega društva, 1885 prevzem knj. razpuščenega Historičnega društva za Kranjsko. Od 1889 zamenjava z inozemskimi publikacijami potom MMK; od 1910 je vršilo isto nalogo Muzejsko društvo za Kranjsko s Carniolu; od 1919 Muzejsko društvo za Slovenijo z Glasnikom, od 1930 še s prirodoslovnimi Razpravami. 1889 je pripadla Dežmanova knj. (važna posebno za prirodoslovne vede), pred vojno knj. Anast. Grūna (spopolnilo za klasično literaturo). Drž. dotacija 20.000 Din se porablja razen za knj. tudi za nabavo fotografskega materiala itd. Št. inv. 8433; štev. zvezkov ca. 20.000; ca. polovica vezana. Knj. vsebuje še: a) knjige, ki še niso inventarizirane, b) zapisnike sej dež. zborov, drž. zbora in Nar. skupščine, c) zbirko starih grafičnih listov, tiskov, reprodukcij, originalov, č) risarsko in skicno gradivo domačih mojstrov, d) zbirko božjepolnih in drugih podob, e) zbirko geoloških in geografskih kart, f) zbirko portretov, g) zbirko gledaliških programov. Bolj podrobnih podatkov ni mogoče podati, ker katalogizacija še ni izpeljana v celoti. Knj. se nahaja v Narodnem muzeju, Bleiweisova cesta. Stelaže zadostujejo za sedanje štev. knjig, vendar prostor ovira smotrno urejevanje knjig. Knjige so postavljene po formatu; alfabetični listovni katalog. Knj. je odprta med uradnimi urami Nar. muzeja, sedaj od 8—14. Obiskujejo jo v prvi vrsti slušatelji univerze, v zvezi z arhivom zlasti literarni zgodovinarji in zgodovinarji, sicer pa najsplošnejši krog interesentov, posebno arheološko in umetniško interesirani. Knj. je v načelu prezenčna; od izposojevanja je popolnoma izključeno domoznansko slovstvo; izposoja se proti prejemnici, izven Ljubljane samo uradom; obiskovalcev dnevno povprečno 5.

Osebe: dek. Ant. Koblar 1890—1900; dr. Alfonz Müllner 1900—1903; Franc Komatar 1903—1904; Peter Radics 1904—1905; dr. Walter Schmid 1905—1909; dr. Josip Mantuani 1909—1924; dr. Josip Mal 1909—1924; dr. Ivan Zibert 1921—1925; knjižničarsko mesto reducirano 1926; dr. Avgust Pirjevec, dodeljen 1926—1927 (začel katalogizacijo); dr. Angela

⁶ Janko Glaser, Študijska knjižnica v Mariboru, Maribor, 1928. ČZN, 1932, 62—64; Ilustracija, 1931, 151.

⁷ Josip Mal, Knjižnica in arhiv, Vodnik po zbirkah Nar. muzeja, 176—180. — Fr. Kidrič, o. c., 428—430.

Piskernik (pomočnica), 1926—1927; dr. Ferdo Kozak, dodeljen 1927—1928 (nadaljeval katalogizacijo). Sedaj, od 1928, vodi knj. dr. Rajko Ložar, kustos arheološkega oddelka. Posebnega sluge za knjižnico ni.

Knjižnica Etnografskega muzeja v Ljubljani.

Ust. 1921 od dr. N. Zupaniča. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Knj. še ni urejena, inventarja ni; ca. 700 knjig. V posl. Nar. muzeja, Bleiweisova cesta; z omarami dobro opremljena. Dostopna med uradnimi urami Nar. muzeja, sedaj od 8—14. Obiskovalcev letno 30; na dom ne izposoja. Ureba: ravnatelj dr. Niko Zupanič, asistent dr. Stanko Vurnik 1922 do 1931, Mia Brejc, učiteljica, dodeljena 1929—1932, restavrator Maksim Gaspari.

Knjižnica Muzejskega društva v Ptuj.

Ust. 1893 od prof. Franca Ferka.⁸ Znanstvena knj. (pos. arheologija, umetnostna zgodovina, domoznastvo, numizmatika in zgodovina) se vodi ločeno od leposlovne knjižnice in šteje 640 del. Knj. se vzdržuje iz dohodkov Muzejskega društva. Št. inv. 6800, vez. knjig je 3400, 8 revij, 4 časopisi, 165 zemljevidov, 360 plakatov, 370 rokopisov, 320 slik. Knj. se nahaja v posl. Mestnega Ferkovega muzeja, Dominikanski trg 1; oprema: 2 stelaži, 8 omar. Knj. postavljene po strokah; 2 kataloga: strokovni v vez. knjigi in listovni. Knj. je stalno odprta, poslužujejo se je člani Muz. dr. in druge stranke; čitateljev letno 50—70; članarino plačajo Muz. dr.; izposoja se tudi na dom. Nadzorstvo knj. vodi odbor Muz. dr., knjižničar je navadno njegov tajnik, sedaj Anton Smodič, učitelj.

Knjižnica teološke fakultete v Ljubljani (s knjižnicami seminarjev in Bogoslovne akademije).

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo (za 1931-32 16.000 Din). Št. inv.: knj. Teološke fakultete 846, knj. Cerkveno-zgodovinskega seminarja 238, knj. Dogmatičnega seminarja 251, knj. Praktičnega seminarja 53, knj. Bibličnega seminarja 522, knj. Filozofskega seminarja 286, knj. Seminarja za osnovno bogoslovje 262; skupaj 2458, brez knjig Bogoslovne Akademije, ki nima inventarja. Štev. vez. knjig 4336, revij 120. Knj. se nahaja v Alojzije-višču, Poljanska cesta, v I. in II. nadstropju; za sedanje stanje je zadostno opremljena. Knjige so postavljene po strokah; 2 kataloga: alfabetični listovni, strokovni v vez. knjigi. Knj. je odprta po dogovoru, poslužujejo se je profesorji in slušatelji fakultete; na dom ne izposoja. Upravitelji: prof. dr. Lamb. Ehrlich, prof. dr. Aleš Ušeničnik, od 1926 prof. dr. Josip Turk; pomožni knjižničarji 4 bogoslovci, ki se določajo.

Semeniška knjižnica v Ljubljani.

Ust. 1701 iz knj. škofa J. A. Herbersteina, prošta J. Prešerna in stoln. dek. J. Dolničarja, kot javna knjižnica, po ust. licejske knj. je javnost prenehala.⁹ Ne dobiva nobene podpore, odkar je ust. teol. fakulteta v Ljubljani. Inv. št. 9495, štev. zv. 18.000; knjige so skoraj vse vezane; revij 34, zemljevidov 6, rokopisov ca. 250.¹⁰ V posloju semenišča; dvorana ena pri nas zelo redkih starih knjižničnih dvoran, zidal arh. Martinuzzi 1714, slikal Quaglio 1721. Knjige so v stelažah in omarah razvrščene po strokah. Kat. je alfab., za veliko knj. v knjigi, za malo listovni. Knj. splošno za stranke ni odprta, na željo se pa izposoja v vsakem času, izredno tudi na dom. Knjižničar je vsakokratni spiritual, sedaj dr. Ciril Potočnik.

Knjižnica ljubljanskih bogoslovcev (Cirilsko društvo).

Inv. št. 4666, štev. zvezkov ca. 6000, knjig 4411, revij 258, rokopisov 47. V posloju semenišča. Knjige razdeljene po strokah. Kat. po št. v vez. knj., in alfabetični listovni. Knjižničarji so bogoslovci, voljeni na občnih zborih Cirilskega društva.

Frančiškanska knjižnica v Ljubljani.

Ust. po prihodu frančiškanov v Ljubljano (1230—1242),¹¹ v sedanjem obsegu pa rezultat dobe po 1609, ko so se po 13 letnem presledku vrnil. Knj. se je selila 3—4 krat: prvič v dobi omenjenega presledka; drugič, bržkone, ko je bil zidan 1686/88 novi samostan na sedanjem Vodnikovem trgu; tretjič ob selitvi 1784 v bivši avguštinski samostan na levem bregu Ljubljanice; četrto, po znanem potresu 1895, ko je dobil samostan hude poškodbe in se je morala ena tretjina posl. podreti. Tedanji gvardijan, p. Hugolin Sattner, je dozidal 1896 posl. klerikata in lastno priključno stavbo za knjižnico. (Načrt za knj. je

⁸ Poročila v ČZN, Maribor.

⁹ J. Polec, Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti, Zgodovina slov. univerze, 7. Fr. Kidrič, o. c., 430—432.

¹⁰ Kos-Stelè, o. c., 125—137.

¹¹ A. Tominec, Pregled zgodovine frančiškanov med Slovenci, Cvetje, 1926, 59; Joannes Gregorius a Thalberg, Epitome chronologica urbis Labacensis, 40. Fr. Kidrič, o. c., 432.

izdelal arh. Jeblinger iz Linza, ki ga je škof Missia pozval v Lj.) Knj. je dvonadstropna s pritličjem, z galerijami vsenaokoli; opaž je lesen, ogrodje stelaž vežejo železne traverze. Obseg knj.: ca. 25.800 del v ca. 31.000 zvezkih (večino starejših knjig je preskrbel provincijal p. Žiga Skerpin), poleg tega srednjeveški rokopisi,¹² nekaj inkunabul, letopisi ljubljanski jezuitov za dobo po 1722, ilustrirani atlanti in ostalina p. Bonvenuta Crobatha (Prešernovega prijatelja) in obsežno zbirko muzikalij, ki sta jih preskrbela komponista pp. Avg. Hribar in Hug. Sattner. Pri ureditvi knjig je bil merodajen ekonomski in estetski vidik, po možnosti tudi skupna pripadnost. Katalogi: listovni alfabetični kat. po avtorjih (knjige pa so vpisane tudi v vez. knjigi), stvarni kat. je v početkih, delo počasi napreduje. Več originalov Val. Metzingerja in M. Langusa ter nekaj ikon, prinesenih iz ruskega ujetništva. Knj. se poslužujejo predvsem redovniki in posamezni znanstveniki; na dom knj. načeloma ne izposoja, izveniši resnim znanstvenikom proti reversu. Sedanji knjižničar dr. p. Ang. Tominec, asist. p. Krizolog Zajec in dr. p. Roman Tominec.

Bogoslovna knjižnica v Mariboru.

Podlago knj. tvori bivša knj. pri Sv. Andražu, ki so jo 1859 prepeljali v Maribor. Najbolj se je pomnožila knj. za časa ravn. K. Hribovska, ki je odkazal dve sobi v 1. nadstr., dal napraviti nov katalog, dobavil zbirko grških in latinskih cerkvenih očetov in Bollandiste.¹³ Knj. se vzdržuje z drž. dotacijo, letno ca. 5000 Din, ki se razdeli na nakupe, vezavo itd. Kat. navaja 11.670 knjig, 2221 brošur, 28 revij in časopisov, 9 zemljevidov, 40 inkunabul, 140 glasbenih del. Od preselitve 1859 do danes nastanjena v posl. bogoslovnega semenišča, Glavni trg; oprema zadostna, 10 omar in 8 vel. stelaž. Knjige postavljene v največjem času po skupinah, alfabetični kat. Knj. je vsak teden redno odprta za stranke; čitatelji, v prvi vrsti profesorji in bogoslovci, deloma tudi duhovniki lavantinske škofije, letno ca. 95; knj. izposoja izjemoma na dom; zamenjava duplikatov. Upravitelj knj. je ex offo vsakokratni podravnatelj bogoslovnega učilišča (študijski prefekt), pomagajo 3 bogoslovci (knjižničar in 2 amanuensa), ki jih za določeno dobo imenuje vodstvo.

Profesorska biblioteka juridične fakultete v Ljubljani.

Ust. 1920 od profesorskega kolegija fakultete, po iniciativi dr. G. Kreka, ki je knjižnico tudi uredil.¹⁴ Vzdržuje se z drž. dotacijo in z darili. V l. 1932/33, v katerem je bila dotacija knj. popolnoma črtana, je nakazal fakultetni svet iz sredstev seminarjev 22.500 Din, priskočila je na pomoč tudi ljubljanska Odvetniška zbornica, toda niti s to pomočjo se ne more kriti nabava periodik, dozdej kompletnih od 1. letnika. Ako bi se kredit še nadalje okrnjeval na ta način, knj. v par letih ne bo več mogla služiti njenim znanstvenim svrham; že v tekočem letu se mora ustaviti naročba polovice periodik in kontinuand. Knj. ima 24.007 katalogiziranih zvezkov, več kot polovico vezanih. Do 1931 so se dale v vezavo vse važnejše knjige z obsegom višjim od 10 tiskanih pol; odtlej se ne more dati nobena vezati, niti najbolj uporabljene zakoniki ne, ne samo zaradi izrečne prepovedi ministrstva, temveč tudi zaradi nezadostnega kredita. Revij ima knj. trenutno še 94. Knj. se nahaja v posl. univerze, Kongresni trg, in sicer po treh selitvah, od jeseni 1929 a) v sobi 62 (čitalnica, pisarna, priročna knjižnica, shramba periodik), b) v sobi 63 (upravitelj, Carnegijeve publikacije), c) v dvorani 61 (skladišče I), č) na hodniku 60 (skladišče II), d) v predsobi (skladišče III); rezervirani sta še sobi 86 in 87 v I. nadstropju, kjer je bila knj. nastanjena pred zadnjo preselitvijo. V skladiščih I in II je 18 stelaž in 12 omar, v čitalnici velika omara s 133 premakljivimi predali za tekoče letnike časopisov. Knjige so uvrščene po strokah, v vsaki stroki v alfabetičnem redu (avtorja ali merodajne besede stvarnega naslova). Splošni alfabetični nominelni listovni katalog; pripravlja se tudi alfabetični realni katalog, ne napreduje pa zaradi pomanjkanja osebja. Knj. je odprta vsak delavnik od 9—13, 16—19, v soboto od 9—13; dostopna v prvi vrsti docentom juridične fakultete in ostalih fakultet, v drugi vrsti slušateljem juridične fakultete, v kolikor seminarske knj. ne zadoščajo; poslužujejo se knj. pa tudi lahko aktivni sodniki, odvetniki, notarji, z dovoljenjem upravitelja tudi druge osebe. Na dom izposoja knj. na 30 dni proti prejemnici, slušateljem samo izjemoma pod primernimi kavelami (položba indeksa itd.). Na dom je bilo izposojenih 1929: 356 zv., 1930: 277 zv., 1931: 358 zv. Knj. zamenjuje publikacije z več tu- in inozemskimi znanstvenimi instituti, kot predmet zamene služi v glavnem Zbornik znanstvenih razprav, pa tudi spisi docentov fakultete. Osebe: v začetku je bil upravitelj prof. dr. Gregor Krek, brez pomočnika; 1926 je bil imenovan za uradnika knj. pisarniški uradnik višjega deželnega sodišča (abs. nižje gimnazije, ki je služboval 17 let pri sodišču, 1919—1926 v Centralni knjižnici v Justični palači), ki vrši zunanjo službo in (po navodilu) katalogizacijo; od 1922 en služitelj.

¹² Kos-Stelè, o. c., 141—145.

¹³ Fr. Kovačič, Lavantinsko bogoslovno učilišče v Mariboru, v Spomenici ob 70 letnici, 1—48.

¹⁴ Zgodovina slov. univerze do 1929, 333—337.

Knjižnica narodnogospodarskega seminarja.

Ust. 1920. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Štev. zv. 984. V posl. univerze, v pos. sobi.
Upr. prof. dr. Franc Eller.

Knjižnica kazenskopravnega seminarja.

Ust. 1920. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Štev. zv. 1421. V posl. univerze, v pos. sobi.
Upr. prof. dr. Metod Dolenc.

Knjižnica javnopravnega seminarja.

Ust. 1920. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Štev. zv. 995. V posl. univerze, v pos. sobi.
Upr. prof. dr. Albin Ogris.

Knjižnica seminarja za mednarodno zasebno pravo.

Ust. 1928. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Štev. zv. 168. V posl. univerze. Upr. prof.
dr. Stanko Lapajne.

Knjižnica pravnozgodovinskega seminarja.

Ust. 1920. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Štev. zv. 222. V posl. univerze. Upr. prof.
dr. Gregor Krek.

Knjižnica civilnopravnega seminarja.

Ust. 1920. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Štev. zv. 304. V posl. univerze. Upr. prof.
dr. Gregor Krek.

Centralna knjižnica v Ljubljani.

Ust. 1918 po iniciativi predsednika višjega dež. sodišča Ivana Kavčnika, ki je prosil poverjeništvu za pravosodstvo v Ljubljani, da bi dovolilo 20.000 kron za ustanovitev strokovne knj. pri omenjenem sodišču, s katero bi se združili tudi knj. društva »Pravnik« in knj. nekdanje »Juridische Gesellschaft« v Ljubljani; poverjeništvu je dovolilo 5000 kron, skupščina društva »Pravnik« pa je sklenila, da da knjižnico le v upravo, da pa ostane separirana, kar se je pokazalo začasno za neizvedljivo. Nova Centralna knjižnica je bila ustanovljena iz bivše zelo pomanjkljive knj. dež. sodišča (pretežno nemške strokovne knjige, dunajsko pravno časopisje, zakoni: 407 del v 1600 zv.) in z nabavo novih knjig. Kavčnikova akcija za pridobitev knj. bivšega kranjskega dež. odbora (v pričakovanju, da bo višje dež. sodišče poslovalo tudi kot upravno sodišče) ni uspela. Naziv »Centralna knjižnica« je bil izbran koj s početka v mišljenju, da naj bi služila knj. uradnikom vseh centralnih uradov, po prevratu osnovanih v Ljubljani. Na prošnjo takratnega svetnika višjega dež. sodišča dr. Greg. Kreka je poverjeništvu za notranje zadeve 1919 ugotovilo, da »Juridische Gesellschaft« že 40 let ne deluje in ne obstoja več, in oddelek za notranje zadeve pokrajinske uprave je prisodil 1921 vso imovino tega društva Centralni knjižnici; s tem je pridobila 770 knjig v 1938 zvezkih. 1924 je prevzela od bivšega oddelka ministrstva pravde v Lj. 43 knjig v 73 zvezkih. — Knj. se vzdržuje z drž. dotacijo, ki je v zadnjih letih silno skromna, niti 10.000 Din; od teh odpade ca. 1.500 na vezavo, ostalo za nakupe knjig in naročnino revij. Dvakrat je naklonila večja zneska Odvetniška zbornica v Ljubljani. Inv. navaja 4092 št., v 8792 zv. (vez. knjig ca. dve tretjini), od teh je 1550 revij. Knj. je nameščena v zapadnem krilu 1. nadstr. pravosodne palače, v 3 sobah. Oprema: v predstojnikovi sobi (kjer je bila predvojna sodna knj.) 5 zasteklenih omar, v 2. sobi (čitalnici) odprte obstenske omare, v 3. sobi zaprte zasteklene stelaže. Knjige so razdeljene v 10 oddelkih: E (edicije zakonov), C (civilno pravo), P (civilno form. pravo), K (kazensko pravo), J (javno pravo), H (pravna zgodovina), L (zakonodaja), R (revije), O (odločbe), V (varia, dela nepravniške vsebine). V posameznih oddelkih so knjige postavljene alfabetično po avtorjih, oz. po naslovu. Poseben prostor zavzema Priročna knj., kjer je uvrščen en izvod onih del, ki se vsak dan rabijo, po alfabetu, brez ozira na stroko. Skupna kartoteka, ki obstoja a) iz glavnega lista z avtorskim imenom in glavnim naslovom in b) iz enega ali več stranskih listov z označbo vsebine. Zaporedni katalog (v zvezku) se sestavlja.¹⁵ Knj. je odprta vsak delavnik 8—14; poslužujejo se je v prvi vrsti sodniki, potem odvetniki, notarji, univerzitetni profesorji, uradniki in visokošolci. Izjemoma se posoja tudi na dom in zunanjim sodiščem. Vsakokratni predstojnik knj. je član gremija višjega drž. sodišča. Prvi predstojnik in organizator je bil un. prof. dr. Greg. Krek, ki je sestavil še danes veljavni knjižnični red, določil ureditev knjig in izvežbal prvega pomožnega uradnika; za njim so imeli vodstvo: Rud. Sterle, dr. Ivan Vuk, Božidar Režek, Ant. Nagode, Iv. Vrančič; sedaj dr. Rud. Sajovic. Pomočnik: Jos. Medvešček, od 1926 Jože Miklič; sluga: Franc Nesman.

Knjižnica kr. banske uprave Dravske banovine v Ljubljani.

Ust. 1890 od ministrstva za notranje posle. Po prevratu je prešla v last Narodne, potem Dež. vlade, sedaj banske uprave. Inv. navaja 2060 št. v preko 6000 zv.; nad tri četrtine knjig je vezanih; knjig je 2000, zemljevidov 20, slik 60. V inv. niso vpisane:

¹⁵ Slov. pravnik, 1922, 111. Fr. Kidrič, o. c., 433.

starejše strokovne revije, razna letna poročila, izvestja itd., za kar se bo napravil poseben inventar. Knj. se nahaja v palači kr. banske uprave, Bleiweisova c. Oprema: obstenske 3—6 delne omare. 2 kataloga v vez. knjigi, predmetni in alfabetični značaj; interno prezenčna uradna knj. Osebjc (kronologično): ban. šol. nadz. Fortunat Lužar, prof. dr. Nikolaj Omerza, sedaj Katinka Rihar, učiteljica.

Knjižnica Manjšinskega instituta v Ljubljani.

Ust. 1925 obenem z Manjšinskim inštitutom. Vzdržuje se s sredstvi inštituta. Šteje 840 knjig, od teh 105 vez., in 34 revij in časopisov v 122 letnikih; kartografska zbirka (420 kart), zbirka propagandnega materiala (skoro popolna zbirka plebiscitnih letakov in plakatov iz plebiscitnega boja na Koroškem in drugo nemško in italijansko propagandno gradivo) in zbirka fotografij slovenskega ozemlja Italije, Avstrije in Madžarske. V privatni hiši, Dvořakova ul. 6/II, zadostno opremljena. Knjige so razvrščene po predmetih; 2 kataloga: zaporedni v vez. knjigi in predmetni listovni. Knj. je odprta za stranke vsak delavnik ob uradnih urah, in se je v glavnem poslužujejo slušatelji ljublj. univerze; l. 1932 je bilo izposojenih 79 obiskovalcem 239 del (brezplačno) na dom. Upravitelj knj. Vinko Zorman, vodja Manjšinskega inštituta.

Knjižnica seminarja za teoretično filozofijo (na ljubljanski univerzi).

Ust. 1919. Vzdržuje se samo z drž. dotacijo, ki je zelo skromna, zato se ne more razviti, kakor bi morala. Šteje 3220 knjig (oddelek U: 2028, R: 230a, 332b, 181c, S: 120a, 180b, 149c). Knjige so razdeljene v strokovno-specialne in strokovno-spolšne; vsaka vrsta pa je še razdeljena po formatu (a, b, c). 7 inozemskih strokovnih revij. Razen knjig, ki spadajo v področje teoretične filozofije zbira knj. tudi študijski material za zgodovino filozofije in eksperimentalno psihologijo. V posl. univerze, Kongresni trg. Izposoja v torek in petek 10—11. Uprav. prof. dr. Franc Veber; pomaga dijaški knjižničar.

Knjižnica pedagoškega seminarja.

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo. 1743 del, ca. 2000 zv., tri četrtine knjig vez., 4 strok. revije. V posl. univerze, oprema dobra. Knjige so postavljene po formatu; 3 katalogi: alfabetični v knjigi, strokovni, listovni. Knj. je odprta dvakrat na teden 16—17; na semester se izposodi ca. 100 knjig. Uprav. prof. dr. Karel Osvald; sed. pom. knjižničar stud. phil. Vincenc Brumen.

Knjižnica matematičnega seminarja.

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 570, štev. zv. ca. 1200, revij 12, vse vezano. V posl. univerze, oprema primerna. Knjige in periodica so postavljene ločeno, po alfabetu. Kat.: alfab. in predmetni listovni. Upr. prof. dr. Jos. Plemelj; pom. dij. knjižničar.

Knjižnica historičnega seminarja.

Ust. 1920, organiziral jo je prof. dr. Ljudmil Hauptmann. Prejela je obsežne darove, n. pr. 1921 duplikate Matice Srpske, vse publikacije hum. ved Srp. kr. akademije, publikacije Poljske akademije v Krakovu, zbirko publikacij Madžarske znanstvene akademije in Madž. zgodov. društva. Sicer se vzdržuje z drž. dotacijo, za 1931/32 6960 Din, ki se razdeli na knjige, opremo in pomnožitev tekstov. Inv. št. 3158, štev. zv. 4000, vez. knjig 3000, revij 22, zemljevidov 102. V posl. univerze; dobro opremljena s stelažami in omarami (v profes. sobi, v dijaški sobi in v 3. mali sobi). Oddelki: 1. Priročna knj. (A) se vodi s tekočo številko. 2. Knj. in zbirka za pomožne vede (v zbirki mnogo fotografij, dar prof. Kosa, in mnogo odtisov pečatov, dar J. Mravljaka iz Vuzenice). 3. Knj. za staro zgod. C, B), tek. štev. 4. Knj. za splošno zgod. srednjega in novega veka (C, D), tek. štev. 5. Knj. za narodno zgod., postavljena po vsebini; posebej se vodi zbirka poljskih in madžarskih knjig in literatura pariške mirovne konference. Inv. za vse knjige, 2 list. kataloga, začeto je ekscerpiranje časopisov. Knj. je odprta vsak del. 8—12, 15—18; čitateljev dnevno 30. Knj. zamenjuje samo z drž. lic. knj., v zvezi je z znanstv. društvi, ki poklonijo seminarju knjige. Uprav. 1920—1926 prof. dr. Ljudmil Hauptmann, od 1926 prof. dr. Nikola Radojčić; pomožni dij. knjižničarji 1920—1923 Alb. Zalaznik in dr. Franc Vatovec; 1923—1927 asist. dr. Ernest Turk; 1927 je asistentsko mesto reducirano, sedaj ni sredstev ne za asistenta ne za dij. knjižničarja; sluga seminarja daje in sprejema knjige itd.

Knjižnica umetnostno-zgodovinskega seminarja.

Ust. 1920. Vzdržuje se z darovi in drž. dotacijo. Inv. št. 1343, štev. vez. knjig 1300, zvezkov 1450 (revij 35). V posl. univerze; prostora in polic primanjkuje. Kartoteka po avtorjih in po vsebini. Odprta vsak del. 11—12. Uprav. prof. dr. Izidor Cankar; sedanj. knjižničar ing. arch. Ogrin.

Knjižnica arheološkega seminarja.

Ust. 1923. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 617; 12 strok. revij in ca. 1000 dia-pozitivov. V posl. univerze, oprema slaba. Knjige so postavljene po strokah, katalog še ni definitiv. Uprav. prof. dr. Balduin Saria.

Knjižnica Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani.

Ust. 1921. Vzdržuje se potom zamenjave z društvenimi publikacijami in z darovi. Inv. navaja 144 št. v 556 zvezkih. Knj. se nahaja v posl. Narodnega doma. Knjige so postavljene po tek. štev., ki so obenem signature in inv. št.; inv. kat. v vez. knjigi in alfabetični listovni. Knj. posluje za društvene člane, za ostale z dovoljenjem društvenega odbora. Uprav. je vsakokratni knjižničar društva, sedaj univ. prof. dr. Milko Kos.

Knjižnica Spomeniškega urada v Ljubljani.

Ust. 1913 od uprav. konservatorja dr. Fr. Steleta. Vzdržuje se z drž. dotacijo in z darili. Šteje 285 del v 401 zvezku. Inv. knjiga. V posl. Nar. muzeja, Bleiweisova c., oprema zadostna. Interna uradna knj., ne izposoja na dom, in ima značaj strok. knj. s pos. ozirom na varstvo spomenikov in umetnostno topografijo.

Knjižnica seminarja za slovansko filologijo.

Ust. 1919, organiziral jo je prof. dr. Rajko Nahtigal. Podlago je tvorila ugodno pridobljena knj. graškega filologa dr. Gr. Kreka (3600 zv.). Na isti način ali z darovi so prispevali: prof. Maks Pleteršnik (152 knjig), min. Iv. Hribar (1472 knjig, pretežno leposlovje), prof. dr. Fr. Veber, škof dr. J. Srebrnič, bar. Fischer (Bled), pisat. župn. Jak. Deml iz Fasova (Morava); Slov. Matica je poklonila 6440 zv. (skoro vso svojo knj.). Stalni darovi so predvsem oni češkoslov. ustanov: Matica Slovaška (Turč. sv. Martin), Česká akademie věd a umění (Praga), Slovanský ústav (Praga). Odbor I. kongresa slovanskih filologov (Praga), Učená spol. Šafaříkova (Bratislava), filoz. fakulteti v Brnu in Bratislavi itd. Knj. se vzdržuje z drž. dotacijo (1932/33: 6960 Din, največja 1920/21: 35.402 Din, najmanjša 1921/22: 2624 Din); ena tretjina gre za rezervo, dve tretjini za revije, nove nakupe in kompletacije. Inv. štev. 7928, štev. zvezkov 20.350, vez. knjig je dve tretjini, znanstv. in leposlovnih revij 56. V posl. univerze, II. nadstr., oprema: lesena z žico zavarovana stojala s policami, ki se izpopolnjujejo po novem dotoku. Knjige so postavljene po strokah: bibliografija (Bibl.), etnografija (Ethn.), folklor (Folk.), gramatika (Gram.), historija (Hist.), leksika (Lex.), literatura (Lit. auct.), lit. historija (Lit. hist.), filologija in lingvistika (Phil.), teksti (Text.). Pos. signaturo imajo brošure (Br.), periodica (Per.), varia (Var.), zborniki (Zborn.), dij. ročna knj. (R), karte (Kart.), faksimilia (Faes.), tabele (Tab.); v okviru stroke po formatu (I, II, III); 2 list. kataloga, alfab. po avtorjih in vodilnih naslovih, ter signaturni.¹⁶ Knj. je odprta vsak del. 8—20; mnogo obiskov inozemskih slavistov; dnevno 30—50 obiskovalcev. Uprav. od začetka prof. dr. R. Nahtigal; knjižničarji asistenti (kronološko): R. Kolarič, J. Kolar, P. Kalan, A. Oven, B. Merhar, sedaj dr. A. Bizjak; zvaničnik R. Zeleznik.

Knjižnica romanističnega seminarja.

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 810. V posl. univerze; oprema: 4 omare. Knjige so postavljene po strokah; list. kat. po redu prihajanja. Odprta vsak del. od 9—12. Upr. prof. dr. Franc Sturm; dij. knjižničar J. Umek.

Priročna knjižnica germanističnega seminarja.

Ust. 1920. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 2777, štev. zvezkov 3682, knjig 2460, revij 6 (v 182 letnikih), disertacij 672, programov 550, vez. knjig 2029. V posl. univerze, pritrilje. Oprema: 5 omar, 1 stelaža. Urejena po strokah germanistične vede (slovarji, lit. historija, lit. teorija, teksti, periodica, gramatike, krestomacije, realia, bibliografija, programi, disertacije). Splošna alfabetična kartoteka. Knj. izposoja letno ca. 300 knjig za rabo v semin. prostorih, na dom načeloma ne. Uprav. od začetka prof. dr. Jakob Kelemina; pomožni dij. knjižničar.

Knjižnica klasičnega seminarja.

Ust. 1920. Osnovo je tvorila knj. graškega prof. dr. Kukule; razširjala se je knj. z nakupi, z darili le neznatno. Vzdržuje se z drž. dotacijo, ki pa je neenakomerna in je padla v zadnjih letih od 14.000 na 4000 Din. Inv. št. 2191, štev. zvezkov 2253, vez. knjig 1800; 2 inozemski strok. reviji. V posl. univerze; oprema 4 vel. stelaže, 2 omari. Knjige so postavljene po formatu; 3 katalogi; vez. sprejemni, vez. strokovni in listovni. Knj. je odprta torek 9—10, četrtek in sobota 11—12; mesečno ca 50 čitateljev. Uprav. od začetka prof. dr. Fran Bradač; pomaga dijaški knjižničar, sedaj cand. phil. Karel Kožuh.

Knjižnica seminarja za primerjalno zgodovino književnosti.

Ust. 1927. Vzdržuje se z drž. dotacijo in darovi. Inv. št. 220, knjige so večinoma vezane; 2 strok. reviji. V posl. univerze, v prostorih seminarja za slovansko filologijo; oprema: 1 omara. Način ureditve: numerus currens; kartoteka, alfabetična po avtorjih. Knj. je odprta med uradnimi urami seminarja za slov. filologijo. Uprav. od začetka prof. dr. Franc Kidrič; oskrbuje začasno asistent sem. za slov. fil. dr. A. Bizjak.

¹⁴ Zgodovina slov. univerze, 340—351.

Knjižnica lingvističnega seminarja (splošno ter primerjalno indoevropsko in orientalsko jezikoslovje).

Ust. 1921. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Štev. zv. 600. V posl. univerze; oprema: 3 omare. Upr. prof. dr. Karel Oštir.

Knjižnica geografskega instituta.

Ust. 1920. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 2608, štev. zvezkov 2750, vez. dve tretjini, knjig 2424, periodik 184, zemljevidov 930 (od teh 33 stenskih). V posl. univerze, oprema zadostna. Knjige so postavljene po formatu, 2 kataloga: alfabetični avtorski in strokovni. Odprta vsak del. 9—12, 16—18. Uprav. od začetka prof. dr. Artur Gavazzi, sedaj prof. dr. Anton Melik; pom. asistent dr. I. Rakovec.

Knjižnica geografskega društva.

Ust. 1922. Knj. dobiva le podarjene knjige, dalje knjige oz. separate in zemljevide v oceno, na naslov Geografskega Vestnika, in revije v zameno. Ima 365 knjig, 109 revij, 46 zemljevidov. V prostorih geografskega instituta na univerzi; oprema zadostna. Avtorski katalog.¹⁷ Odprta vsak del. 9—12, 16—18. Sed. uprav. Fran Pengov, cand. phil.

Knjižnica zoološkega instituta.

Ust. 1920. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 1194, štev. knjig, brošur in separatov 1099, strok. revij 95, vez. knjig ca. 650. V posl. univerze, oprema: 9 stelaž, police 80 m dolžine. Knjige so postavljene v 3 oddelkih: P (Per.), E (dela več avtorjev, alfabetično po glavnem naslovu), K in S (vez. in broš. knjige); 2 list. kataloga za knjige in razprave, prvi alfabetični po avtorjih, drugi predmetni. Knj. izmenja publikacije z drugimi zavodi, prejema kot dar publikacije nekaterih inozemskih institutov.¹⁸ Uprav. od začetka prof. dr. Jovan Hadži, pomag. nastavniki zool. instituta, pos. knjižničarja ni.

Knjižnica botaničnega instituta.

Ust. 1920; knj. na bot. vrtu je obstajala še pred tem časom. Vzdržuje se z drž. dotacijo (instituta in vrta). Inv. št. instituta 1402, vrta 183; štev. knjig, brošur, separatov instituta 1370, vrta 183; vez. knjig instituta 580, vrta 30; strok. revij instituta 32. Knj. instituta v posl. univerze, knj. vrta lžanska c. 15; oprema: 3 stelaže, 21 polic 65 m dolžine. Knjige so postavljene po strokah: anatomija, fiziologija, biokemija, sistematika, organografija, alge, glive, mahovi in lišaji, floristika, ekologija, fitosociologija, geobotanika, genetika, učbeniki, določevalne knjige). Alfabetični list. kat. za knjige in razprave (naslovi razprav so prepisani a še ne urejeni), list. predmetni kat. je v pripravi. Knj. prejema kot dar publikacije nekaterih inozemskih institutov in nekatere inozemske liste. Uprav. od začetka do 1932 prof. dr. Fran Jesenko, zač. vodja prof. dr. Jovan Hadži; pom. nastavniki botan. instituta in vrta, pos. knjižničarja ni.

Knjižnica instituta za uporabno matematiko.

Ust. 1919. Vzdržuje se s 40% drž. dotacijo instituta; dve tretjini za nakup novih knjig, ena tretjina za vezavo in nakup starejših knjig. Inv. št. 625, štev. zvezkov 915, vez. knjig 863. V prostorih instituta za fiziko v posl. univerze; oprema zadostna. Knjige so postavljene z oz. na važnost in lažjo dostopnost knjig, ki se več rabijo. Katalogi: vez. po inv. št. in po vsebini, list., alfabetični in po inv. št. Odprta vsak del. 8—20; čitateljev mesečno ca. 50, letno ca. 400. Uprav. prof. dr. Rihard Zupančič; osebje knj. je osebje instituta.

Knjižnica fizikalnega instituta.

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 1454; revij 12; vse vezane. V posl. univerze; oprema: 5 omar, 1 stelaža. Knjige so postavljene po redu prihajanja. Kat.: list. alfabetični po avtorjih, predmetni v vez. knjigi. Uprav. prof. dr. Hugon Sirk; pom. dij. knjižničar.

Knjižnica mineraloško-petrografskega instituta.

Ust. 1920, organiziral jo je prof. dr. Karel Hinterlechner. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. je 2109 separat in 104 periodik, 2200 zv. separ. in 3000 zv. per., skupaj 5200 zv.; vez. knjig ca. 4000; zemljevidov 125, posameznih listov 1.700. V posl. univerze, oprema dobra. Knjige so postavljene v kronološkem redu. Kat.: list. alfabetični po avtorjih in po vsebini.¹⁹ Odprta vsak del. 8—12, 14—16. Uprav. 1920—1932 prof. dr. Karel Hinterlechner; knjižničarji: 1920—1932 rud. sv. v p. ing. Fran Janda, od 1932 p. Janez Zurga, asistent miner. inst.

Knjižnica kemičnega instituta.

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 752 knjig, 871 periodik, štev. zv. 2304, vse vezano; 48 znanstv. revij. Knj. je nastanjena deloma v kleti I. drž. realne gimnazije,

¹⁷ Poročila o knj. v društvenih poročilih v vsakokratnem letniku Geografskega Vestnika.

¹⁸ Zgodovina slov. univerze, 361—363.

¹⁹ Zgodovina slov. univerze, 366, 367, 370.

Vegova ul., deloma v tehničnem paviljonu; oprema: zasteklene omare. Knjige so postavljene kronološko po formatu. Kat.: alfabetični po avtorjih in po predmetih ter po št. inv. in omar.²⁰ Odprta vsak del. 9—12. Obiskovalci knj. poleg prof. in dij. tudi kemiki iz prakse. Uprav. od začetka prof. dr. Maks Samec. Knj. oskrbuje osebje kem. inst.

Knjižnica instituta za geodezijo.

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 115, štev. zv. 178, vez. 80%, knjig 115, reviji 2 v 63 letnikih. V posl. tehnične fakultete, Aškerčeva c. 11; oprema: 1 omara. Alfabet. kat. Uprav. prof. ing. Alojzij Hrovat.

Knjižnica v prostorih instituta za tehnično mehaniko.

Knj. je sestavljena iz 3 enot: a) knj. instituta za tehnično mehaniko, b) knj. instituta za mostne zgradbe, c) laboratorijska knj. zavoda za preiskavo materiala. Te enote se med seboj izpolnjujejo in skupaj urejujejo. Ust. 1921. Vzdržuje se z drž. dotacijo in dohodki zavoda za preiskavo materiala. V posl. tehnike. Inv. št. a) 653, b) stolica za železne mostove 140, stolica za lesene in kamnite mostove 63, c) 79; večina knjig je vez.; 15 strok. revij (4 tuzemske, 11 inozemskih). Knjige so postavljene po strokah; alfab. kartoteka po avtorjih. Odprta vsak del. ob določenih urah.²¹ Upr. prof. dr. ing. Alojz Král; pom. asist. L. Šuklje.

Knjižnica instituta za elektrotehniko.

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 2777, štev. zv. ca. 3200, revij 70. V posl. tehnike; oprema dobra. Knjige so postavljene po strokah. Kat.: inv. knjiga po redu prihajanja in alfab. kartoteka.²² Upr. prof. dr. ing. Milan Vidmar; knjižničar ing. V. Koženlj.

Knjižnica instituta za strojništvo.

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. (zv.) 674; 468 knjig, 198 letn. revij 8 tabel; vez. knjig 623. V posl. tehnike; 1 vel. omara. Knjige so postavljene po strokah; kat. po redu prihajanja. Odprta vsak del. dopoldne in popoldne. Upr. prof. inž. Feliks Lobe.

Interna studijska knjižnica instituta za ojačen beton in stavbno mehaniko.

Ust. 1921. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 131, štev. zv. 140, strok. revij 3. V posl. tehnike. Knjige so postavljene po strokah. Odprta vsak del. ob določenih urah. Upr. prof. dr. ing. Miroslav Kasal; asist. ing. J. Jezeršek.

Strokovna knjižnica instituta za visoke gradnje.

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo, letno ca. 10.000 Din. Inv. št. 835, štev. knjig 716, 119 letn. revij (vsak letn. ima svojo inv. št.), vez. knjig 576, strok. revij zdaj 11 (6 je bilo radi male dotacije že opuščeni). V posl. tehnične fakultete, I. nadstr. soba 81; oprema: 4 omare. Knjige so postavljene po predmetih, vpisane v inventar. Knj. se poslužujejo poleg prof. in slušateljev tudi inženjerji in gradbeni obrtniki izven univerze; odprta vsak del. v uradnih urah. Uprav. prof. ing. Jaroslav Foerster.

Ročna knjižnica instituta za ceste in železnice.

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo (8000 Din letno). Inv. št. 441, štev. vez. knjig 180, revij 18, zemljevidov 150. V posl. tehnične fakultete; oprema zadostna. Knjige so postavljene po predmetu; list. strok. katalogi. Uprav. prof. ing. Alojzij Hrovat.

Knjižnica instituta za vodne zgradbe.

Ust. 1925. Vzdržuje se z drž. dotacijo (letno 9000—10.000 Din) in darili. Inv. št. 300, štev. zvezkov 350, vez. knjig 260, knjig 290, revij 40. V posl. tehnične fakultete; oprema: 1 omara. List. kronol. kat. Knj. je stalno odprta. Uprav. prof. ing. Ciril Žnidaršič.

Knjižnica instituta za arhitekturo.

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Šteje 445 knjig, 3 strok. revije. V posl. tehnične fakultete. Upr. prof. arh. Iv. Vurnik.

Knjižnica Ognjišča akademikov arhitektov.

Šteje 204 št., od teh 34 letnikov revij in 31 pisanih ali tiskanih strok. skript. Ima tudi načrte mest in pokrajin, kataloge razstav, vodnike itd. V posl. tehnične fakultete; 1 omara. Knj. je namenjena predvsem članom kluba; dostopna tudi drugim akademikom.

Knjižnica anatomskega instituta.

Ust. 1919. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 620. V posl. anatomskega instituta, Zaloška cesta 4.²³ Upr. prof. dr. Janez Plečnik; asist. dr. Valentina Grošelj.

²⁰ Zgodovina slov. univerze, 380, 382.

²¹ Zgodovina slov. univerze 415.

²² Zgodovina slov. univerze 408.

²³ Zgodovina slov. univerze 389.

Knjižnica fiziološkega instituta.

Ust. 1920. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 345. V posl. anatomskega instituta.²⁴ Upr. prof. dr. Evgen Kinsky; doc. dr. Albin Seliškar.

Knjižnica histološkega instituta.

Ust. 1920. Vzdržuje se s pičlo drž. dotacijo, zato majhnega obsega. Inv. št. 71, vez. knjig 38. V prostorih histol. instituta v posl. anatomskega instituta; oprema slaba. Knjige so postavljene po inv. seznamu.²⁵ Uprav. dr. Alija Košir.

Iz ločenega ozemlja je treba omeniti: Celovec: Öffentliche Studienbibliothek (Kaufmanng. 11), Bibliothek des Historischen Museums; Gorica: Biblioteca dello stato e comunale (Via Mameli 10); Trst: Biblioteca della R. Università degli studi economi e commerciali (Via dell'Università 7), Bibl. civica (Piazza A. Hortis 4), Bibl. del civico museo Revoltella (Via A. Diaz 27), Bibl. della Società Adriatica di scienze naturali (P. A. Hortis 4), Bibl. del Istituto Nautico (P. A. Hortis), Bibl. delle Piccole industrie (Via Economo), Bibl. della R. Soprintendenza alle opere d'antichità ed arte (Palazzo del governo), Knj. škofijskega konvikta. Koper: Knj. frančiškanskega samostana. Rovinj: Knj. iz zapuščine Petra Stankoviča (važna po rokopisih, a neurejena in zanemarjena). Poreč: Bibl. del Consiglio Provinciale.

II. Šolske knjižnice.

Obravnavane so knjižnice srednjih in strokovnih šol, brez knjižnic osnovnih šol.²⁶ Te knjižnice imajo več skupnih potez, ki jih bomo tukaj skupaj omenili, da se izognemo ponavljanju:²⁷ vsak zavod ima učiteljsko in dijaško knjižnico, varuh vsake knjižnice je član profesorskega zbora, ki se za to določi; knjižnice so po svojem značaju interne, z določenim krogom čitateljev — profesorji in dijaki — izposojajo tudi na dom, izjemoma tudi interesentom izven zavoda; knjige dijaških knjižnic so postavljene večinoma ločeno po jezikih in razredih, knjige učiteljskih knjižnic po strokah; običajni shema (ki na različnih zavodih nekoliko variira) je sledeči: enciklopedije, filozofija in estetika, pedagogika, verstvo in cerkvena zgodovina, klasična filologija (latinski in grški avtorji ter prestave in besednjaki), moderna filologija (slovenska, nemška, francoska, angleška), primerjalno jezikoslovje, zemljepisje, zgodovina, matematika, fizika in kemija, astronomija, prirodopis, risanje in umetnost ter opisna geometrija, inženjerstvo, gozdarstvo in rudarstvo, promet in trgovina. Vsakoletni prirastek in stanje ob koncu šolskega leta je objavljeno v izvestjih, vendar je povojni čas povzročil skoro 10 letno vrzel v izdajanju teh izvestij. V l. 1897—1905 izvestij je bil tudi objavljen katalog knjižnic posameznih zavodov.

Učiteljska knjižnica drž. klasične gimnazije v Ljubljani.

Ust. 1849. Največji prirastek knjig 1895—1914, po vojni prav neznatno povečanje. Vzdržuje se z državno dotacijo in z darili. Inv. št. 4110, štev. zvezkov 7450, vez. knjig 6700, revij in časopisov 35. V posl. g., zgrajenem 1897, Tomanova ul.: oprema za zdaj še povoljna. List. kat. in kat. v vez. knjigi. Tisk. kat. v Izvestjih, 1905. Del knjig je v konferenčni sobi profesorjem stalno na razpolago; 1932 je bilo 100 knjig izposojenih. Varuhi (kronol.): dr. Valentin Korun, prof. Kuno Hočevnar, prof. Fr. Vadnjal, sedaj prof. Fran Gnježda.

Dijaška knjižnica.

Ust. 1849. Pred vojno in par let po vojni se je vzdrževala s prispevki dijakov, sedaj pa že več let nima nobenih sredstev. Štev. knjig: slovanskih in romanskih 4052, nemških 2499, nekaj revij. Oprema zadostna. 3 kat.: sprejemni kat., strok. in list. avtorski. Odprta ob določenih dnevih in urah. Sed. varuh: prof. Jul. Krek.

Učiteljska knjižnica I. drž. realne gimnazije v Ljubljani.

Ust. 1852 z ustan. realke. Vzdržuje se z drž. oz. ban. dotacijo. Inv. št. 2712; tem je treba prišteti 561 knjig zemljepisne zbirke, 886 prirodopisne zbirke, 167 fizikalne zbirke,

²⁴ Zgodovina slov. univerze 393.

²⁵ Zgodovina slov. univerze, 396.

²⁶ Gl. tabelo: Statistika šolskih mladinskih knjižnic v Dravski banovini v l. 1930, Prosveta, IV (1932), 80.

²⁷ Pri dijaških knjižnicah so izpuščeni podatki, ki so isti kakor pri učiteljskih knjižnicah.

853 kemijske zbirke in 5 pevske zbirke, skupaj 5184 št.; 7707 zvezkov in 484 snopičev; dve tretjini vez.; 2 reviji. V posl. g., Vegova ul.; oprema primerna. Alfabetični list. kat. inv. po tek. št. v knjigi. Tisk. kat. v Izvestjih realke, 1899, 1900, 1901. Sed. varuh: dr. Jos. Ilc.

Dijaška knjižnica.

Ust. 1852. Vzdrževala se je do 1932 s prispevki učencev. Inv. št.: v slovenski knj. 1651, v nemško-francoskem oddelku 1742, skupaj 3393; štev. zvezkov 4261; vse vez.; 8 revij. Oprema primerna. Knjige so postavljene po inv. št.; alfabetični list. kat. in inv. po tek. št. v vez. knjigi. Varuh dij. knj. prof. Franc Novak, za nem.-franc. odd. dr. Janko Gregorin.

Učiteljska knjižnica II. drž. realne gimnazije v Ljubljani.

L. 1889, ko je bila ukinjena drž. gimnazija v Kranju, je drž. nižja gimnazija v Lj. (ki je postala 1900 II. drž. višja gimnazija, po vojni pa II. drž. realna g.) prevzela njeno učit. knj. Vzdržuje se z drž. dotacijo in z darili (ki so bila izdatna). Inv. št. 3056, štev. zv. 10.192, vez. knjig ca. 7500, zemljevidov ca. 120; večje štev. specialnih kart, 8 slik. V posl. g., Strossmajerjeva ul. 1; oprema: 2 dostropni obstenski omari (po 4 odd.), 2 omari (z 8 oz. 2 odd.) v notranjščini knj. Nov strok. inv. v vez. knjigi (v 2 izv.), list. alfab. kat. po avtorjih (10.000 šolskih izvestij je vpisanih v pos. kat., alfab. po mestih). Tiskan katalog 1899. Sed. varuh: prof. Jos. Marn.

Slovenska dijaška knjižnica.

Ust. 1896. Vzdrževala se je z drž. dotacijo, sedaj je brez sredstev. Inv. št. 3174; štev. zvezkov ca. 4000, vez. knjig ca. 3000, revij 10. Alfab. kat. po avtorjih, strokah, jezikih, predmetih. Čitateljev letno 500—600 dijakov. Sed. varuh prof. Pavel Lokovšek.

Nemška dijaška knjižnica.

Ust. 1896. Vzdržuje se z darovi in z eventualno redko drž. dotacijo. Inv. št. 2167 (zvezkov), štev. vez. knjig 2100. Oprema: 5 omar (po 3 odd.). Knjige so postavljene v 3 skupinah (za nižje, srednje in višje razrede) in v teh po strokah. Vez. kat. po zaporedni št. z oznako signature, avtorja in dela, in list. alfab. kat. po avtorjih, končno pregled signatur. Knjige se izposojajo vsak teden enkrat; letno ca. 500 čitateljev. Varuh je redno eden izmed prof. germanistov, sedaj dr. Lovro Sušnik.

Francoska dijaška knjižnica.

Ust. 1922 z darom 1000 kron privatista-abiturijenta Franca Ruparja, ki je omogočil prve nakupe. Potem se je knj. namnožila z majhno drž. dotacijo in darili uprav., prof. in dij. Inv. št. 200; štev. zv. 230; ena tretjina vez.; 2 načrta Pariza, fizik. karta Francije, 3 slike. Knjige so urejene alfabetično po avtorjih in izdajateljih; inv. v 2 pos. kat. Poslužujejo se knj. višji razredi med vsakim odmorom. Upr. od začetka prof. Jos. Marn.

Učiteljska knjižnica drž. klasične gimnazije v Mariboru.

Prvič omenjena 1850; štela je ca. 2000 zv., učiteljska in dijaška knjižnica sta bili združeni. S početka so darovali precej knjig razni slovenski rodoljubi (J. Drobnič, Hašnik, dr. Muršec, dr. Bleiweis); ko je postala g. v 60 letih bolj nemška, so darovali knjige večinoma Nemci. 1869 se je vršila nova katalogizacija, tedaj so izločili knjige za dijaško knjižnico; vendar so bile koncem 60 let in vsa 70. leta v učiteljski knjižnici bralne ure za dijake višjih razredov. Knj. se je močno izpopolnila s slovenskimi deli 18. stoletja v začetku 70 let, ko je bil na gimnaziji prof. dr. Pajk, ki so mu dijaki s svojih domov prinašali razne knjige. Zadnjo katalogizacijo sta izvršila 1898—1900 dr. J. Tertnik in prof. J. Holzer. Med vojno je bila v posl. g. nameščena vojna bolnišnica. Profesorji so odnesli knjige na kraj, kjer se je vršil pouk, in tedaj se je mnogo knjig porazgubilo; razen tega so vdrli v knj. nekateri vojaki in decimirali zlasti dela iz nemške književnosti. Knj. se zdaj na novo preureja in katalogizira; delo še ni dovršeno. Knj. se je do vojne vzdrževala z drž. dotacijo in darili, mnogo je tudi darovala mariborska mestna občina. Po vojni se vzdržuje samo z darili in zaradi pomanjkanja denarja se knj. ne izpopolnjuje več. Inv. št. 5818, štev. zvezkov je najmanj 5 krat toliko; 7 revij. Izven inv. 2 vel. omari šol. izvestij; h knj. spada tudi numizmatična zbirka. V posl. g., Koroščeva ul. 9, v 2 sobah, nekaj priročnih knjig je v posvetovalnici in v fizik. kabinetu. Oprema: 4 stelaže in 6 omar v obeh sobah, 3 male stelaže v posvetovalnici, vse je prenapolnjeno. Knjige so urejene po strokah; strok. kat.; list. kat. se je začel pripravljati, a delo se je pozneje zanemarilo. Tisk. kat. je izšel v izvestjih 1898—1900. Do 1900 je imela knj. vedno po več varuhov, za posamezne stroke. Sed. varuh prof. Bogo Teply.

Dijaška knjižnica.

1965 inv. št. koncem šol. l. 1931/32 (po izvestju).

Učiteljska knjižnica drž. realne gimnazije v Mariboru.

Ust. 1854 z dvorazredno realko. Z zavodom vred se je dvakrat selila, od 1873 se nahaja v sed. prost. Od začetka do 1919/20 je knjižnico vzdrževala mariborska občina;

od 1920/21 se vzdržuje knj. s podporo, ki jo mariborska občina letno nakazuje iz drž. najemnine; polovica se porabi za naročilo revij, polovica za nakup knjig. Inv. št. 2880, št. knjig 5687 (brez izvestij), vez. knjig 2364, revij 54; zemljevidi in slike so v raznih kabinetih. V posl. g., Jugoslav. trg 1; oprema: 6 stelaž, 2 visoki, 4 nizke omare. Knjige so urejene po skupinah; 2 predmetna kat. v vez. knjigi. Tisk. kat. v izvestjih 1897—1899. Čitateljev letno ca. 100. Od 1919 sed. varuh prof. Iv. Mravljak.

Dijaška knjižnica.

Knj. je prešla v slov. vodstvo po prevratu. Iz prejšnjih časov mnogo nemških knjig, prirastek slovenskih je minimalen. Knj. se vzdržuje s podporo mestne občine. Inv. št. 1018, št. vez. 1049, vez. knjig 1000. Knjige so razdeljene po razredih; 2. kat., eden po tek. št., drugi po razredih. Knjige izposojajo prof. slavisti vsakih 14 dni, poslužijo se jih vsi dijaki (1223). Varuhi: dr. Maks Kovačič, prof. Viktor Cotič, od lani Silva Trdina in Jože Bevk.

Knjižnica kn. škofijskega dijaškega semenišča v Mariboru.

Ust. 1878, ko je bilo otvoreno dij. semenišče v sed. hiši. Točnejših podatkov ni mogoče podati, ker je bila knjižnica pred par leti na novo urejena; sestavili so se novi zapiski, stari pa se niso ohranili. Knj. se vzdržuje izključno s podporo dij. semenišča, ki je v sedanjih razmerah majhna; namnožila se je pretežno iz zapuščin raznih duhovnikov. Inv. št. 4051 (poleg teh še več nevpisanih zvezkov), večina knjig je vezanih; prevladujejo knjige, mnogo pa je tudi revij in starejših političnih časopisov. V posl. kn.-šk. semenišča, Koroščeva 12, v posebni sobi; oprema: 3 omare in 5 stelaž. Knjige so urejene alfabetično po strokah (leposlovje, znanost, umetnost, nabožno slovstvo). Knj. je odprta vsakih 14 dni enkrat za gojence dij. semenišča (sed. 112), ki so vsi dijaki klasične g.; povprečno prebere vsak letno 20 knjig. Uprav. knj. je ravnateljstvo zavoda, knjižničar je vedno 1. prefekt zavoda, sedaj Jakob Richter; pom. 2 višješolca.

Učiteljska knjižnica drž. realne gimnazije v Kranju.

Ust. 1861, ukinjena 1878, dovoljena 1880, ukinjena 1890, zopet obnovljena 1894. Vzdržuje se z drž. dotacijo in z darovi. Inv. št. 4119, tri četrtine knjig je vez.; izven inv. 2000 zv. šol. izvestij in 2 rokopisna molitvenika. V posl. g.; oprema: stelaže. Knjige so postavljene po strokah; kataloga: inventarni in listovni. Tiskan kat. v izv. 1900. Sed. varuh prof. Adolf Ivančič.

Dijaška knjižnica.

Ust. 1894. L. 1819 prvokrat ust. g. je bila gotovo brez knj.; 1861—78 je imela g. samo učit. knj.; l. 1880—1890 so brez vsakršnih poročil (radi preiskave proti dr. K. Glaserju so vzeli vse akte na Dunaj; morda je ostalo kaj v spisih arhiva bivše deželne vlade v Ljubljani). L. 1894/95 izkazuje prve podatke o dij. knj. Do 1907/08 je vsebovala knj. nemške in slov. knjige, od 1908/09 pa posluje nem. dij. knj. ločeno od slov. dij. knj., ki je začela 1910/11 zbirati srbskohrv. knjige. Knj. se je vzdrževala s prispevki dijakov pri vpisnini, nekaj z drž. dotacijo, od dij. prireditev in darov; od 1932/33 odpadejo dij. prispevki, ker se plača vpisnina v kolkih. Inv. št. (= zvezkov) 3040 (2590 slov., 450 shrv.), po izločenih in izgubljenih 2540 št. (2120 slov., 420 shrv.); vez. je 2510 zv. (2120 slov., 390 shrv.); knjig je 810 (620 slov., 190 shrv.), bržkone pa ca. 200 več, ker so v prejšnjih letih postavili večkrat različna dela enega avtorja pod sto št.; 12 revij, 2 slike. Oprema: stelaže. Kat. so urejeni po avtorjih, slov. in shrv. odd. imata samostojni signaturi; inv. kronol. kat. v vez. knjigi, list. signaturni kat., list. alfabetični kat., alfabetični v zvezkih za vsak razred posebej. Knj. izposoja vsak teden 2 dni; čitatelji dve tretjini do tri četrtine vsega dijaštva (sed. 502), redni šibka polovica. Sed. varuh prof. Ivan Kolar.

Učiteljska knjižnica drž. realne gimnazije v Celju.

Ust. 1808. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 3787; del 4294, zvezkov 12.453; 4 revije, 2 slike. V posl. g., v 2 sobah; primanjkuje prostora in omar. Knjige postavljene po strokah. List. alfabetični kat. po avtorjih, vez. kat. po dospelosti knjig, vez. strok. kat. Tisk. kat. v izvestjih 1899—1901. Varuh knj. je vedno prof. slavist, sed. supl. Jos. Šter.

Slovenska dijaška knjižnica.

Ust. po 1808 iz daril zasebnikov. Vzdržuje se z drž. dotacijo in s prispevki Dijaškega podpornega društva. Steje 1403 knjig, tri četrtine vez., 4 revije. Oprema: 4 omare. Alfabetični kat. po avtorjih. Odprta po potrebi; letno ca. 400 čitateljev. Sed. varuh prof. Milan Fabjančič.

Nemška dijaška knjižnica.

Steje 766 št. (A 1—174, B 1—218, C 1—374) v 845 zv., vse vez.; oprema: 2 omari. 3 oddelki: A za nižje razrede, B za 5. in 6., C za 7. in 8. razred. Sed. varuh prof. Pavel Holeček.

Francoska dijaška knjižnica.

Ust. 1932. Vzdržuje se z drž. dotacijo in darili. 142 št. v 160 zv., dve tretjini vez. 1 omara. Knjige postavljene po št. kat. Za dijake višjih razredov. Varuh prof. Josip Napotnik.

Srbskohrvatska dijaška knjižnica.

Ust. 1918. Vzdržuje se z drž. dotacijo, prispevki Dij. podporn. društva in darili. 389 št. v 392 zv., tri četrtine vez., 7 revij. 1 omara. Knjige postavljene po št. alfab. avtorskega kat. Varuh supl. Božena Juričević.

Učiteljska knjižnica drž. realne gimnazije v Novem mestu.

Ust. g. 1746. Do 1931 ni bilo inv., ker so se štejele knjige vsake stroke posebej. Štev. zvezkov 4600. V novem posl. g., oprema zadostna. Knjige postavljene po strokah. Nabavni kat. in list. strok. kat. Tisk. kat. v izvestjih 1897 in 1898. Varuh prof. Ivan Kostial.

Slovenska in srbskohrvatska dijaška knjižnica: stanje koncem šol. l. 1931/32 1949 zv. (po Izvestju).

Francoska dijaška knjižnica: stanje koncem šol. l. 1931/32: 268 knjig (po Izvestju).

Nemška dijaška knjižnica: stanje koncem šol. l. 1931/32: 888 zv. (po Izvestju).

Učiteljska knjižnica drž. realne gimnazije v Ptujju.

Ust. 1869. G. je bila v avstrijski dobi deželna, za knj. itd. je prispevala tudi mestna občina ptujška. Po prevratu 1918 je postala g. drž., in je prispevala za knj. država oz. Dravska banovina. Knj. šteje 3844 knjig, zastopane so vse stroke, največ je iz področja nem. jezika in slovstva; vez. knjig je ca. polovica. V posl. g., večinoma v omarah, deloma pa v geogr.-zgodov., prirod. in fizik. kabinetu. 2 kat.: vez. kronološki in list. alfabetični. Tisk. kat. ni. Geogr. zbirka ima 73 zemljevidov, 230 zgodov., 132 geogr. in 53 slik druge vsebine.

Dijaška knjižnica. Šteje 2899 knjig: 1022 v slov. odd., 299 v shrv., 526 v franc., 1052 v nemškem.

Knjižnica dr. Jakoba Ploja.

Notar Oton Ploj je podaril ptujski g. 1921 svojo knj. in jo imenoval po svojem očetu, iz čigar zapuščine je dobil dragocene knjige naše starejše književnosti. Knj. šteje 729 del: 380 slov., 4 shrv., 345 nem.

Učiteljska knjižnica drž. realne gimnazije v Murski Soboti.

Ust. 1919. Prevezela je knj. ukinjene meščanske šole, vzdržuje se z drž. dotacijo in darili. Stanje koncem šol. l. 1931/32: 458 del v 544 zv.; 10 revij. Priključena je zbirka šol. izvestij: 304 št. (po Izvestju).

Dijaška knjižnica.

Ust. 1919. Stanje koncem šol. l. 1931/32: 1109 del v 1235 zv. [slov. 743 (787), shrv. 207 (234), franc. 55 (86), nem. 99 (123), ruskih 3, angl. 2]. Štev. izposojenih knjig: 1674 (slov. 1605, shrv. 53, franc. 10, nem. 4, angl. 2); (po Izvestju).

Učiteljska knjižnica drž. realne gimnazije v Kočevju.

Ust. 1882. Sredstev ni, množi se z izvestji in darili. Inv. št. 1998, vez. knjig 1577. V posl. g., oprema odlična. Urejena po strokah. Tisk. kat. v izvestjih 1911—1912. Varuhi od 1919: prof. Sivec, dr. Jos. Ilc, dr. K. Capuder, sed. prof. Vlasta Tomišek.

Dijaška knjižnica. Stanje koncem šol. l. 1931/32: 1460 knjig (slov. in shrv. 629, nem. 641). V zadnjem šol. l. 2261 knjig izposojenih; čitateljev 267 (po Izvestju).

Učiteljska knjižnica mestne ženske realne gimnazije v Ljubljani.

Ust. 1896 (prvotno višja dekliska šola, od 1907 mestni dekl. licej, od 1919 mestna ženska realna g.). Knjige so se pridobile po nakupu (mestni magistrat) in po darilih. (Največji dobrotnik je bil prof. Maks Pleteršnik, nadalje je pridobila knj. od dv. sv. Franca Levca deloma kot darilo deloma zelo ugodno mnogo starejših tiskov 17.—19. stoletja. Knj. se vzdržuje z dotacijo mestne občine. Inv. št. (= zv.) 1500; poleg tega ca. 1200 šol. izvestij; vez. knjig ca. 1000; knjig ca. 900, revij (letnikov) 600. V posl. g., Bleiweisova c. v pos. sobi; oprema: omare in stelaže. Knjige postavljene po strokah. Kat. po inv. št.; list. kat. se pripravlja, tudi preureditev. Varuh dr. Rudolf Motè.

Slovenska in srbskohrvatska dijaška knjižnica: stanje koncem šol. l. 1931/32: 2563 slov., 338 shrv. knjig (po Izvestju).

Francoska dijaška knjižnica: stanje koncem šol. l. 1931/32: 359 del (po Izvestju).

Nemška dijaška knjižnica: 264 del (po Izvestju).

Italijanska dijaška knjižnica: 100 del (po Izvestju).

Dijaška knjižnica uršulinske realne gimnazije v Ljubljani.²⁸

Ust. 1892, kot dij. knj. notranje uršulinske meščanske šole. V l. 1928/32, ko se je meščanska šola postopoma pretvarjala v realno g., je knj. prešla v last realne g. Knj. vzdržuje samostan s prispevki učenk. Steje 824 del, 788 vez. knjig, 4 mlad. revije. V posl. real. g., Šelenburgova ul.; oprema zadostna. Knjige so vpisane in uvrščene po prirastku, ločeno po jezikih; vez. katalogi. Učenke dobivajo knjige vsak teden enkrat. Uprav. knj. je vsakokratna strok. učiteljica nar. jezika; dosedanje uprav.: M. Elekta Schlegl in M. Evangelista Langer, strok. učit., M. Felicita Majdič, ravn. mešč. šole, zdaj M. Imakulata Leben, strok. učit., poslovodkinja g. in stud. phil.

Knjižnica škofijskega zavoda sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano.

Ust. 1905 (ustanovitelj nadškof dr. Ant. Bon. Jeglič, tedaj ljubljanski škof). Osnovo sed. knj. tvorita dar ustanovitelja in ted. stoln. prošta dr. Jan. Kulovica. Kesneje je dobila knj. še več zasebnih knj., med drugimi zlasti knj. nekdanjega dij. konvikta Collegium Aloysianum v Ljubljani, ter knj. prof. Franca Rebola in dr. Jos. Grudna, obe bogati in dragoceni. Prvotno sta se snovali v zavodu 2 knj.: učiteljska kot last g. in vzgojna kot last internata, kesneje, že po vojni, sta se strnili v eno, zlasti radi pomanjkanja prostorov in kompliciranosti v urejevanju. Bila pa je knj. nastanjena še vedno v dveh ločenih prostorih; 1932 pa se je preselila v novo veliko dvorano v severno-zapadnem delu stavbe. Knj. se vzdržuje z vsakoletnimi prispevki zavoda, ca. 12.000—15.000 Din, knjižnimi darovi in volili zavodovih prijateljev. Steje 7864 del v 20.473 zv.; oprema trenutno zelo dobra. Dosedaj urejena po stroki in formatu. List. kat. po avtorjih in zaporedni inventar. Tisk. kat. v Izvestju 1905—1909. (Tudi v spomenici: Ob srebrnem jubileju zavoda sv. Stanislava, 87—94). Vodje knj.: prof. Ant. Jare (1905—1907), dr. Jos. Demšar (1907—14), prof. Franc Rebol (1914—1918), prof. Jernej Pavlin (1918—1926), prof. Ant. Belec (1926—1928), od 1928: prof. Jak. Šolar.

Učiteljska knjižnica drž. učiteljskega v Ljubljani.

Ust. 1869. Od začetka je bila ena knj. za ves zavod, delila se je na učit. in dij. knj.; ko pa sta bila dva zavoda, se je knj. tako uredila, da je moško učiteljske imelo svojo učit. in dij. knj., žensko učiteljske pa prav tako. Od 1932, ko sta bili obe učiteljski združeni, obstajata samo ena učit. in ena dij. knj. Knj. se vzdržuje z drž. dotacijo. Inv. št. 6380, štev. zv. 6800, vez. 6100, knjig 5940. Knj. se nahaja v 1. nadstr. moške in ženske strani učiteljskega, Resljeva c. 10, v zaprtih omarah. Knj. so postavljene po zaporednih št.; 3 kat.: inv. kat., predm. kat., list. alfab. kat. po avtorjih. Varuh dr. Maks Robič.

Dijaška knjižnica. Inv. št. 1847, štev. zv. 2000, vez. 1750, knjig 1790.

Knjižnica drž. učiteljskega v Mariboru.

Ust. 1898. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 4316; revij 6, časopisov 6. Nastanjena v 2 posl.: Koroščeva 13 in Zrinjskega trg 9; oprema dobra. Knjige so postavljene po strokah; strok. alfab. kat. Varuhov je več; v posl. Koroščeva 13: za učit. knj. Jos. Trolej, za dij. knj. Alf. Gorup, za vadnico Maks Barter; v posl. Zrinjskega trg 9: za pedagoško knj. Jožica Tomšič, za slov. jezik Jos. Babšek, za srbohrvatski Rud. Saršon, za nemški Danica Glinšek, za zgod.-zemljepisje Simon Milač, za prirodopisni odd. And. Pregelj.

Učiteljska knjižnica učiteljskega šolskih sester v Mariboru.

Ust. 1888. Vzdržuje jo kongregacija šol. sester. Inv. št. 2079, štev. zv. 3150, knjig 2225, skoraj vse vezane, revij 10. V posl. učiteljskega, Samostanska ul. 4, vse v omarah; predmetni kat. v vez. knjigi. Sed. uprav. s. Eleonora Kozole.

Dijaška knjižnica. Inv. št. 1637, štev. zv. 1667, knjig 1964, skoro vse vezane. V posl. učiteljskega, v omarah; predmetni kat. v vez. knj.

Učiteljska knjižnica uršulinskega učiteljskega v Ljubljani.

Ust. 1702; 1929 preurejena po strokah. Vzdržuje jo zavod. Steje 4204 knjig, vez. 3580; 22 strok. revij v 835 letnikih. V posl. uršul. samostana, Šelenburgova ul.; oprema zadostna. Knjige postavljene po vsebini; strok. kat. v vez. knjigi. Uprav. redovnice učiteljice, vsaka za svojo stroko.

Dijaška knjižnica.

Ust. 1884, preurejena 1918. Knj. vzdržuje zavod, nekaj prispevajo učenke. Steje 1150 del (1070 vez.) in 4 revije. V posl. samostana, oprema zadostna. Knjige so uvrščene po času nabave, ločene po jezikih; vez. kat. Knj. je internistkam vedno na razpolago, redno se dele knjige vsak 2. teden. Dosed. uprav.: M. Luitgarda Rihar, M. Kristina Pesdirz, M. Hildegarda Lebar, M. Elizabeta Kremžar; sed. M. Klementina Kastelec, strok. učit. in stud. phil.

²⁸ Učiteljska knjižnica uršulinske realne gimnazije je radi pomanjkanja sredstev skupna z učit. knj. uršul. učiteljskega.

Učiteljska knjižnica ursulinskega učiteljšča v Školji Loki.

Ust. 1873. Vzdržuje jo zavod. Inv. št. 4166. Knj. se nahaja na škojloškem gradu v posl. notranje šole; oprema dobra. Knjige so postavljene po predmetih; kat. po jeziku Sed. uprav. M. Roza Sušnik.

Dijaška knjižnica.

Šteje 1192 knjig. V posl. notranje šole, oprema dobra. Knjige so postavljene po predmetu, kat. po jeziku.

Učiteljska knjižnica Tehnične srednje šole v Ljubljani.

Ust. 1882. Vzdržuje se deloma z drž. dotacijo, deloma s šolskimi prispevki. Inv. št. 1893; 66 periodik, ostalo knjige in mape. V šol. posl., Aškerčeva ul. 12; popolnoma opremljena z novimi omarami šol. izdelka. Knjige so postavljene v skupinah po formatu, v vsaki skupini po inv. št.; inv. v vez. knjigi, strok. kat. v list. knjigi, alfab. avtorska kartoteka. Upr. ing. Leon Novak.

Učiteljska knjižnica drž. trgovske akademije v Ljubljani.

Ust. 1920. Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 1109, štev. del 1059, periodnih 12, vezanih knjig ca. 900, zemljevidov 14. V posl. tehnične srednje šole, II. nadstr., soba 12, v 4 omarah. Kronolog kat. in sistematična kartoteka po oddelkih. Varuh: dr. Jos. Mihelak.

Dijaška knjižnica. Stanje koncem šol. l. 1931/32: 414 del (264 slov., 71 shr., 42 nem., 37 roman.); čitat. tekom l. 104, izposoj. knjig 832 (po Izvestju).

Učiteljska knjižnica drž. dvorazredne trgovske šole v Ljubljani.

Ust. 1908 (kranjski deželni zbor). Vzdržuje se z drž. dotacijo. Štev. knjig (= zv.) 762. V šol. posl., Kongresni trg 2; oprema zadostna. Knjige so urejene po časovnem redu prihajanja; kronol. kat. v knjigi, strok. list. kat. Uprav. Ivan Rudolf.

Dijaška knjižnica.

Štev. knjig (= zv.) 632. Varuh prof. Jože Kranjc.

Učiteljska knjižnica drž. trgovske akademije v Mariboru.

Ust. 1919 (ravn. dr. Matej Dolenc). Vzdržuje se z drž. dotacijo (za pisarniške potrebščine). Šteje 967 knjig (ena tretjina vez.). 16 revij. V šol. posl., Zrinjskega trg 1; v 2 omarah. Strok. kat. v vez. knjigi.

Dijaška knjižnica. Stanje koncem šol. l. 1930/31: 159 knjig (po Izvestju).

Strokovna knjižnica drž. dvorazredne trgovske šole v Celju.

Ust. 1919 (ravn. Marinšek). Vzdržuje se z drž. dotacijo. Inv. št. 856; štev. vez. knjig 951, revij 5, rokopisov 10. V prtiličju mestne osnovne šole; oprema: 2 zastekleni omari. Kat. po štev. redu v vez. knjigi. Odprta dnevno za časa odmorov. Varuhi: 1919—26 Adolf Radič, predm. učit., 1926—27 Adela Košič, predm. učit., od 1927 prof. Joža Ažman.

Dijaška knjižnica.

Ust. obenem z učit. knj., vzdržuje se z dotacijo in deloma s privatno podporo. Inv. št. 547, štev. zv. 565, vez. knjig 450, knjig 562, revij 3. V prtil. mestne osn. šole, v sobi II. letn. drž. trg. šole; oprema: 2 zastekleni omari; kat. po štev. redu v vez. knjigi. Odprta vsako soboto 14—15. V zadnjem šol. l. 42 čitat., 617 izpos. knjig. Varuhi: 1919 do 1921 Matko Čop (abs. g.), od 1921 Konrad Fink (predm. uč.).

Knjižnica banovinske kmetijske šole na Grmu.

Ust. 1886 (kranjski dež. odbor). Vzdržuje se z banovinsko dotacijo. Inv. št. učit. knj. 1194, dij. knj. 526 (brez izvestij, koledarjev itd.); štev. knjig (= zv.) učit. knj. 1650, dij. knj. 1368, skupaj 3018 knjig; večinoma vez.; revij (strok. in leposl.) 56, časopisov 3; mnogo revij je že odpovedanih. V posl. kmet. šole na Grmu, v 4 vel. omarah. Urejena po kmetijskih panogah: vinarstvo, kletarstvo, sadjarstvo, vrtnarstvo, poljedelstvo, živinoreja, mlekarstvo, gospodarstvo, čebelarstvo, kmetijske pomožne vede, kmetijski časopisi, gozdarstvo, prirodoslovje, in leposlovne knjige. Sed. upr. Danica Modic, zvaničnica.

Knjižnica banovinske kmetijske šole v št. Jurju ob j. ž.

Ust. 1910 (štajerski dež. odbor). Do 1919 so prevladovala nemške strok. knjige, od 1919 je prirastlo mnogo slov. in shr. knjig, slednje večinoma dar ministrstva za poljedelstvo. Vzdržuje se z banovinsko dotacijo. Inv. št. 1118 (240 slov., 333 shr., 541 nem., 2 češka, 1 angl., 1 ital.); štev. zv. 1160, vez. knjig 480, revij 37, zemljevidov 12. V pisarni šole, v 3 omarah. Knjige so postavljene po predm. skupinah (26), kat. v vez. knjigi. Odprta vsak del. 7—19. Knj. oskrbuje po en prof. oz. strok. učitelj s pomočjo računskega ali pisarn. uradnika; sed. od 1919 ing. Frane Kropivšek in pis. uradn. Jos. Rongador (od 1932).

Dijaška knjižnica.

Ust. 1925. Ima leposlovne in strok. knjige, prve vse kupljene, druge deloma kupljene deloma podarjene. Vzdržuje se z banovinsko dotacijo. Inv. št. 426 (270 slov., 156

shrv.); štev. zv. 730, vez. knjig 138; 1 zemljevid. V čitalnici šol. posl., 1 omara. Knjige so postavljene po skupinah (5); vez. kat. Odprta ob nedeljah 11—12; čital. letno 72, l. 1932 izpos. knjig 166. Knj. vodi ves čas ing. Franc Kropivšek.

Knjižnica vinarske in sadjarske šole v Mariboru.

Ust. 1872 (štajerski dež. odbor). Z ukinitvijo srednje kmetijske šole v Mariboru (ki je bila nastanjena v istem posl. z nižjo vinarsko in sadjarsko šolo) in njenim prenosom v Bukovo pri Negotinu je bil prenesen v Bukovo tudi izdaten del knj. Knj. se vzdržuje z drž. dotacijo. Inv. št. 4996; štev. knjig 4125, revij 179, period. publikacij 75. V šol. posl., Vinarska ulica 17a; oprema: 6 zasteklenih omar, kar za silo zadostuje. Strok. kat. v vez. knjigi. Uprav. ravnatelj Jos. Priol.

Kar se tiče ločenega ozemlja, so likvidirane knjižnice vseh slov. srednjih šol: gimnazije v Gorici, realke v Idriji, moškega in ženskega učiteljsča v Gorici, zasebne dvorazredne trgovske šole v Trstu. (Iz ljudskih šol so izginile slov. knjižnice z Gentilijevo reformo 1923.)

III. Ljudske in društvene knjižnice.

Ljudske in društvene knjižnice²⁹ so po svojem bistvu izposojevalne. Nadaljnja skupna poteza je vzdrževanje s članarino oz. izposojevalnino in popolna ali delna neodvisnost od drž. in drugih podpor, kar je ugodno posebno v časih gospodarske krize. Med njimi imamo, kakor pri znanstvenih knjižnicah, predvojno in povojno skupino; posebno slednja kaže prese- netljiv razmah. Omembe vredna je tudi podrobna statistika čitateljev nekaterih teh zavodov.

Knjižnica Delavske zbornice v Ljubljani.

Ust. 1926. Začela je poslovati v bivših prostorih ekspoziture OUZD, Gradišče 2, 1928 se je preselila v palačo Delavske zbornice, Miklošičeva cesta.³⁰ Zadnja 3 leta se vzdržuje z dohodki od izposojevalnine. Inv. št. 19.192, štev. knjig 15.377; vse vezano; revij in časopisov 46, 2 zemljevida. Oprema: odprte in zaprte omare s premakljivimi policami. Knjige so postavljene po formatu (a, b, c, d, e, f); tisk. katalogi po vsebini, s pododdelki, alfab. po avtorjih; inv. kartoteka, iz katere je razviden curriculum vitae vsake knjige. Javna knj. odprta vsak del. od 10—12, od 17—20. Do junija 1931 je bilo izposojeno 177.200 knjig, do 1. maja 1931 se je vpisalo 4200 obiskovalcev, od teh 1489 ročnih delavcev, 1195 dijakov, 1516 intelektualcev in dr. Vodja knj. Ciril Štukelj, jurist; knjižničar Vilko Pitako, jurist; knjižničarka Štefi Udovč, abs. trg. akademije.

L. 1926: knjižna posest 3899 zvezkov, štev. izposoj. knjig 2821; l. 1927 knjižna posest 5938 zvezkov, izposoj. knjig 15.495; l. 1928: knjižna posest 8376 zvezkov, izposoj. knjig 35.045; l. 1929: knjižna posest 12.073, izposoj. knjig 49.838; l. 1930: knjižna posest 13.123, izposoj. knjig 46.971.

Knjižnica Delavske zbornice v Mariboru.

Ust. 1928. Začela je poslovati v tesnih prostorih ekspoziture DZ v Mariboru, 1931 se je preselila v novo palačo OUZD, Sodna ul. 9; odprta vsak del. od 10—12 in od 16—20. Štev. knjig je všteto v inv. knj. Del. zbornice v Lj. Od junija 1928 do junija 1931 se je vpisalo 1388 obiskovalcev, izposodilo 45.696 knjig. Vodja Rezika Krištof.

Število izposojenih knjig: l. 1928: 5095, l. 1929: 15.591, l. 1930: 15.595

Knjižnice Delavske telovadne in kulturne zveze »Svobode« v Ljubljani.

Centralna knj. v Lj. je del knj. Del. zbornice. Društvo ima pa 21 knjižnic svojih podružnic, in sicer: na Jesenicah, Javorniku, Gorjah pri Bledu, v Lescah, Tržiču, Kranju, Zalogu, Dobrunjah pri Lj., Zagorju, Trbovljah, Hrastniku (2), Zabukovci, Libojah, Guštanju, Prevaljah, Mežici, Črni, Kočevju, Rajhenburgu in Ptujju. Knj. so večinoma ustanovljene po vojni, skupaj imajo ca. 7000 knjig. Vzdržujejo se z izposojnino in podporo podružnic; nastanjene so v prostorih društev, urejene so v glavnem po sistemu knj. Del. zbornice; upravljajo jih člani društev. Odprte so ob sobotah in dela prostih dnevih.

Ljudska knjižnica (last Prosvetne zveze) v Ljubljani.

Ust. 1897 (dr. J. E. Krek), obnovljena in spopolnjena 1924. Vzdržuje se s podporo PZ. Inv. št. 10.705 (precejšnje štev. revij, razen tega rezervne knjige). V palači Vzajemne

²⁹ Gl.: Statistika prosvetno-gospodarskih knjižnic v Dravski banovini v l. 1930. (Prosveta, IV, 1932, 81), in za nedruštvene knj.: Statistika javnih knjižnic in čitalnic v Dravski banovini v l. 1930 (Prosveta, IV, 1932, 81).

³⁰ Poročilo prosvetnega odseka DZ v Lj. za l. 1926—1931. (Lj. 1931, 32.) Zelo podrobno izpeljana statistika izposojenih knjig (glede stroke, jezika, avtorja) in obiskovalcev knjižnice (glede poklica, spola itd.).

posojilnice, Miklošičeva cesta 7; oprema dobra. Knjige so postavljene po strokah. Vez. kat. in kartoteka. Tisk. kat.: Imenik knjig, Lj., 1926. Tisk. poročilo vsako leto v Vestniku PZ o priliki obč. zborov. Odrpta vsak del. od 8—12 in od 14—19, obiskovalci iz ljublj. meščanstva in z dežele. Čitateljev letno 11.582, dnevno ca. 63, izposoj. knjig 19.200; izposojevalci plačajo vpisnino in izposojevalnino. Knj. je v zvezi s 145 knj., ki delujejo v področju ljubljanske škofije; te podružnice imajo 52.117 knjig, izpos. 65.242 knjig letno. Osebe: Blaž Poznič (abs. univerze) 1924—1928, dr. Ant. Vodnik 1928—1930, prof. Bogomir Pregelj 1930—1931; sedaj vodi odbor PZ.

Prosvetna knjižnica v Mariboru.

Ust. 1929 (Marko Kranjc in dr. Fran Sušnik). Vzdržuje se s podporo PZ (30%) in z izposojevalnino (70%); izdaja 40% za upravo, 60% za nakupe knjig. Štev. zv. 6310, vez. knjig 3302, knjig 6208 (z dupl. 6310), revij in časopisov 3, 2 zemljevida. V pritličju palače Zadr. gosp. banke, Aleksandrova cesta 6; oprema dobra, 10 omar, 14 stelaž. Knjige postavljene po skupinah; kat.: listovni: alfab., strok., predmetni; vez.: alfab., strok. Odrpta vsak del. od 8—12 in od 15—19. Obiskovalci: 16% intelektualcev, 30% dijakov, 41% meščanov, 11% delavcev, 2% kmetov; čitateljev dnevno ca. 38. Izposojevalnina se plača po vrednosti knjige. Knj. je v zvezi s 110 knj., ki delujejo na področju lavantinske škofije. Osebe: Ivan Hojnik, abs. trg. šole 1929—1930, Marica Ornik, abs. trg. akademije 1931—1932, Karel Medvedič, abs. realke 1931—1932. Nakup knjig in nadzor. prof. dr. Fran Sušnik.

Knjižnica Zveze kulturnih društev v Ljubljani.

Ust. 1920. Sedež centrale Kongresni trg 1. Ima včlanjenih 113 društev, ki imajo lastne knj. in deloma urejene tudi čitalnice; skupno štev. knjig je 102.000. Preds. rav. Ant. Jug, knjižničar oz. referent za knj. prof. dr. Jos. Mihelak.

Knjižnice Zveze kulturnih društev v Mariboru.

Ust. 1925. Sedež centrale Cankarjeva ul. 1. Ima ca. 100 včlanjenih društev z lastnimi knj., z nad 50.000 knjigami, in vzdržuje 76 potovalnih knjižnic. Preds. 1925—1930 A. Skala, od 1930 V. Spindler.³¹

Knjižnica Jugoslov. sokolske matice v Ljubljani.

Ust. 1929. Vzdržuje jo JSM. Inv. št. 1300, štev. vez. knjig 400. V posl. Narodnega doma. Razdeljena v 3 odd.: češki, slov.-hrv. in srbski. 2 kartoteki: alfab. po avtorjih in alfab. po naslovih. Knj. je na razpolago članom tehničnega odbora. Upr. uradništvo JSM.

Šentjaponska knjižnica v Ljubljani (last Šentjaponskega gospodarskega in kulturnega društva v Ljubljani).

Ust. 1911 (Matija Rode). Do 1924 je poslovala na Vožarskem potu, nato na Starem trgu, 1932 se je preselila v posl. Slov. Matice, Kongresni trg 7. Vzdržuje se z izposojevalnino in z darovi. Inv. št. 21.000, štev. zv. 39.000, vez. knjig 29.500; razen tega 150 revij, 40 slik. Oprema: lesene stelaže. Knjige so urejene po jeziku v 2 formatih; slov. odd. razdeljen v pesmi, drame, pripovedke, znanstvo; nemški v 2 skup., leposlovje in znanstvo. 2 kat.: izv. v knjigi, list. alfab. Zadnji tisk. Imenik knjig 1928. Dodatek 1930. Prirastek se priobči od časa do časa v »Jutru«. Odrpta vsak del. od 16—19½, od 1. okt. do 1. apr. tudi ob ned. in praznikih od 10—12. Obiskovalci pripadajo vsem stanovom; mesečno 3000 do 4500, ki si izposodijo 10.000 do 18.000 knjig, proti izposojnini (3% nabavne cene). Knjižničar od začetka Matija Rode in dnevno 7—8 pom. moči.

Dvorska knjižnica v Ljubljani (last Gospodarskega in izobraževalnega društva za dvorski okraj).

Ust. 1908 (dr. Ivan Oražen). Iz prvotne čitalnice se je razvila knj., v začetku dostopna samo članom, potem javna. Med vojno je morala dati raznim bolnišnicam na razpolago precejšnje štev. knjig, ki jih ni dobila vrnjenih. Knj. se vzdržuje večinoma z izposojnino, potem z dohodki veselice »Rajanje pod staro lipo« na Borštnikovem trgu, ki jo prireja zadnja leta, ter s podporo banske uprave in mestne občine. Šteje 10.423 knjig (2319 slov. 469 shrv., 7243 nem., 342 franc., 50 angl.), in rezervno, ca. 12.000 knjig, vse vez.; revij 8. V zasebni hiši, Borštnikov trg 1; oprema: 13 omar in 5 stelaž. Dosedaj je izšlo 6 tisk. kat. (Imenik knjig), zadnji 1929; pripravlja se dodatek. Odrpta vsak del. od 17—19; čitatelji predvsem uradniki, dijaki in delavci; dnevno ca. 20, mesečno 500; izposojnina po kupni ceni knjige. Osebe: Prvi knjižničarji so se hitro menjali; dolgo je vodil knj. Avg. Petrič (oficial Mestne hran.), od 1923 dalje Alojzij Potočnik (učit. II. drž. deške osn. šole); od 1921 opravlja poleg knjižničarja izposojevalne posle Pavla Sepin abs. žen. obrtne šole za vezenje).

Ljudska knjižnica v Mariboru.

Ust. 1906. Stanje začetkom l. 1932 13.850 knjig. V posl. Narodnega doma, Tattenbachova ul. 9. Odrpta v torek, četrtek, sobota od 17½—19½, v nedeljo dopoldne. Upr.

³¹ Po Vodniku po Mariboru, 158/159.

pred vojno L. Poljanec, po vojni dr. A. Reisman, ki je knj. reorganiziral s pomočjo L. Doležala.³²

Knjižnica Francoskega instituta v Ljubljani (Institut français).

Ust. 1921. Vzdržuje se s subvencijo francoske in naše vlade in s članarino. Število zv. 4500, knjig ca. 4200, revij 25, časopisov 12. V posl. Narodnega doma; oprema: 7 omar, 1 stelaža. Knjige se urejajo kakor prihajajo; alfab. kat., strok. je v delu; list. in v vez. knjigi. Odprta vsak del. od 10—12 in od 16—18; čitatelji plačajo članarino in izposojnino. Uprav.: prof. Lucien Tesnière, prof. Marc Vey, sedaj prof. Jean Lacroix; knjižničarji: pisatelj Fran Detela, prof. Ant. Detela, sed. Anton Popov (ruski mirovni sodnik).

Knjižnica francoskega krožka v Mariboru (Cercle français).

Ust. 1922. Vzdržuje se s podporo francoske vlade in s članarino (40 Din letno). Inv. št. 1196, štev. zv. 1589, revij 17, časopisov 2; vse vez. V privatni hiši, Grajska ul. 5/I; oprema: 4 omare, 1 pult. Kat.: inv. knjiga po redu prihajanja in alfab. list. kat. Knj. je odprta za člane ob sredah od 17—19; izposoja na dom, letno ca. 1600 knjig. Upr. od 1922 do 1927 prof. dr. Janko Kotnik, od 1927—1929 Iv. Goršič, žel. uradnik, od 1929—1930 Pavla Šonc, strok. učit. mešč. šole, od 1930 prof. Jos. Karba.

Knjižnica Krožka prijateljev Francije v Kranju.

Ust. 1921 (prof. Vinko Marinko). V posl. l. 1931/32 kompletirana s starimi in novimi deli franc. književnosti. Vzdržuje se s članarino, podporo franc. vlade in darovi knjig, ki jih vsako leto oskrbi franc. vlada. Šteje 650 knjig, 600 vez., 4 revije, 2 časopisa. V posl. drž. realne gimnazije, 2 omari. Knjige so postavljene alfab. po avtorjih; alfab. kat. po avtorjih v vez. knjigi in list. kat. Odprta vsako sredo; obiskovalci člani in dijaki; čitateljev mesečno ca. 40, letno ca. 400. Knj. je v zvezi s franc. institutom v Lj., od katerega prejema 5 revij v cirkulacijo. Upr. odbor krožka (preds. prof. Niko Kuret), knjižničar Tomo Pavšlar.

Knjižnica Društva za proučavanje angleškega jezika.

Ust. 1922. Knjige so bile zbrane večinoma po ge. lektorici Fanny Copeland, s pomočjo g. Andričevića. Vzdržuje se predvsem z darili, deloma s članarino. Šteje ca. 1000 zvezkov (brez dupl., ki jih je mnogo, pos. klasičnih knjig), revij in časopisov 6 (in precej posam. štev. časopisov, ki niso bili redno naročeni); oprema zadostna. Knj. delj časa ni imela lastnih prostorov, bila je shranjena na hodniku drž. lic. knj.; od 1933 pa se nahaja v novih društv. prostorih, Rožna ul. 41. Knjige so urejene po tek. št. dospelosti in vpisane v glavni kat.; poleg tega alfab. avtorska kartoteka. Odprta za izposojanje torek in petek od 17.15—19, čitalnica odprta vsak dan od 16—19; člani plačajo letno 40 Din članarine, dijaki 20 Din. Osebe: prva dolgoletna knjižničarka je bila ga. Fanny Copeland, pomagali so I. Prezelj, A. Lenarčič, dr. Murko in dr. Olga Grahar-Skerlj, sedaj upraviteljica.

Knjižnica Društva prijateljev angleškega jezika in prosvete v Mariboru (Society of Friends of the English Language and Culture).

Ust. 1923. Vzdržuje se s članarino in darili. Štev. zv. 502, vez. knjig 450; revij 4, časopis 1. V posl. deklisnega zavoda »Vesna«; oprema: 2 omari; alfab. kat. Odprta ob torkih in petkih od 18—19; izposoja letno ca. 300 knjig. Upr.: od 1923—1925 prof. dr. Janko Kotnik, od 1925 Edo Gniusek, žel. uradnik.

Javna mestna knjižnica v Celju.

Ust. 1927 (mestna občina). Ob ust. je prevzela knj. Ženskega društva v Celju (1350 knjig), isto leto je kupila knj. kluba naprednih slov. akademikov (ca. 200 knjig), 1928 je dobila v dar preostale knjige nekdanj bogate čitalnice (500 knjig). Knj. se vzdržuje z letno podporo mestne občine in z izposojnino. Inv. navaja 8247 knjig, 7448 je vez. V zgradbi mestne elektrarne. Knj. se deli v leposlovje in znanstvo; leposlovje ima poseben odd. za mladino. Knjige so uvrščene po št., po redu nakupa; alfab. kat. po avtorjih. Odprta 5krat na teden (tor., čet., pet., sob. od 18—20, ned. od 10—12); posluži se je vsak, kdor plača pristojbino. Knj. šteje zdaj 200 članov, dnevno ca. 60; vsak plača vpisnino (5 Din), od vsake knjige pa določno pristojbino za 14 dni; mesečno se izposoja ca. 2500 knjig (58% slov.). Knjižničarka od začetka Vera Levstik, učit. drž. dekl. mešč. šole (prej, 1923—1927, knjižničarka Zen. društva), pom. moč Marija Filipič (trg. pomočnica).³³

Mestna knjižnica v Ljubljani.

Ust. po iniciativi župana Iv. Hribarja; mesto knjižničarja je bilo sistemizirano 1900. 1904 je prosila knj. uredništva vseh slov. časopisov za brezplačen izvod, kar je imelo popoln uspeh. Knj. je štela 1910 ca. 2000 zv., večinoma juridičnega in administrativnega značaja.³⁴ Po ust. univerze, 1919, pa je knj. odstopila svoje leposlovje slavističnemu se-

³² Po Vodniku po Mariboru, 159/160. Poročila v Mariborskem Večerniku.

³³ Poročilo v Slov. Narodu 1933, 39.

³⁴ Ljubljana 1895—1910, 160.

minarju; ostali so zakoniki itd., ki so danes priključeni mestnemu arhivu. V posl. mestnega magistrata, soba 34, dostopno vsak del. od 9—14. Uprav. Manica Koman.

Knjižnica Kmetijske družbe v Ljubljani.

Ust. 1767. Prejela je knjige Akademije operosorum in Jezuitskega kolegija. Odstopila pa je precej knjig 1787 drž. licejski knj. Vzdržuje se s sredstvi Kmetijske družbe³⁵ Kronološki inv., ki se je vodil, se je lani izgubil, letos se namerava napraviti nov inv.; vendar se more ugotoviti, da šteje knj. ca. 5000 knjig, vse vez., in 30 strok. revij in časopisov. V posl. Kmet. družbe, Novi trg; oprema: 6 omar. Knjige so postavljene po strokah. Odprto za člane. Uprav. tajnik Fr. Kafol.

Društvena knjižnica Splošnega ženskega društva v Ljubljani.

Ust. 1907; 1918 se je spremenila v javno knj. Vzdržuje se z izposojevalnino in s članarino. Inv. nav. 7992 knjig, vse vez. V društvenih prostorih, Rimska cesta 9; oprema: 4 vel. omare in 12 stelaž. Predvojni tisk. kat.; vez. katalogi urejeni po jeziku, alfab., stroki in tvarini. Odprta v tor., čet., sob. od 14—19. Letno 3840 čitateljev; knjige se izposojajo za 14 dni. Prva knjižničarka Marica Perušek, potem Marija Cimperman, M. Škerjanc, Antonija Gogala, Aneta Gogala, Jerica Kozica, sedaj Milena Erjavec.

Končno še nekaj sicer zelo nepopolnih podatkov o društvenih knjižnicah našega ločenega ozemlja.

Celovec: Knjižnica Delavske zbornice (Bücherei der Arbeiterkammer) ima v svoji centrali knj. v Celovcu in v svojih podružnicah v Južni Koroški precejšnje število slovenskih knjig. Slov. krščansko socialna zveza, ust. pred vojno, reorganizirana 1922, ima centralo knj. v Celovcu (Viktringerring 29) in ca. 20 včlanjenih knj. po deželi.

Gorica: Prosvetna zveza, ust. 1922, je imela centralno knj. v Gorici in nad 100 knj. v podružnicah po deželi; 1927 ukinjena, knjige zaplenjene. Zveza prosvetnih društev, istotako ust. 1922, ukinjena 1927. Usoda knj. Slov. muzejskega društva v Gorici (gl. Koštiál, Veda, 1913, 622—624) ni znana.

Trst: Knjižnica Ljudskega odra, v Ljudskem domu, ca. 5000 zv.; knjige so odnesli fašisti o priliki požiga Ljudskega doma 1922 in večinoma prodali pod roko. Knjižnica Slavjanske čitalnice, ca. 4000 zv., zgorela 1920 ob požigu Narodnega doma. Knjižnica Šentjakobske čitalnice, ca. 3000 zv., prenehala z razpustom društva 1927. Knjižnica Delavskega podpornega in bralnega društva, ca. 2000 zv., zgorela 1920 v Narodnem domu. Knjižnica Čitalnice v Škednju, ca. 2000 zv., prenehala 1927. Strokovno-poučna knjižnica Slov. akad. društva Balkan, ki je vzdrževalo pred vojno tudi kakih 15 ljudskih knjižnic v tržaški okolici; te knj. so se med vojno, ker na vojnem ozemlju, večinoma porazgubile; po vojni je društvena knj. zopet (ca. 800 zv.), a bila zaplenjena ob razpustu 1927. Prosveta, ust. 1922, je zbrala v 5 letih čez 5000 knjig, s katerimi je preskrbela čez 100 včlanjenih knjižnic na Tržaškem, na Krasu in v slov. delu Istre; ob razpustu 1927 je bil del knjig zaplenjen. Knjižnica Zveze mladinskih društev; ob ukinitvi 1927 del knjig zaplenjen.

Skupno število zvezkov tukaj navedenih uničenih knjižnic znaša 21.000. Edina še poslujoča slovska knjižnica je knjižnica zasebne srbske šole pravoslavne cerkvene občine v Trstu, ki šteje nekaj tisoč knjig, zadnja leta tudi precejšnje štev. slovenskih knjig.

V številkah izraženo — pri čemer se sicer ne sme pozabiti, da absolutna popolnost podatkov ni dosežena, vendar diferenca ni bistvena —, je stanje naših knjižnic sledeče:

61 znanstvenih in strokovnih knjižnic s	413.027 zvezki,
51 šolskih knjižnic s	198.963 zvezki,
395 ljudskih in društvenih knjižnic s	353.377 zvezki,
skupaj 407 knjižnic z	965.367 zvezki.

Po tem pregledu lahko rečemo, da stanje naših knjižnic v predvojni dobi sicer ni bilo sijajno, da pa je ustvarilo dobro podlago za nadaljnji razvoj. V to počasno a solidno snovanje je udarila vojna: deloma je uničila knjižnice direktno — v ožjem vojnem ozemlju — deloma jih je oškodovala indirektno v obliki splošnega zastoja. Ustanovitev narodne države je dala močno pobudo; ustanovljale so se nove znanstvene knjižnice, posebno z ustanovitvijo ljubljanske univerze, ljudske knjižnice, nove in stare, doživljajo mogočen razmah, in to kljub težavam prvih povojnih let z devalorizacijo denarja itd. Vendar se vrši ta razmah nemoten le v jugoslovanski Sloveniji, dočim pomeni ista doba izven naših državnih mej počasno odpravljanje naših knjižnic. Prav v zadnjih letih pa je najvažnejši faktor v razvoju

³⁵ Zgodovinske črtice važnejšega delovanja c. kr. kmetijske družbe na Kranjskem od 1767 do 1867 (Lj. 1867).

naših knjižnic — gospodarska kriza. S polno težo učinkuje pri knjižnicah, ki so izključno ali pretežno odvisne od državne dotacije, to je pri znanstvenih in šolskih knjižnicah; javlja se v nezadostnih prostorih, v pomanjkljivosti opreme, v redukciji knjižničarskih mest, v prepovedi vezave knjig. Knjižnice pa, ki razpolagajo s članarino svojih obiskovalcev, ljudske in društvene, ne občutijo v toliki meri posledic gospodarske krize. Zato je tudi razmerje med številom vezanih in nevezanih knjig pri nedržavnih knjižnicah bolj ugodno kakor pri državnih. Gospodarsko krizo občutijo sicer več ali manj knjižnice vseh kulturnih držav (omembe vredna je, kakor poroča Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1932, 12, vpeljava državno plačanega dela brezposelnih v knjižnicah), pri naših knjižnicah pa je učinek tem hujši, ker njihovo stanje že pred nastopom krize ni bilo povoljno.

V okviru tega splošnega razvoja razločimo še nekaj posebnih potez. Razliko opazimo v razvoju knjižnic z zgodovinsko tradicijo in novoustanovljenih knjižnic. Razvoj zadnjih je hitrejši kakor pri prvih; oprema novih je v splošnem bolj primerna in katalogizacija bolj enotna kakor pri starih. Povsod pa se kaže zanimiv pojav, v zvezi s splošnimi političnimi smernicami, v novem pritoku knjig: slovanski narašča, pa tudi francoski kontingent se veča v primeri s prej prevladajočim nemškim. Po tehnični strani opazamo skoraj povsod prehod od starejše oblike kataloga v vezanih knjigah k bolj praktični listnega kataloga; večinoma pa imamo še obe obliki drugo poleg druge. Omembe je vredno glede osebja tudi naraščanje števila ženskih moči.

Poleg navedenih pozitivnih strani pa je treba navesti tudi negativne: nimamo še zakona o bibliotekah, to se pravi, nimamo predpisov za predizobrazbo bibliotekarjev (vendar ima de facto osebje znanstvenih in šolskih knjižnic visokošolsko izobrazbo, osebje ljudskih in drugih knjižnic pa srednješolsko, deloma pa tudi visokošolsko izobrazbo); nimamo zadostnega števila sistemiziranih bibliotekarskih mest (mnoge biblioteke se upravljajo v postranskem poklicu, čeprav bi množina dela opravičevala samostojno mesto); nimamo povečini primernih poslopij (zato stoji n. pr. drž. licejska knjižnica pred katastrofo); nimamo primerne ureditve plač bibliotekarjev; nimamo urejene izmenjave knjig z inozemskimi knjižnicami; zaradi pomanjkanja osebja nimamo centralnega kataloga. Različne stroke so različno dobro oskrbljene in bibliotekni problem, kakor ga je l. 1929 postavil profesor Kidrič, obstoji še danes v nezmanjšani meri; deloma se je celo poostril. Duševnega vodstva naših knjižnic v racionalni smeri nikakor ne manjka, manjka pa sredstev, in zelo značilno je, da ni nobena naših knjižnic zvezana s kako ustanovo.³⁶

Résumé.

C'est le premier essai d'une statistique des bibliothèques de la Slo v é n i e, résultat d'une enquête, entreprise par l'auteur moyennant un questionnaire adressé aux administrateurs des diverses bibliothèques. Les données sont détaillées pour les deux tiers du pays faisant partie de la Yougoslavie où ils constituent la banovine de la Drave, elles ne sont que sommaires pour le tiers adjugé à l'Italie et à l'Autriche.

A quelques exceptions près, tous les instituts en question ont répondu à l'enquête. 407 bibliothèques possédant 965.367 volumes sont enregistrées: 61 bibliothèques scientifiques, 413.027 volumes; 51 bibliothèques scolaires (de l'enseignement secondaire), 198.963 volumes; 395 bibliothèques populaires (d'associations), 353.377 volumes.

³⁶ Če bi bile v pričujočem pregledu nehotoma izpuščene knjižnice, ki po svojem značaju vanj spadajo, prosimo za podatke, ki bi se objavili v posebnem Dodatku (kjer bi bili objavljeni tudi podatki knjižnic, ki dozdej niso odgovorile na vprašalno polo).

Le développement de ces bibliothèques, satisfaisant, en général, avant la guerre, menacé, pendant la guerre, par la proximité du front et par la stagnation générale de toute activité, reçut une forte impulsion par la création de l'État national: fondation de nouvelles bibliothèques scientifiques, spécialement en relation avec la fondation de l'Université de Ljubljana, développement prodigieux des bibliothèques populaires soit anciennes soit nouvellement fondées. Par contre, la même époque voit la lente disparition des bibliothèques scolaires et populaires slovènes en Italie, débutant avec les incendies de 1920 et finissant avec la suppression complète en 1927, tandis que, en Autriche, la Carinthie slovène garde quelques bibliothèques populaires.

Cependant, le mouvement favorable, mentionné plus haut, de la plupart des bibliothèques est entravé, depuis deux années, par la crise économique générale que sentent particulièrement les bibliothèques dépendant de l'État, moins les bibliothèques disposant des cotisations de leurs membres. De cette crise résultent: insuffisance des bâtiments, restriction des subventions, réduction des postes de bibliothécaires.

On peut signaler, comme traits caractéristiques, en ce qui concerne les nouvelles acquisitions, l'accroissement des ouvrages en langues slaves et française, en comparaison avec ceux de langue allemande, auparavant prédominante; en ce qui concerne le progrès technique, celui du numerus currens et du catalogue à fiches. L'instruction professionnelle des bibliothécaires, en général, est satisfaisante, quoiqu'il n'y ait pas encore de loi sur les bibliothèques. Cette loi aura, également, à régler les échanges internationaux des bibliothèques et la situation matérielle des bibliothécaires. Enfin, il y a deux problèmes étroitement liés qu'il faudra résoudre: la question de la Bibliothèque d'Université de Ljubljana, et celle du nouveau bâtiment indispensable de la bibliothèque d'État de Ljubljana, ayant caractère et fonction de Bibliothèque d'Université et de Bibliothèque Nationale.

In memoriam Arnold Luschin-Ebengreuth.

26. VIII. 1841 — 6. XII. 1932.

Z rahlo roko je nikoli počivajočemu prestrigla Parka nit življenja, ki mu je potekalo dlje, kakor človek pričakuje. Le za malo dni je položila bolezen dvornega svetnika Arnolda Luschina na postelj, da je brez smrtne borbe mirno zasnul v večnost. Še v svojih zadnjih dneh in urah se je pokojnik živahno bavil s sestavkom o Raigersfeldu, tem pomembnem upravnem uradniku in državniku, iz čigar življenja je tako rad pripovedoval o njegovih domovinsko genljivih in vedrih potezah. Kakor se v svojem zadnjem delu spominja stare domovine, tako je isto vdanost ohranil Kranjski vse svoje žive dni. Rojen sicer v Lvovu, je preživel otroško dobo

v Zadru, studijska leta pa z malimi izjemami v Novem mestu in v Ljubljani. V Alojzijevišču mu je vzniknilo prijateljstvo z enako starim tovarišem, s sed. monsignorjem Tomom Zupanom; šele smrt je ločila oba prijatelja. Za malo dedovo posestvo v Ravnem dolu pri Ribnici, ki mu ga je bil zapustil l. 1879 umrli oče Andrej Luschin, predsednik deželnega sodišča v Ljubljani, je pokojni skrbel do zadnjih let.

Na Kranjskem in v Ljubljani mu je bil prvi znanstveni pobudnik zgodovinar in numizmatik Jelovšek, dalje muzejski kustos Deschmann, zlasti pa evangeljski župnik Teodor Elze, ki se je odlikoval po svoji kleni historični in filološki izobrazbi. Temu je Luschin v Trubarjevi številki Carniole l. 1908 s prijateljsko roko očrtal življenjsko sliko ter mu s tem postavil spomenik zveste vdanosti. Opetovano mi je v teku zadnjih dvajset let, ko sem ga često spremljal iz Joaneja

Dne 6. decembra 1932 je umrl v Gradcu vseučiliški profesor dr. Arnold Luschin-Ebengreuth. Rajnik, ki je v naših društvenih publikacijah priobčil svoj prvi, numizmatični spis (kako je do tega v sporu Jelovšek-Elze-Dav. Trstenjak prišlo, pripoveduje Luschin v svojih »Spominih starega numizmatika« v: Numismatische Zeitschrift, N. F. 25, 1932, str. 5 sl.) in ki od njega prinese prihodnji »Glasnik« njegov poslednji spis o baronih Raigersfeldih, je bil že l. 1870 imenovan za dopisujočega člana Muzejskega društva za Kranjsko. Na obnem zboru dne 11. februarja 1907 ga je Muzejsko društvo (obnem s pok. zgodovinarjem dr. Fr. Kosom) na predlog dr. W. Schmidta izvolilo za svojega častnega člana. V zahvali društvenemu predsedniku je Luschin tudi poudarjal, da bo slej ko prej z veseljem pomagal pri raziskovanju »Vaše lepe domovine, ki je iz nje izšel tudi moj dragi oče«. Dopisni član Muzejskega društva g. univ. prof. dr. Walter Schmid je poslal uredništvu osmrtnico, ki jo po nemškem rokopisu prinaša »Glasnik« v prevodu prof. Jos. Westra. — Seznam Luschinovih spisov do l. 1921 je priobčen v: Zeitschrift des Histor. Vereines für Steiermark, XVIII, str. 13—26. Uredništvo.

proti domu, pripovedoval o globokem vtisku, ki ga je ostavila v njem osebnost mladega ljubljanskega evangeljskega župnika, čigar kritična bistrumnost mu je bila v velik prid pri spisovanju prvega numizmatičnega sestavka o domnevnih ljubljanskih pfenigih (MHV 1864). Kritično razsodnost in vrhutega tudi smisel za vzorno vnanjo obliko spisa, obe te darí je dal Elze mlademu pravoznancu na življenjsko pot; v obeh teh osnovnih načelih znanstvenega dela ga je deželni arhivar Zahn v l. 1868—1873 odločilno utrdil in poglobil.

Ta kritična nadarjenost Luschinova je prišla ožji domovini zlasti v dobro pri izdaji Schumijeve publikacije »Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain«. Luschin je bil izdajatelju kritično priredil listine za natisk; malone vsaka stran v Schumijevi ostalini živo priča o trudu, ki ga je posvetil Luschin temu delu. Prav tako se je kot konservator Centralne komisije prizadejal, da je bogati, zlasti za kulturno zgodovino Kranjske pomembni, še premalo uvaževani Erbergov arhiv v Dolskem gradu prišel v last deželnega muzeja v Ljubljani. Svoje znanje srednjeveškega novčarstva Kranjske je Luschin poglobil posebno s tem, da je znanstveno obdelal najdbo novcev v Jugorju (Argo, IX, str. 151 sl.) in obravnaval kranjski kovnici v Kamniku in Kostanjevici v »Umriss einer Münzgeschichte der altösterr. Lande im Mittelalter« (Num. Zeitschr., N. F., II) ter v razpravi »Friesacher Pfennige« (Num. Zeitschr., N. F., XV, XVI = Starinar, III. ser., II. knj. za leti 1924—5) in v mojstrski oceni zgodnje-srednjeveške blejske zaponke s podobo vzhodno-gotskega kralja Teodahata (Carn., 1908, str. 29 sl.).

Kakor v srednjeveški numizmatiki, ki jo je s posebno vnemo obravnaval v svojih predavanjih, da se na njih globoki učinek še sedaj po preteku 30 let prav živo spominjam, tako se je Luschin predvsem v vprašanih avstrijske pravne zgodovine povzpel do priznanega mojstrstva. V mnogih panogah je šele oral celino, mnoga poglavja so zgrajena le na osnovi virov, ki jih je sam odkril; pri tem je pogosto uporabljal prav kranjske listine. Če ima veljavo rek, da je vse veliko preprosto, se pač uresničuje pri Luschinovem življenjskem delu. Veliko linijo avstrijskega državnega in pravnega razvoja je začrtal nenavadno jasno in pregledno. V tem delu se je Luschin navezal na svojo staro domovino zlasti tudi s tem, da je v svojem učencu ljubljencu Vladimirju Leveu vzgojil ter pospeševal enako stremečega znanstvenika, s čigar prerano smrtjo je moral na žalost pokopati svojo veliko nado.

Tako ogromno delo je mogel opraviti le mož, ki je po načelu, označenem v geslu njegovega grba, živel »incessanter« ter vedno rad poudarjal pregovor: V delu tudi počivaj in v počitku tudi delaj! Po opravljenem delu in trudu je Luschin rad iskal oddiha na potovanjih. V desetletju pred vojno se je o božiču večkrat mudil na Brionih; o tej priliki je posečal tudi Ljubljano. Življenjski večer pa mu je zlasti podaljšalo in olepšalo bivanje v najljubšem mu domu, v nekdanjem minoritskem gradiču na Rosenbergu pri Gradcu. Tu je bival od maja do oktobra, na prostem mu je stala pisalna miza, obložena s knjigami; izprehodi po tihih potih širnega parka so mu bili v dušno razvedrilo. Lahko bi z Goethejem dejal:

Schlanker Bäume grüner Flor,
Selbstgepflanzter, wuchs empor.
Geistig ging zugleich all dort
Schaffen, Hegen, Wachsen fort.

Kako je dajal duška svoji radosti, če je pri čebelnjaku ogrnil roj, če so vzevetele rože, če so mu dobro uspele smokve! V tej tesni zvezi s naravo se razodeva vsa tajna njegove življenjske sile.

Sedaj pa je minljivosti vrnil svoj dolžni delež. Toda v nas živi dalje odlični učenjak, dobri in plemeniti človek. Kdor je pri njem iskal znanstvenega sveta, tega je obilno obdaril iz bogate zakladnice svojega znanja. Studentom je bil dobrohoten oče, dobro jih umevajoč, na vrle kranjske dijake tudi ponosen. Koli-

kokrat je citiral rek: »Fert Carniola viros! Učenjaku, ki je zvesto služil znanosti, svetlemu vzoru nesebičnega moža, velikemu rojaku ostane za vedno hvaležni spomin njegove kranjske domovine. Tudi njemu velja izrek:

»Njega življenje je bilo posvečeno domovini in znanosti.«

Dr. Walter Schmid.

Vodnikovo pismo iz l. 1797.

Viktor Steska.

Vodnikovo pismo iz l. 1797 je našel l. 1887 tedanji kaplan v Križah Alojzij Žužek pod streho v župnišču v Križah pri Tržiču in ga izročil potem uredniku »Dom in sveta« dr. Fr. Lampetu.

Komu je bilo pismo namenjeno? V pismu Vodnik naslovljenca ne imenuje in ga tudi ne označuje tako, da bi mogli nedvomno sklepati, kdo bi bil. Vezani smo torej le na domneve.

Valentin Vodnik (1758—1819) je bil prvi duhovnik na Koprivniku. Cesar Jožef II. je med drugimi župnijami ustanovil tudi župnijo na Koprivniku. Prvotno so mislili, da bi bil sedež župnije na Gorjušah, toda krajevne razmere so odločile za Koprivnik; vendar so še dolgo potem imenovali župnijo na Gorjušah in tudi Vodnik sam jo tako imenuje v svojem slovečem življenjepisu, kjer se je podpisal »na Gorjušah v bohinjskih gorah«. Cerkev so začeli zidati l. 1791, prvo božjo službo so pa ondi obhajali 24. febr. 1793.¹

Na Koprivniku je bilo Vodniku slovstveno delovanje zelo otežkočeno, zato je želel priti v Ljubljano ali pa vsaj v bližino Ljubljane, n. pr. do štirih ur hoda, da bi mogel v enem dnevu doseči Ljubljano, delo dovršiti in se zopet povrniti domov. To željo je izrekel v pismu svojemu znanecu,² s katerim sta bila skupaj na Triglavu, Jožefu Pinhaku, ki je bil tedaj ravnatelj v bogoslovnici v Ljubljani, stolni pridigar in konzistorialni svetnik. Prosil ga je, naj skupaj z baronom Žigo Zoisom ta namen dosežeta. In res še tisto leto 1796 je bil Vodnik premeščen v Ljubljano kot kaplan k Sv. Jakobu. Tu je Vodnik takoj pričel s pripravami za izdajanje »Lublanskih Novic«, ki so zagledale beli dan z novim letom 1797. Kritiki so se oglašali. Eden izmed teh je bil tudi naslovljenec pričujočega pisma.

V Ljubljani naslovljenec ni živel, sicer bi osebno obiskal Vodnika in mu povedal svoje opazke. Moral je biti torej zunaj Ljubljane in kolikor toliko Vodnikov vrstnik, zato ga Vodnik kar po francoskem načinu imenuje »Freund«, prijatelj. Bivati je moral blizu Ljubljane, odkoder je lahko prišel večkrat v Ljubljano in je za obisk pri Vodniku v svojem pismu določil celo dan 25. januarja ali kmalu po tem dnevu, t. j. ob sejmu sv. Pavla.

Ker mu Vodnik sporoča duhovniške premestitve, je moral biti duhovnik. Moral se je pečati s slovenskim slovstvom in skrbno nasledovati vsak napredek v slovenski pismenosti. Tudi ni mogel biti začetnik, ampak že precej slovničarja, da se je drznil pisati Vodniku in ga vprašati o dvomih in ga opozoriti na napako.

Kdo je torej naslovljenec Vodnikovega pisma? Skoraj ne more biti noben drugi ko Anton Traven ali pa Modest Šraj.

Anton Traven,³ rojen v Dobu 19. 5. 1754, je postal kaplan pri Sv. Petru v Ljubljani in je bil l. 1797⁴ lokalist ali župnik brez kaplana na Ježici, kjer

¹ Vodnikov spomenik, 5.

² Istotam, 5.

³ J. Marn, Jezičnik, XXII, 79.

⁴ Catalogus cleri, 1797.

je umrl 18. 5. 1807.⁵ Bil je sotrudnik Japljev pri prevajanju sv. pisma in je poslovenil psalme, ki so izšli l. 1798 s 372 stranmi.

Od Ježice do Ljubljane ni daleč; torej je lahko prihajal v Ljubljano, zlasti na sejem, kakršen je bil sv. Pavla sejem.

Drugi bi utegnil biti Modest Šraj,⁶ rojen na Blokah ok. 1754 in v mašnika posvečen v Gradcu l. 1779 kot redovnik avguštinec. Ko je bil v Ljubljani avguštinski samostan ukinjen, je služil na Štajerskem in na Kranjskem. L. 1797 je bil lokalist pri Sv. Jakobu ob Savi. Umrl je kot župnik pri Sv. Duhu na Dolenjskem 4. 1. 1821.⁷ Poslovenil je za Japljevo sv. pismo: »Bukve Tobiove, Juditne, Esterne, Jobove« l. 1801 (str. 397—671) in Bukve (I—IV) »od krajlou«, l. 1802 (str. 1—543).

Od Sv. Jakoba ob Savi do Ljubljane tudi ni daleč, zato je prav lahko prihajal v Ljubljano.

Eden izmed teh dveh pisateljev je torej moral biti naslovljenec Vodnikovega pisma; bolj verjetno, da je bil Šraj, ker je dokazano, da sta si Vodnik in Šraj dopisovala. G. univ. prof. dr. Fr. Kidrič je bil tako prijazen, da mi je dal na razpolago prepis Šrajevega pisma z dne 1. febr. 1808. Izvirnik se nahaja v Narodnem muzeju pod Vodnikiana. Šraj je bil tedaj župnik pri Sv. Duhu pri Krškem, torej daleč od Ljubljane. Zato se obrača do Vodnika za posredovanje v stvari, ki je sam v taki daljavi ni mogel izvršiti. Pismo priča, kako pazljivo je Modest Šraj spremljal domačo literarno delo. Prepis tega pisma je priključen Vodnikovemu pismu.

Kako je Vodnikovo pismo prišlo v Križe, ni jasno, ker noben teh dveh ni bil v službi v Križah in tudi o nobenem župniku v Križah do novejših časov ni znano, da bi se bil ok. l. 1797 slovstveno udeleževal.

Pismo se doslovno glasi:

I.

Freund!

Hiermit erhalten Sie die Zeitung No. 5; ich erinnerte wohl den Verleger, allein er muß geirret haben.

Secundum Kumerdei kann y nicht für das lange i gebraucht werden: 1. weil y im griechischen absolute kurz ist; 2. auch im deutschen, wo es zugleich für einheimischen Gebrauch ausgemustert ist, 3. Dalmater brauchen es anstatt jota, 4. ist es littera aliena, i. e. graeca, 5. slavische Alphabethe haben es nur als ifhiza pro graecis vocibus scribendis, 6. alle Slavischen Schreibarten haben simpliciter das u, und s das ist ishe für alle ausdrücklichen i. — Daher sind wir einverstanden dem y Urlaub zu geben, und nur 5 einfache Vocale zu statuiren; übrigens pro libris grammaticis, und in casu Amphibologiae die accentu zu Hilfe zu nehmen.

Das deutsche k. k. — und so auch einige Ethiket Worte müssen sich die Leute abbreviirt zu empfangen gewöhnen — folglich z. k. id est k. k. — zu lesen wissen — usus plura docebit. — Mein lieber! würden Sie Glagolizam, und Cyrillizam lesen, da fänden Sie abbreviaturen, welche mir zwar leslich, und doch einem z. Kummerdei, Linhart etc: unleslich waren, und sind — Coram plura! —

Per zefarfkimo dvoru ist wirklich ein Druckfehler, und muß sein per zefarfkim dvoru, oder auch dvori. — Ich bitte mich bei Ihrer Anherkunft darauf zu erinnern, und mir die Zeile im Zeitungs Blatte, wo dieser Fehler steckt, zu zeigen; ut exhaurire queamus rem in quaestione positam.

In Betref des f und s in der Mitte der Worte, müssten Sie nur kein gebohrener Slave sein, wenn Sie selbe nicht unterscheiden. Klingt nicht verschieden posneti verspätten, von posnim, ich verspätte mich, und pofneti, abraumen, von pofnamem; und so weiter.

Das grosse ,S, und S, muß distinguirt werden; nur Buchdrucker sind oft unachtsam, und Correctors auch; das heisset, auch ich vergesse oft; allein künftig will ich behutsamer sein; obwohl darüber noch kein Endurtheil gefasset ist.

Nie werden Sie mich mit Kritik beleidigen, auch ich bitte Sie hiermit, nicht mehr darüber Besorgnis zu äussern; sondern kommen Sie, und kommen Sie nur recht oft mit Briefen, und persönlich; zugleich jederzeit mit litterarischen Einwürfen. Sie sind bereits

⁵ Pokorn, Šematizem iz 1788, 20.

⁶ J. Marn, Jezičnik, XXII, 5; Kidrič, Dobrovský in slovenski preporod, str. 201—203.

⁷ Pokorn, Šematizem ljublj. škof. iz l. 1788, str. 51.

ein alter Litterator und qua talis sind Sie mir gewiß jederzeit willkommen. Wir sind uralte Bekannte; wir kennen uns; und so fürchten Sie ja nicht, daß Sie bei mir unrecht ankommen.

Jetzt noch was neues; Kehl ist mit Kapitulation an uns übergangen; aus Italien hofen wir bald glückliche Eräugnisse. Künftigen Mittwoch wird hier Pinhak als Pfarrer installiert; deutscher Domprediger wird Zhadesh, oder Kagnus. — Der Freimann ist vorgestern hier gestorben. —

Ich erwarte Sie mit Freuden am 25ten oder den Tag, als Sie kommen können. Ich bleibe hiermit in Eile

20. Jäner 1797.

Ihr Vodnik m. p.

II.

Schätzbarster Herr Professor!

Hiermit schicke ich Ihnen die Biographie des Herrn Japels unseres alten Literators, mit der unterthänigsten Bitte, dieselbe für meine Bezahlung durch einen Studenten sauber und leslich abschreiben zu lassen, und so lange bei sich zu behalten, bis ich in Maj hinauf kommen werde. Diese Biographie kömmt in die Wiener Annalen und ich habe schon von Japel selbst die Erlaubniß, dieselbe nach Wien zu schicken.

Ich bin vor einer geraumer Zeit gebeten worden, die Biographien jener Männer Krainlandes zu sameln, welche etwas zu der slavischen Literatur beigetragen haben. Eben deßwegen bitte ich Sie auf das höflichste, versuchen Sie eine kurze Lebensbeschreibung von solchen Männern bis Maj zu verfassen, damit ich Sie auf ein Mal auf Wien schicken kann.

1 De defuncto Antonio Traun Parocho in Jephza

2 de defuncto Josepho Richer Parocho in Commenda

3 de Josepho Schkriner Parocho vivente

4 Domino Valentino Vodnik Professore Labacensi.

Alles dieses soll doch in geheim verbleiben, damit Niemand etwas wissen wird, als Sie und der Abschreiber. Am liebsten wäre es mir, wenn Sie es abschreiben, und die noch nicht verfaßten Biographien sammeln möchten.

Der seelige Traun hat eine sehr schöne lateinische Dissertation geschrieben. Diese hat er selbst in Druck geben wollen, allein der Tod hat ihn praecupiert. Versuchen Sie diese des Druckes würdigste Dissertation in die Hände zu bekommen, und von Wort zu Wort abzuschreiben. Diese war gerichtet wider den jezigen Pfarrer von Krainburg. Der Inhalt dieser Dissertation, oder vielmehr der Titel war: De vera conversione ad digne percipiendam absolutionem contra unum laxum Parochum. Diese Dissertation hat der seelige Traun mir und dem Herrn Generalvikär vorgelesen. Sie war wunderschön, und gut lateinisch geschrieben. Nehmen Sie sich alle Mühe diese Dissertation in die Hände zu bekommen. Thun Sie also alles dieses zur Ehre unseres Vaterlandes, daß die Nachwelt wissen wird, daß auch Krainland Männer gehabt hat, welche fähig waren, etwas in Druck zu geben.

Wenn Sie auf sich nicht vergessen werden, so werde ich auch von mir nicht aus Hofart, sondern aus guter Absicht mein Leben beschreiben. Mein Hauptcharacter wird sein: eine außerordentliche Sennsucht nach den Wissenschaften, und guten Grundsätzen.

Wie ich gesagt habe: dieses soll niemand wissen, als wir zwey. Wie stehet es mit dem Wörterbuch? Leben Sie wohl und bleiben Sie mein Freund.

Pfarr Großdorn den 2. Hornung 1808.

Modest Schrei Pfarrer.

Slovstvo.

NAGY LAJOS, *Az Óbudai ókeresztény cella trichora* a Raktár-utcában (Die altchristliche Cella Trichora der Raktárgasse in Óbuda. Ausgrabungen des Museums von Aquincum im Jahre 1930). Budapest, 1931. 99 str., 52 slik ter 1 priloga.

V Raktarjevi ulici v Starem Budimu, torej še na laboriščnem teritoriju starega Aquincum-a, so naleteli l. 1929 pri takrat novozidanih mestnih stanovanjskih hišah na različne rimske ostanke. Sistematično prekopavanje pod vodstvom L. Nagy-ja je potem odkrilo vrsto zidov iz različnih period. Del poslopij je bil vojaškega značaja, kar dokazujejo najdene signirane opeke legije X. gem. in legije II. adjutrix. Vrhnji, torej najmlajši stavbni ostanki pripadajo poslopju z obliko deteljnega lista z ozko predvežo. Orientacija poslopja je zahodno-vzhodna. Širina in dolžina znaša 9 m : 9 m. V tej plasti najdeni novci so iz 4. stol. po Kr. Poslopje ustreza s svojo deteljno obliko starokrščanski cella trichora in je bila torej namenjena za bogoslužje. Ker so našli v bližini poznorimske grobove, bo to pokopališka cerkev. Najdene ostanke so pustili na mestu in jih konservirali. Nagy opozarja v svoji studiji na podobne stavbe v Panoniji. Tu je najprej starokrščanska kapela pred zapadno fronto pečjuške katedrale (stari Sopianae), ki so jo morali dalj časa uporabljati, ker ima več plasti stenskih slikarij, med temi poslednjo, ki jo spravlja Nagy v zvezo s Pribinovo vlado. Prim. Röm. Mitteilungen XLI (1926), 130 sl. Nadaljnja panonska cella trichora je v Srem. Mitrovici (antični Sirmium). Nagy razpravlja obširno o izvoru tega tipa. Zanimiv je odstavek o pomenu Aquincum-a v krščanski Panoniji, ko govori Nagy o vrsti nadaljnjih starokrščanskih spomenikov Ogrske. Natančen popis posameznih najdenin, ki so jih odkrili ob priliki izkopavanja v l. 1927, a nimajo s starokrščanskimi nobene zveze, zaključuje to zanimivo in uspešno publikacijo starokrščanskega spomenika. Knjiga ima izčrpen, 20 strani obsegajoč nemški izvleček, ki je deloma naravnost prestava ogrskega teksta in omogočuje zato uporabo tudi čitatelju, ki ni večč madjarščine. Opozorim naj še na izvrstne in jasne reprodukcije, saj so tiskane na umetniškem papirju. Balduin Saria.

FRIEDRICH STEFAN, *Münzkunde des Altertums* mit besonderer Berücksichtigung des römischen Münzwesens bis zum Ende des 5. Jahrhunderts n. Chr. Graz, 1932. 44 str. in 2 tabli.

Zlasti za raziskovanje novcev iz dobe preseljevanja narodov zaslužni graški numizmatik Fr. Stefan podaja v predležečem snopiču kratek oris antičnega, ali bolje prav za prav rimskega novčarstva, kajti komaj 8 strani odpade na uvod in na grške novce. Pa tudi pri tem ne gre pisatelju toliko za to, da poda zgodovino razvoja grškega denarstva, kakor bolj za to, da razpravlja o metroloških osnovah, antičnih normah glede težine in čistine. Podrobno pa obravnava rimsko denarstvo, in sicer v obeh prvih poglavjih (I: Od prvih početkov v 4. stol. do vpeljave denarius-a l. 269 pr. Kr., ter II: od uvedbe denarja l. 269 pr. Kr. do Julija Cezarja) brez ločitve po posameznih novčnih kovinah. V naslednjih poglavjih III—VII, ki segajo do denarne reforme cesarja Anastazija I l. 498 po Kr. ter obravnavajo na kratko tudi razrastke antičnega denarja, se naslanja pisatelj na Bernhartov numizmatični priročnik rimske cesarske dobe in deli gradivo v posameznih časovnih oddelkih vsakokrat po novčni kovini. Žal pa ta način obdelave razbije to, kar sodi skupaj, sili v ponavljanje in ne predstavi dovolj jasno organskega razvoja. Kljub temu pa je treba ta uvod v antično numizmatiko toplo pozdraviti. Na omejenem prostoru razpravlja o marsičem, kar zanima laika pa tudi strokovnjaka. Prav posebno nagnjenje kaže pisatelj za metrološka vprašanja. Nasprotno pa pogrešamo čisto, da bi vsaj na kratko se ozrl tudi še na druge važne točke antične numizmatike. Radi bi na pr. čuli kaj več o gospodarskozgodovinskem značaju rimskega novca, o kovnih pravicah provinc, o slogu novčnih podob, o napisih itd. Ševeda pa končno od tako kratke razprave ne moremo vsega zahtevati. Izvrstni sta obe tabeli, ki prikazujeta najvažnejše vrste denarja. Opozoril bi le še na eno malenkost. Na str. 36 namigava pisatelj na tudi v naših vzhodnih pokrajinah pogostne poznoantične zlatnike ter meni, da takrat ni manj-

kalo zlata. »Četudi ni bilo več bogatih mest in narodov, ki bi jih mogli še podjarmiti, so zlasti panonski in dacijski rudniki še vedno dosti donášali.« Tega bi ne trdil, posebno, ker Dacija že zdavnaj ni bila več v rimski oblasti. Če se poznoantični zlatniki pogosto najdejo na severnem Balkanu in v Panoniji, bolj pogosto ko na zapadu, izvirajo ti predvsem povečini iz tributnih plačil rimskih cesarjev raznim barbarskim rodovom, ne pa iz kake povečane ali kakorkoli omembe vredne produkcije zlata v teh deželah. Te kritične pripombe pa nikakor ne morejo zmanjšati vrednosti Stefanovega dela. Knjiga je izvrsten uvod, ki ne zahteva nobenega strokovnega predznanja in ki jo zato najtopleje priporočam.

PRUVODCE *sbirkami Narodního musea v Praze*. I. Sbirky v hlavní budově Narodního musea v Praze II. Václavské nám. Praha, 1932. Vydal »Melantrich«.

Praški muzej je že l. 1918 obhajal stoletnico, dasi še dolgo po ustanovitvi ni prišel do lastne zgradbe. L. 1819 je bil konstituiran odbor za ustanovitev muzeja, l. 1820 pa izdano dovoljenje, da se sme ustanoviti posebno muzejsko društvo, čigar odbor se je končno prvič sestala l. 1822 kot »Společnost vlasteneckého musea v Čechách«. Muzejske zbirke, ki so nastale zgolj z darili in poklonili posameznikov pa tudi zavodov, dopolnjevale se pa z nakupi, so bile sprva nameščene v refektoriju minoritskega samostana pri Sv. Jakobu, na jesen 1819 je pa dala »Společnost vlasteneckých přátel umění« za muzejske zbirke na razpolago del bivše Sternbergove palače na Hradčanih. Načrt Palackeega l. 1839, da bi se v čast cesarja Franca I. postavila velika muzejska zgradba »Franciseum«, ni prodril, stanovi so se zadovoljili s spomenikom. L. 1846 so bile zbirke premeščene v Nostizovo palačo na Přikopi in so ostale tu do l. 1891, ko je bilo zgrajeno današnje mogočno poslopje z rampo vrh Václavskega trga. O tej zgodovini govori Vodnik s potrebno obširnostjo v 1. poglavju, katerega spopolnjuje 2. poglavje s popisom muzejske zgradbe.

Vodnik obsega nekako štiri dele: prvega tvorita omenjeni poglavji, v drugem (pogl. III—V) se obravnavajo knjižnica Nar. muzeja (natisnjena so tudi pravila), gledališki oddelek in arhiv, v tretjem (pogl. VI₁—VI₅) se obravnava historični del muzejskih zbirk, in v četrtem (VI₆ do konca) prirodoslovni del. Pridejanih je tudi nekaj lepo izvedenih prilog v tisku z bakra, namesto katerih bi človek pač rajši videl več manj dragocenih slik v klišēju, kar bi poučno in praktično vrednost vodnika nedvomno zvišalo.

Nas zanima zlasti tretji del, ki obsega 1. zbirko rokopisov, listin in tiskov, 2. prehistorično-arheološko zbirko, 3. numizmatično in 4. historično-arheološko zbirko. Kakor ostale, so tudi te zbirke obravnavane tako, da na prvem mestu stoji kratek uvod, ki mu sledi nekaj inventaren opis predmetov, vitrin itd., princip, ki ga prelamlja le numizmatični oddelek in ki ga ni mogoče imenovati preveč posrečenega. Praški muzej nudi zaradi velike prostorne stiske — saj dotaka zlasti v arheološkem delu gradivo neprenehoma — gledalcu kaj malo pregledne zbirke, ki s svojo množino navadnega obiskovalca prej utrajajo in odbijajo, nego privlačijo in ki more vanje le strokovnjak nekam sistematično-pregledno vstopiti. Muzejski predmeti govore tu preveč vsak zase, jezik drugim nerazumljiv in dejal bi, da je to tudi glavna hiba tega vodnika. Seveda je jasno, da ob tem provizoriju, kakršnega zbirke predstavljajo, vodnik ne more nuditi končne idealne rešitve — zlasti značilen je za to stanje arheološko-prehistorični oddelek, kjer imamo tako rekoč le kratek uvod v predzgodovino, dočim se vse muzejsko-vodniške lokalne relacije omejujejo na opombe konec vsakega odstavka, recimo: omara št. 1—31 itd., in kjer bo potemtakem šele nekoč kesneje možna ona povezanost splošnih dejstev s konkretnim muzejskim gradivom, ki je pač vsakemu muzejskemu upravniku ideal. Ravno zato pa sodim, da bi morala prav v arheološkem delu to delo vršiti nekaka pedagogično-urejena tipologija prehistoričnih skupin, koder je le-to mogoče seveda, podprta s primerno izbranimi slikami, da se vsak gledalec pred vitrino takoj vsaj v neki meri sam znajde in potem dalje išče. In tako se bojim na splošno, da ravno v tem pogledu Vodnik premalo urejujoče posega v organizem navdse obsežnih in bogatih praških zbirk in da pušča z inventarnim načinom, odnosno s presplošnimi uvodi, preveč ob strani naloge modernega vodniškega slovstva, za kar ravno v Pragi menda ne bo mogoče kriviti gmotnih razmer. Sicer pa je treba to delo kljub temu pozdraviti in še omeniti njegovo lepo knjižno opremo.

R. Ložar.

MUSEUM *der Stadt Villach*. Abteilung I. Rathaus: Führer durch die Abt. I. und III. Museumverein in Villach, 1931. Abteilung II. Pestalozzigasse 10: Verzeichnis. Zusammengestellt von Ing. Jaromir Anderle. Museumsverein in Villach, 1929.

»Vodnik« po beljaškem muzeju, nameščenem v Mestni hiši, obravnava kulturno-zgodovinske in prirodoslovne zbirke pod sledečimi poglavji: Uvod (zgodovina muzeja), Predzgodovina, Rimska doba in čas preseljevanja narodov, Listine in rokopisi, Cerkevne umetnine, Etnografija, Cin, Meščanska straža in narodna garda, Prirodoslovje, Metulji. Za vsako poglavje signira poseben avtor, urednik vodnika je kustos muzeja, ing. Jaromir Anderle, ki je napisal uvodno poglavje, l. 1929 pa izdal tudi v naslovu

omenjeni »Seznam«, obsegajoč slike, kipe, novce, medalje in druge predmete, zbrane v 2. oddelku beljaškega muzeja. Kolikor se zdi ravno ta pred leti izdani »Verzeichnis« zlasti glede na tuja, ki mu je nedvomno tudi namenjen, preobširen, a v prvi vrsti prerazpisno tiskan in urejen, toliko je brez dvoma Vodnik po 1. oddelku prekratek, bodisi glede teksta bodisi glede ilustracije. Prenakratko in presplošno se obravnava prehistorični čas z Rimljani vred, obširnejši in natančnejši se zdita poglavji o cerkveni in zlasti ljudski umetnosti, dasi ne gresta nikjer preko precej predmetno vezanega popisa in bi zlasti ono o ljudski umetnosti in kulturi, ki naj ga posebej omenimo, zaslužilo to in ono ilustracijo, s čimer bi te knjižice le mnogo pridobile.

R. Ložar.

JOŽE RUS, *Krst prvih Hrvatov in Srbov*. Nova poglavja o zgodovini kraljev Sveladičev, 614—654. Ljubljana, 1932. 8°, str. 87. V samozaložbi.

Kakor v svoji knjigi o Sveladičih hoče Rus tudi v tem spisu osvetliti početke hrvaške zgodovine in pokazati, da se ta res pričinja že sredi 7. stoletja (61). Dosega njegovega namena je odvisna od dokaza za verodostojnost Letopisa popa Dukljana. Že v knjigi o Sveladičih si je veliko prizadeval za priznanje njegove zanesljivosti. Da svojega namena ni dosegel, kakor je pričakoval, si razlaga iz pomanjkanja dobre volje pri čitateljih. V pričujoči razpravi hoče kljub temu nadaljevati v knjigi Sveladičev započeto delo, da spravi v Dukljanovo pripoved več jasnosti in ji tako pridobi priznanje zanesljivega vira hrvaške preteklosti. Začenja tam, kjer je v svojem prvem delu končal, t. j. s 7. pogl. Letopisa in nadaljuje svoje raziskovanje skozi 8. in prvo polovico 9. poglavja. Upa, da bodo s tem njegova dosedanja izvajanja dobila novo potrdilo »ex posteriori« in da bo podan posreden dokaz za to, da vsebuje prvih devet poglavij Letopisa vesti o resničnih osebah, dogodkih in stvareh, ki so v najtesnejših zvezah z dobo 454—700 dalmatinske zgodovine.

Besedilo Letopisa v 8. in 9. pogl. spravlja krst neromanskega ljudstva Dalmacije v zvezo z misijonskim delom sv. Konstantina (Cirila) in trdi, da sta tedaj vladala v Dalmaciji zaporedoma kralja Zvanimir in Budimir. Dočim je Zvanimir krščansko prebivalstvo Dalmacije nehal preganjati, je Budimir z vsem svojim narodom prejel sv. krst iz rok meniha Konstantina.

Iz tega besedila skuša Rus izluščiti zgodovinsko resnico o krstu prvih Hrvatov in Srbov po kontroli s pomočjo treh drugih »zanesljivih« virov: 1. 31. poglavja Porfirogenetovega spisa *De administrando imperio*, 2. Papeške knjige (*Liber pontificalis*), 3. Solinske cerkvene zgodovine splitskega arhidiakona Tomaža, vse to v zvezi s poročevanjem balkanskih oz. dalmatinskih politično geografskih razmer 7. stoletja.

Pisatelj prizna, da o kakem kralju Zvanimirju in Budimirju razen pri Dukljanu res nimamo nobenih drugih poročil (14). Porfirogenet nam za dobo cesarja Heraklija omenja le dva hrvaška arhonta, Porga in njegovega očeta, ki mu ne ve imena; a ker Porfirogenet poroča, da so se Hrvati pokristjanili za arhonta Porga, istoveti Rus Porga z Budimirom (71). Nadalje je po Porfirogenetu cesar Heraklij pokristjanil Hrvate s tem, da jim je iz Rima preskrbel nadškofa, škofa, prezbiterje in diakone. S tem Porfirogenetovim podatkom veže pisatelj poročilo arhidiakona Tomaža o prvem splitskem nadškofu Janezu iz Ravene in odnošaje cesarja Heraklija do Ravene. S podatki Papeške knjige o papežu Janezu IV. in opatu Martinu, ki je bil poslan v Dalmacijo odkupovat krščanske ujetnike in reševati svetniške relikvije, pa veže Dukljanovo vest o menihu Konstantinu in pride do tega-le zaključka: »Cesar Heraklij in papež Honorij z ravenkim nadškofom Bonom so prvi možje zgodovine, ki so po premišljeni politiki in trdnem načrtu utrlj pot Kristusovi veri med mladi narod Hrvatov. Prvi misijonarji so prišli potemtakem v Dalmacijo ali že l. 637 ali pa spomladi 638, tako da so vršili svoje vzvišeno delo že par let prej, preden je nastopil za papeža dalmatinski rojak Janez IV.« (53). Hrvati (in Srbi) so bili pokristjanjeni kot narod po krstu svojega kralja Budimira l. 654 in so dobili v raven-skem nadškofu svojega vrhovnega nadpastirja, v potujočem pokrajinskem škofu-opatu Martinu ter prezbiterjih in diakonih pa propovednike verskih resnic in krstitelje (87).

Pri najboljši volji se ne morem ubraniti vtisu, da se pisateljevo dokazovanje suče v napačnem krogu. Zanesljivost Dukljanovega Letopisa dokazuje pisec pod tako močnim vtisom njegove zanesljivosti, da še ne izpričano besedilo Letopisa že uporablja obenem kot kontrolo in dopolnilo onih ostalih pripovedi, iz katerih hoče prav za prav izpričati zanesljivost Letopisa. Ali naj mar služijo za kontrolo tako ustvarjenega soglasja poročil tedanje politične in geografske razmere, ki jih pisec spravlja v zvezo z onim soglasjem? Da, če bi imeli za kontrolo kako tretjo vrsto virov, in sicer zanesljivih zgodovinskih virov, ki bi ono soglasje in zvezo izpričali; kajti navedene razmere same nam teh ne izpričujejo. Če pa takih virov ni in jih ne moremo najti, se moramo pač rajši na realnih tleh mirno vdati nemili usodi, kakor da bi iz neukročene težnje po spoznanju izgubili pod seboj realna zgodovinska tla. Znano je, da so take pretirane težnje psihološki vir legend. Ljudske legende so seveda preproste. Mislim pa, da je psihološko mogoče ustvariti tudi kako zelo učeno legendo.

Za zgled, kako odkriva pisatelj soglasje med poročili in zvezo tega soglasja s političnimi in geografskimi razmerami, naj navedem najvažnejše in popolnoma zanesljivo

poročilo Papeške knjige o papežu Janezu IV. in opatu Martinu, na katero se opira tudi pisatelj. Iz tega poročila povzame Rus kot najvažnejše le ime in meniški stan opata Martina, njegovo osebo pa nam predstavi v vse drugačni luči kot Liber pontificalis, namreč: 1. da je bilo njegovo glavno opravilo v Dalmaciji misijonarjenje, ker pač Dukljanov Letopis govori o menihu-misijonarju Konstantinu (Cirilu), ki pa ga v 7. stol. ne moremo postaviti; 2. da ga je poslal v Dalmacijo ne šele papež Janez IV., ampak že Honorij I., češ da to zahteva politika cesarja Heraklija; 3. da je bil Martin pokrajinski škof, ker Porfirogenet govori o nekem škofu; 4. da je bil Martin podrejen ravenškemu nadškofu, ker je bila Ravenna važna in najbližja bizantinska postojanka in ker Porfirogenet govori o nekem nadškofu, arhidiakon Tomaž pa o prvem splitskem nadškofu Janezu iz Ravene; 5. da je Martin pokristjanil Budimira, ker navaja krst tega kralja po nekem menihu Dukljanov Letopis, Porfirogenet pa poroča, da so se Hrvati pokristjanili za arhonta Porga, ki ga Rus istoveti z Budimirom; 6. da so Martina častili Dalmatinci kot svetnika, ker imamo v Splitu kapelo, posvečeno sv. Martinu.

Tudi Porfirogenetovo poročilo, da so se Hrvati pokristjanili za Heraklija, prikroji pisatelj tako, da se strinja z Dukljanovim Letopisom, t. j. s pokrščenim kraljem Budimirom, ki, če naj bo istoveten s Porgom, ni bil sodobnik Heraklijev, ampak njegovih potomcev in naslednikov. Toda če pisatelj pod vtisom Heraklijeve politike trdi, da je bila pokristjanjena Dalmacija podrejena nadškofiji v Raveni, bi bil vendar moral vsaj v pogledu na arhidiakona Tomaža, ki ga navaja, pojasniti tudi vprašanje o početkih splitske nadškofije.

Da je kapelica sv. Martina v Splitu posvečena le iz Papeške knjige znanemu opatu Martinu, ne pa sv. Martinu Tourskemu, nas ne more prepričati, če pomislimo, kako zelo je bilo razširjeno češčenje tega svetnika. Njegov grob je bila ena izmed najbolj obiskanih božjih poti v srednjem veku. Podobno svetovno slavo je užival egipčanski vojak-mučenec sv. Menas, čigar grob so v 5./6. stol. obiskovali verniki kakor danes n. pr. Lourdes. Če se je v Splitu ohranil spomin na češčenje sv. Menasa, ni prav nič čudno, da so tu častili tudi Martina Tourskega. Da bi kaka politična napetost med Hrvati in Franki izključevala češčenje sv. Martina Tourskega, ki je bil rimske narodnosti in doma iz Panonije, kjer je tudi misijonaril, ni dokazano. Še manj je dokazano, da bi se pridevek beatus za svetega Martina Tourskega več stoletij po njegovi smrti ne mogli rabiti. V rimskem brevirju se še danes rabi. Dokazov arheologov, da kapelica ne datira iz 7. stoletja, pisec s svojo domnevo tudi ni ovrgel.

Ali bomo zaradi tega rekli, da Rus s svojimi studijami postopa neprevidno? Delali bi mu krivico, če bi mu ne priznali jasne zavesti o velikem duševnem naporu pri pojasnjevanju zamotanih zgodovinskih vprašanj. Je pa neka druga previdnost, ki jo Rus sam pri resnih znanstvenikih v pogledu na svoje vprašanje graja, ko trdi, da se zgodovinarji 9. poglavja Letopisa kaj radi ogibljejo (10) in da se je neznanim imenom Letopisa »doslej previdno izognil vsak raziskovalec« (14), ali ko podčrtava, da priporoča Šišić glede Letopisa »skrajno previdnost« (15). Ali hoče reči, da se dosedaj zgodovinarji iz te previdnosti z Letopisom niso bavili? Nasprotno. Sam pisec prizna: »ves ostali del Letopisa skupaj ni zanimal raziskovalce v tolikšni meri, kakor samo 8. in 9. poglavje« (14). Napačno previdnost vidi Rus v strahu pred historijsko praznino hrvatske zgodovine 7. stol., ki si je raziskovalci zaradi pomanjkanja drugih virov niso upali napolniti z osebami, dogodki in stvarmi dukljanskega Letopisa. Gotovo se je pisatelj hotel ravnati po pravilu, ki ga je pred kratkim moj učitelj lepo izrazil z besedami: »Die Dürftigkeit der Quellen, die uns unterrichten können, fordert sorgfältigste Prüfung jeder Angabe, die uns weiterhelfen kann. Wir müssen versuchen, aus den wenigen Nachrichten an Erkenntnissen herauszuholen, was sich irgend gewinnen läßt, und dürfen uns auch nicht scheuen, sie, wo es nötig ist, durch Vermutungen in Zusammenhang zu bringen. Irrtümer werden dabei kaum zu vermeiden sein, aber sie können wertvoller sein und weiter führen als kleinmütiger Verzicht. Die fortschreitende Forschung wird die nötigen Verbesserungen schon bringen« (R. v. Heckel v Brackmann-Festschrift, Weimar, 1931, 434). Seveda to pravilo stavlja pogoj, da se tak poskus izvrši na realnih, in to ne le geografskih, temveč tudi zgodovinskih tleh. Po mojem mišljenju se je pisatelj temu pravilu izneveril v toliko, da je zahteval pojasnitev zastavljenega vprašanja, kako izpolniti historijsko praznino hrvatske zgodovine 7. stoletja, za vsako ceno, tudi za ceno priznanja zanesljivosti nezanesljivim poročilom. — Iz bistveno istih razlogov zavrača Rusov Krst v Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku zv. L (str. 418—21), ki sem ga dobil v roke, ko je bila moja ocena že stavljena, M. Barada. J. Turk.

DR. OTTO DUNGERN, *Genealogisches Handbuch zur bairisch-österreichischen Geschichte*. 1. Lieferung. Graz, 1931. Leuschner & Lubensky. — Vel. 8°. Str. 80.

Delo, čigar prvi snopič tu naznanjamo, si je zastavilo nalogo podati kritične rodoslove visokega plemstva na bavarskem plemenskem ozemlju od 9. do 12. stoletja. Pri vsaki rodbini je sestavljen rodovnik in poseben tekst, ki prinaša za posamezne člane rodbine življenjske podatke in naslove ter uvaja v potrebno literaturo. Na mlajše plem-

stvo, ki se je razvilo iz ministerialov v 12. stol., se publikacija več ne ozira. Delo je pomembno za starejšo slovensko zgodovino, če upoštevamo, kako mogočen je bil po zavrnitvi Madjarov dotok bavarskega plemstva na naša tla. Skoraj vse rodbine, ki jih obravnava prvi snopič, stoje več ali manj v zvezi z našim ozemljem. Na prvem mestu so grofje Andeški (po gradu Andechs, jugozapadno od Münchena). Skoraj sto let, od srede 12. stol., so Andeški najmogočnejši gospodje na Kranjskem in v Istri. Svoje rodbinske zveze imajo po razpletene daleč po Evropi, od Francije do Srbije Nemanjičev, od Šlezije do Savoje. Oglejski patriarh Bertold (1218—1251) je Andehsovec. Andeški se imenujejo tudi vojvodi Meranije oziroma Dalmacije. Titulaturu je dobil grof Bertold II. († 1188) po svoji ženi, ki je bila iz bavarskega rodu grofov Dachauskih. Eden teh je imel za ženo Vilibirgo, hčer kranjskega krajišnika Udalrika iz rodu Orlamünde. O tem pa vemo, da je ok. 1060 pridobil od sosednje Hrvatske = Dalmacije primorje ob Kvarneru od Reke do Bršča, to je Meranijo (svn. mer). — Iz prvega snopiča pričujočega dela je razvidno, da so na Dolenjskem — nekako zapadno od današnje Višnje gore — pridobili posest tudi člani bavarske rodbine grofov Vohburgov. Grof Tietpold in grof Rapoto, ki se omenjata v neki listini iz leta 1062, sta ji pripadala (Gradivo, III, št. 224). Rapotonov delež (praedium in Creino) je pred smrtjo četrtega grofa tega imena († 1099) prešel na stolni kapitelj v Augsburgu. — V dolenjski listini iz l. 1062, kjer se omenjata oba grofa iz rodu Vohburg, najdemo po imenu zabeleženega tudi prvega svobodnega plemiča Turjaškega Engelberona. Dokazal je to že L. Hauptmann (Erläuterungen zum Histor. Atlas der österr. Alpenländer, IV/., 404). Svobodni plemenitaši turjaški so izumrli že pred l. 1248. Kesnejši Turjačani izvirajo od nesvobodnega rodu ministerialov. — Rodoslove tu navedenih rodbin prvega snopiča je obdelal K. Trotter. Rodoslov štajerskih Otakarjev, ki so bili od 1147—1192 prvi gospodje v našem Podravju, je pa sestavil H. Pirchegger.

M. Kos.

B. MENDEL, *O naših historických mapách*. Český Časopis historický, 37 (1931), 574—583.

Avtor popravlja češke historične zemljevide, ki rišejo meje države Přemysla Otakarja II. do Jadranskega morja. Na Kranjskem so šle meje le nekako do današnje jugoslovansko-italijanske državne meje, Snežnika, kočevskih gozdov in Gorjanec. Reka ni spadala k državi češkega kralja, prav tako ne velik del Furlanije in celo Treviso, Feltre ter Verona. Podatke Palackeja in njegovih virov, ki so zavedli češke historične kartografe v napake, je treba v tem oziru uporabljati previdno.

M. Kos.

ANTON MELL, *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte Steiermarks*. Herausgegeben von der historischen Landeskommission für Steiermark, Graz, Leuschner et Lubensky, 1930 (721 str.).

Obsežno delo pomeni mnogo ne samo za našo pravno zgodovino, marveč tudi, v kolikor zavisi razvoj prava od gospodarskih in socialnih razmer, za našo gospodarsko in socialno zgodovino. Obenem nam je resen opomin, kako daleč smo še od slične znanstvene sinteze za zgodovino ustave in uprave bivše dežele Kranjske. Kako malo pomenita v primeri z njim poskusa Antona pl. Globočnika¹ in E. Werunskyja.²

A. Mell se je mogel opirati na številne studije, ki so izšle v publikacijah zgodovinskega društva oziroma l. 1912 ustanovljene zgodovinske komisije dežele Štajerske. Zlasti so mu služile monografije Losertha za dobo cerkvene revolucije 16. in 17. stoletja, Luschnina-Ebengreutha o kovništvu, sodstvu in deželnem pisarju, Mensi-Klarbacha o davkarstvu in davčni upravi, Bachofena-Hofferja o lovu. Toda v mnogih vprašanjih je moral ugotoviti občutne vrzeli; posebno je želel štajerske agrarne zgodovine, zgodovine vaškega sodstva, zemljiških (graščinskih) gospodarstev, deželno-knežjega davkarstva. Zato je sam črpal iz arhivalnih virov, toda sile poedince niso zadostale. Radi tega tudi pisec poziva na globlje znanstveno raziskavanje v navedenih smereh.

Tudi za zgodovino ustavnega in upravnega razvoja Kranjske so izvršena lepa predhodna dela. Naj omenimo le L. Hauptmanna o teritorialnem razvoju Kranjske, Vl. Levca o deželnih ročinah, M. Dolencu o gorskem pravu, I. Polca o ustroju sodstva, retraktivni pravici, kraljestvu Iliriji, A. Müllnerja o rudarstvu, B. Vošnjaka o ilirskih provincah, Fr. Zwitterja o kranjskih mestih i. dr. Toda kako številne so vrzeli, kako potrebno je še monografično raziskovanje³ n. pr. o deželnih stanovih, ograjnem sodišču, vicedomih, knjigah stanovskih zemljišč, ki se nahajajo v registraturi deželnega sodišča v Ljubljani, o duhovskih sodiščih, o lovu, ribarstvu in dr. Kdaj se izdajo važni vicedomski urbarji iz l. 1496 in 1572 (v muz. arh.), ki jih je pok. zgodovinar dekan Anton Koblar pripravil za tisk in ugotovil že večino krajevnih imen ter nazivov kmetij s pomočjo vprašalnih pol do posameznih župnih uradov?

¹ Übersicht der Verwaltungs- u. Rechtsgeschichte des Landes Krain. 1893.

² Österr. Reichs- u. Rechtsgeschichte 1894—1917, 375—416.

³ J. Polec, Razpored sodnih instanc v slov. deželah od 16. do 18. stol. ZZR VI. 116.

Dokler pa nimamo dovolj predhodnih studij, nam more služiti Mellova knjiga še tem bolj, ker sta se Štajerska in Kranjska precej slično razvijali, štajerski zakoni so deloma veljali tudi za Kranjsko. Skupna borba za versko svobodo in skupna nevarnost pred Turki je poglobila vzajemne odnose Štajerske, Koroške in Kranjske, ki so se l. 1564 izoblikovale v skoraj samostojno državno telo »Notranje Avstrije«.

Mell je razporedil snov na šest razdobij. Prvo seže od nastoja dežele pod Traungavci do Maksimilijana I., drugo nadaljuje do izvršene protireformacije, tretje od združitve Notranje Avstrije z dednimi deželami do popolne zmage deželnega kneza (1619 do 1740). Četrto je doba absolutizma, peto ustavnih borb od 1848 do razsula 1918. Zaključno poglavje je posvečeno uredbam zvezne dežele Štajerske v okviru republike Avstrije.

Primerno se mi zdi, da opozorim le na one dele knjige, ki so najbolj uspeli in v katerih je črpal pisec predvsem iz lastnih raziskavanj.

Vzorno je zlasti opisan razvoj deželnih stanov; njegove ugotovitve veljajo v marsičem tudi za kranjske razmere. Staro plemstvo je izumrlo okoli 1200 skoraj docela. Deželno plemstvo se je torej razvilo bolj iz nesvobodnih slojev ministerialov in navadnih vitezov. Njihov političen vpliv se prične kazati v 13. stoletju, posebno ob smrti vladarja, delitvah dežel, dedovanju in knežjih porokah. Seveda še ni njihovo sodelovanje urejeno. Prvi deželni ročini iz l. 1237 in 1277 govorijo o pravici ministerialov ugovarjati zoper novotarje in samovoljo deželnega kneza. Izrečno pritrdilo deželnih stanov pa se omenja šele, ko pride do razpisa rednih davkov. Počasi se izoblikujejo štiri kurije: gospodje, vitezi, prelatje in deželnoknežja mesta. Zadnja so imela samo en glas, ki ga je oddajal mestni maršal kot zastopnik mest in trgov.

Družba štajerske dežele je bila v srednjem veku sprva zelo razčlenjena. To velja enako za tako zvane »Landleute«, kar pa v 14. stoletju še ne pomeni »deželanov«, kakor tudi za kmetsko prebivalstvo. Šele v 15. stoletju moremo govoriti o enotnem sloju gospodov in deželanov na eni in kmetskih podložnikov na drugi strani.

Predhodniki deželnih zborov so bile zveze (Einungen). Ko se je izpremenil ustroj vojske in se je razvilo davkarstvo, so postali deželni zbori stalni. Značilni za alpske dežele so bili skupni sestanki, tako zvani generalni in odborniški deželni zbori. Za ustavno zgodovino so pomembne dedne poklonitve, pri katerih so deželni stanovi v določeni obliki in po posebnem obredu položili obljubo zvestobe novemu deželnemu knezu. Pri tej priliki jim je vladar potrdil deželne svoboščine. Najkeseje proti koncu 13. stoletja se kaže na Štajerskem dualističen značaj stanovske države, kar potrjuje pravilnost Bellow-ove teorije.

V 16. stoletju je dosegla moč deželnih stanov svoj višek. Narastli so posli deželnih zborov. Zato je pozval večkrat deželni glavar gospode in deželane, ki so bili zbrani kot prisledniki »deželne in dvorne pravde«, da se posvetujejo tudi o nujnih zadevah dežele. Deželni zbor je nadalje od primera do primera iz svoje srede izvolil posebne odbore, ki so predhodniki stalnega izvršilnega organa, kolegija stanovskih odbornikov, ki je bil na Štajerskem bolj vpliven nego drugod. Vzporedno z nastojem osrednjih uradov deželnega kneza je rastle upravna organizacija stanov.

Boj za politično prevlado v deželi pričanja s Ferdinandom I.; s protireformacijo Karla Notranjeavstrijskega in Ferdinanda II. je bila moč stanov izpodkopana. Ko so morali protestantovski plemiči l. 1628 zapustiti deželo, pa je bila zlomljena.

Stanovska ustava in uprava je ostala na zunaj še dolgo ohranjena, toda notranji razkroj je postal nezadržljiv. Plemstvo je propadalo tudi нравno, vstopalo v dvorsko službo, stanovsko gospodarstvo je hiralo. Glaven preobrat nazunaj so pomenile reforme Marije Terezije. Tudi posegi Jožefa II. v pravno razmerje med zemljiško gosposko in kmetskim podložnikom ter v davčne privilegije plemstva niso pomenili mnogo novega. Osnovna načela so ostala celo pod Leopoldom II. enaka. Absolutizem Franca I. je razdiral dalje, dokler ni revolucija l. 1848 tudi formalno ukinila stanovske ustave.

Pisatelj je predočil pregledno nadalje tudi razmerje med cerkvijo in državo, ustavo in upravo mest in trgov, davkarstvo in davčno upravo, ustroj in upravo vojske (n. pr. strelske dvorce, vojvode), gozdarstvo in ribarstvo.

Posebno globoko je segel v vprašanju sodstva. Tudi za nas je velike važnosti, kar je priobčil iz svojega rokopisa o »v a š k e m s o d i š č u«, ki ga pripravlja za tisk. Zadnji čas vobe študirajo pravni zgodovinarji problem selskih sodišč; naj omenim zadnjo publikacijo Fr. D o u b e k a in H. F. S c h m i d a.⁴ Mellove navedbe se lepo ujemajo z ugotovitvami J. G r u d n a⁵ in J. M a l a.⁶

Svobodni kmetski stan je od 10. stoletja dalje po komendaciji izginjal. Od 11. do 13. stoletja nastopa odvisna zemljiška posest v oblikah: beneficija servorum, časovni in dedni zakup ter dosmrten užitek za enega ali več rodov (Leibgedinge). V 14. in 15. stoletju si stojita samo dve obliki nasproti: poljubno dodeljevanje zemljišč s pravico razstanjevanja (Freistift) in kupna pravica. V drugi polovici 15. stoletja pa izgine staro

⁴ Das Schöffnenbuch der Dorfgemeinde Krzemienica a. d. J. 1451—1482. Quellen zur Geschichte d. Rezeption II. Leipzig 1931.

⁵ Slovenski župani v preteklosti 1916, 22—24, 48—51, 54—60.

⁶ K poglavju starejše zgodovine Slovencev, Čas 1916, 92—100.

nevoljništvo, nesvobodni in polsvobodni se zlijejo v sloj kmetskih podložnikov, ki ostane do Jožefa II.

Vzporedno s tem procesom gre razkroj starih deželjskosodnih okrajev. Uradi se pretvorijo v dedne fevde. To razkosavanje je zaključeno v 16. stoletju. Pozno nastanejo tako zvane sodne gosposke po združitvi zemljiške gosposke z deželjskim sodstvom. S tem prehaja kazensko sodstvo nad kmetskim prebivalstvom v roke zemljiških gospodov.

Poleg tega pa je upoštevali še gosposkino in vaško (selsko) sodstvo. Razmerje med obema zavisi od oblike vaških naselbin. Ločimo: zaključen vaški sistem, kjer je pridobil ali ustanovil zemljiški gospod vso naselbino ter jo nastanil s svojimi podložniki, in mešana vaška naselbina, v kateri so kmetje podložni raznim zemljiškim gospodom, ponekod so vmes še svobodniki. Zadnji primer je mogel nastati tudi, ako so prišle v prvotno zaključeni vaški občini nekatere kmetije v tujo last.

V zaključenem vaškem sistemu je vaški gospod obenem zemljiški gospod. Gosposkino in vaško sodstvo sta istovetni. Na podlagi svoje patrimonialne oblasti, ki temelji v običajnem pravu, ukazuje zemljiški gospod vaščanom v stvareh poljske in gozdne policije, kar najdemo tudi zabeleženo v tako zvanih pravnih napotilih. Redno postavlja zemljiški gospod vaškega sodnika. Ako ga pa voli zajednica vaščanov, zastopa vendar le zemljiškega gospoda, ki mu izroča tudi nižje kazensko sodstvo.

Zanimivejša in važnejša je oblika mešane vaške naselbine, ki je prevladovala na Štajerskem. Gospostva tu niso imela zaokrožene posesti kmetij, gozdov in pašnikov, marveč močno razkosane in raztresene dele. Zato se v taki naselbini razvija gosposkino in vaško sodstvo ločeno. Prvo pristojna posameznim zemljiškim gospodom nad njihovimi podložniki in njih kmetijami na podlagi lastninske pravice. Obsega torej osebno pravno razmerje, posestne pravice, po katerih sedi podložnik na kmetiji ali dvoru, predvsem vse pravne zadeve, ki jih povzroča ustroj gospodarstva kot tak.

Ker pa zemljepisna zaključenost vaške naselbine kot take, zlasti skupno uživanje pašnikov in gozdov, ustvarja skupne interese, se razvije neko vaško sodstvo, kateremu pripada razsojanje na pr. glede vaške policije, uporabe pašnikov in gozdov, tepežev izven kapi podložniške hiše, ki pa še ne spadajo pred deželjsko sodišče i. sl. Vaški sodnik, ki ga volijo vaščani, sodi skupno s prisedniki (zapriseženimi možmi) ter izreka globe, ki deloma pripadejo vaški občini. Tudi tu se zbero vsako leto prebivalci vasi ob določenem dnevu, da pričajo o svoboščinah in obveznostih. Taka pravna napotila so mnogo važnejša nego ona iz zaključenih vaških sistemov.

Med posameznimi zemljiškimi gospodi v vasi pa gre tekma za sodstvene funkcije nad vso naselbino. Po dogovoru, pogodbi ali tudi brez pravne podlage ustvari eden izmed njih odvetniško sodstvo nad vaščani in vaškimi zemljišči, ki sicer ne pripadajo dotičnemu zemljiškemu gospostvu. Tudi ti tuji podložniki mu morajo opravljati določene storitve (Vogteirechte, odveščina).

K sklepu bi želel glede Mellove knjige le dvoja. Prvič, da bi bil uporabljal pisatelj tudi slovensko in srbskohrvatsko znanstveno literaturo; drugič, da bi bil upošteval z ono vneto in ljubavo, s katero se je poglobil v nemške izvore pravnih uredb, tudi slovenske pravne korenike. Potem bi bil ostal tudi v narodnem pogledu do konca objektivni. Ustvaril bi tako vzorno zgodovino ustave in uprave bivše štajerske dežele, kakršno si more želeli za bivšo Kranjsko tudi naše Muzejsko društvo.

Dr. Jos. Žontar.

Dr. JOSIP TURK: *Breve Pavla V. Tomažu Hrenu z dne 27. nov. 1609. Ob tristoletnici smrti Tomaža Hrena. Ljubljana, 1930. Jugoslovanska tiskarna (Bogoslovna Akademija v Ljubljani. Knjiga XI. 108 strani).*

Pisatelj pač dokončno na podlagi novih in starih dokumentov (razpravi je dodal 27 listin) ter podrobne definicije procesa kanoničnega očiščevanja obračuna z obrekovalci škofa Hrena. Zanimivo je tudi, kar nam avtor pove o usodi rimskih arhivov in značaju raznih pisem graških nuncijev te dobe. Na koncu razprave je še dostavek o znanem novomeškem proštu Polidoru Montagnana, ki ga opravičuje njegovo kesnejše neoporečno življenje. Razprava je zelo živahno pisana, tupatam v precej ostrem polemičnem tonu proti Premrou-u in Kidriču.

Capuder.

Muzejsko društvo za Slovenijo

oddaja članom poprejšnje letnike svojih publikacij — dokler traja zaloga — po sledečih cenah:

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, IX. (1928), X. (1929), XIII. (1932) à 50 Din.

Carniola n. v. I. (1910), VII. (1916); Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, XI. (1930; zgod. del), XII. (1931) à 40 Din.

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo I. (1919/20), II.—III. (1921/23), IV.—VI. (1924/25), VII.—VIII. (1926/27) à 30 Din.

Mittheilungen des Musealvereins für Krain I. (1866), XI. (1898), XV. (1902); Carniola, n. v. II. (1911), IV. (1913), VI. (1915) à 25 Din.

Mittheilungen des Musealvereins für Krain II. (1889), III. (1890), X. (1897), XII. (1899), XIII. (1900), XIV. (1901), XVI. (1903), XVII. (1904), XVIII. (1905), XIX. (1906); Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko VII. (1897), VIII. (1898), XI. (1901), XII. (1902), XIII. (1903), XIV. (1904), XV. (1905), XVI. (1906), XVII. (1907); Carniola, n. v. V. (1914), VIII. (1917), IX. (1918/19) à 20 Din.

Muzejsko društvo odprodaja tudi posamezne številke svojih publikacij, v kolikor jih ima na zalogi več kot posameznih celotnih letnikov, in sicer navadne snopiče à 5 Din, večje dvojne pa po 10 Din.

Od posebnih odtisov more društvo še nuditi:

Gratzy, Repertorium zur 50 jährigen Geschichtsschreibung Krains, à 30 Din.

Gratzy, Repertorium zu Valvasors „Ehre des Herzogthums Krain“, à 20 Din.

Gruden, Šola pri sv. Nikolaju, à 5 Din.

Mal, Razvoj naše pisave, à 2 Din.

Sajovic, Kranjski mehkužci, à 5 Din.

Sajovic, Herpetološki zapiski, à 7 Din.

Stelè, Valvasorjeva Ljubljana, à 25 Din.

Pri nečlanih in v knjigotrštvu se računajo cene za 25% više.

Ponebšek, Naše ujede (v komisijski prodaji knjigarne L. Schwentner v Ljubljani).

Z izključno podporo mestnega načelstva ljubljanskega je Zgodovinska sekcija Muzejskega društva za Slovenijo pravkar izdala knjigo:

Ivan Vrhovnik: Ivan Vrhovec. *Doneski k njegovemu življenjepisu in biografiji njegovih del.*

Str. 71. Cena Din 20.—, za člane Muzejskega društva za Slovenijo Din 15.— (samo na naslov: Zgodovinska sekcija Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana, Narodni muzej).

